

LATVIJAS UNIVERSITĀTES
PEDAGOĢIJAS UN PSIHOLOĢIJAS FAKULTĀTES
PEDAGOĢIJAS NODAĻAS

**PEDAGOĢA PERSONĪBA LATVIJĀ NO 18.
GADSIMTA LĪDZ MŪSDIENĀM**
MAĢISTRA DARBS

Autore: **Sandra Ziemele**

Stud. apliec. Peda010440

Zinātniskais darba vadītāja: **profesore Dr.paed. Aīda Krūze**

Rīga

2008

Ievads	3
1. Pedagoģa personības būtība	5
1.1. Personības jēdziens un pedagoģa personības izpratne	5
1.2. Skolotāja attieksme pret sevi un pašvērtējums kā personības rādītājs	10
2. Skolotāja portrets pedagoģa profesijas pirmsākumos Latvijā	20
3. Skolotājs 19. gadsimtā	24
4. Skolotāju personība (1918-1940) pedagoģiskajā mantojumā	30
5. Skolotāja personības raksturīgākās iezīmes padomju laikā	46
6. Prasības skolotāja personībai 21.gadsimtā	52
6.1. Skolotāja kompetence.....	60
6.2. Skolotāja darbu ietekmējošie faktori mūsdienās	68
7. Pedagoģa personības empīriskā izpēte	71
7.1. Pedagoģa īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās	71
7.2. Padomju laika raksturīgākās iezīmes.....	81
7.3. Vēsturisko atziņu aktualitāte mūsdienās	89
Nobeigums	102
Secinājumi	103
Izmantotie avoti un literatūra	104
Anotācija	108
Annotation	109
Аннотация	110

Ievads

Skolotājs visos laikos ir bijusi cienījama profesija. Tā godāta ne vien skolotāju zināšanu konkrētā priekšmetā dēļ, bet arī skolotāju augstās ētikas un morāles dēļ. Skolotājs ir bijis paraugs un kultūras normu glabātājs.

Mūsdienās šķiet situācija ir nedaudz mainījusies. Skolotājs un skolēns ir kļuvuši teju vai par sadarbības partneriem ne tikai, lai sasniegtu mācību rezultātus, bet arī pilnveidotos dažādos projektos, konkursos, pieredzes apmaiņās, diskusijās. Iespējas, ka tas noticis tādēļ, ka arī skolotāji paši mācās, viņi izmanto plašās iespējas, ko sniedz mūža izglītība, paralēli darbam, paspēj mācīties, piemēram, maģistrantūrā, kā arī dažādosursos. Skolotāji vairs nav tikai iepriekšējās paaudzes pārstāvji, kas cenšas jaunās paaudzes zināšanas un dzīves uzskatus veidot pēc sava parauga. Viņi māca izvērtēt, analizēt, secināt, aicina izteikt savas domas. Nevienam pamatotu viedokli neuzskata par nepareizu.

Daudzi skolotāji, tāpat kā skolēni seko līdzi modei, gan mūzikā, gan apģērbos, runā skolēniem saprotamā valodā, jo neuzskata, ka ir kādā mērā augstāki par viņiem. Skolotāji necenšams iegaltot, ka zina visu, jo visu nezina neviens, viņi atzīst savas kļūdas, jo neviens nav nekļūdīgs un nav liekulīgi, jo patiesumu skolēni prot novērtēt.

Dzīves gudrs skolotājs, manuprāt, saprot, ka viņam nav jābūt stingram un nelokāmam kā akmens, lai iemantotu skolēnu cieņu, bet viņš drīkst pamatoti paust savas emocijas un būt vienkārši cilvēks. Cilvēcība skolotājos tiek augsti vērtēta.

Aktualitāte – Vārdam „skolotājs” ir divas nozīmes - profesionāli izglītots pedagogs, kā arī īpaši cilvēki - personības, no kurām citi mācās, apgūstot dzīves pieredzi un zināšanas.

Skolotāja izaugsme un tālākizglītība nesaraucjami saaužas gan ar skolēnu attīstību, gan ar skolotāja darbību apkārtējā sabiedrībā. Skolēni garīgi un tikumiski augs tad, ja vispirms augs skolotāji. Skolotājs nav tikai skolas audzēkņu, bet zināmā mērā arī visas apkārtējās sabiedrības audzinātājs. Skolotāja idejiskais stāvoklis prasa, lai viņš būtu sabiedrības zieds.

Mūsdienu pedagogu aktuālākās pedagoģiskās idejas, balstās uz vēsturiskiem pamatojumiem, atklājot un risinot gadu desmitos būtiskus jautājumus par skolu, skolotāja un skolēnu mijiedarbību.

Pētījuma aktualitāte noteica pētījuma tematu – Pedagoģa personība Latvijā no 18. gadsimta līdz mūsdienām.

Pētījuma objekts – pedagoģa personība.

Pētījuma priekšmets – pedagoģa personība vēsturiskā un mūsdienu skatījumā.

Pētījuma mērķis – izanalizēt pedagoģa personības būtību no skolotāja profesijas pirmsākumiem Latvijā un atklāt skolotāja tēlu mūsdienās.

Pētījuma jautājums – vai mainoties sabiedrības vajadzībām, mainās pedagoģa personība?

Lai sasniegtu pētījuma mērķi, izvirzīti **uzdevumi**:

1. Izpētīt pedagoģisko, psiholoģisko un kultūrvēsturisko literatūru par pedagoga personību dažādos laikmetos.
2. Praktiski izpētīt un salīdzināt pedagoga personību Latvijā no 18. gs līdz mūsdienām.
3. Veikt secinājumus par iegūtajiem rezultātiem.
4. Analizēt pedagogu personības būtiskākās iezīmes mūsdienu sabiedrībā.

Pētījuma jautājuma pārbaude un pētījuma uzdevumi noteica pētījuma metodikas izvēli.

Pētījuma metodes –

- ✓ Zinātniskās literatūras analīze;
- ✓ Aptaujas;
- ✓ Vēsturiski salīdzinošā analīze;
- ✓ Datu apstrāde.

Pētījuma teorētiskais pamats – savā darbā es balstījos galvenokārt uz J.A.Studenta, K.Dēķena, J.Cimzes, A.Dauges, V.Zelmaņa pedagoga atziņām, kā arī izpētīju I.Ķesteres un daudzu citu zinātnieku teorētiskās un praktiskās nostādnes.

Pētījuma bāze – pedagogu personība dažādos gs

1. Pedagoģa personības būtība

1.1. Personības jēdziens un pedagoģa personības izpratne

Personība veidojas iedzimtības un vides ietekmē. Iedzimtība - ģenotips, instinkti, nervu darbības tips, ievirzes, dotības u.c. Ir pazīstami divi vides jēdzieni: makrovide un mikrovide. Ar mikrovidi saprot bērna attīstības tuvāko apkārtni - ģimeni, dzīves vietu, cilvēkus tuvumā u.c. Makrovide ir bērna attīstības apkārtnē plašākā nozīmē - sabiedrība, kultūrvidē kopumā, zīmes, simboli, priekšmeti un to pielietojums, iepriekšējo paaudžu pieredze, morāle, audzināšana, kas veido ievirzes cilvēka psihē, īpaši pirmajos piecos dzīves gados.

Ir divi pretēji uzskati par vides nozīmi bērna attīstībā:

1. vide ir bērna psihiskās attīstības galvenais avots,
2. videi nav determinējošā nozīme personības attīstībā, personības kodols, būtība determinē personību. [62;17]

Personību veido 5 pamatelementi jeb 5 faktori (Big Five): neirotizms/stabilitāte, ekstraversija/introversija, atvērtība/noslēgtība, apzinīgums/bezrūpība un atbalsts/vēsums. Katrs no pieciem faktoriem iekļauj vēl vairākas konkrētākas iezīmes (piem., zem ekstraversijas – aktivitāte, neatlaidība, spilgto piedzīvojumu meklēšana u.c.). Šīs iezīmes ir tie kritēriji, kurus visi cilvēki (dažādās kultūrās, ar atšķirīgām valodām) uzskata par svarīgākiem savā dzīvē un saskaņā ar kuriem visi cilvēki konstruē personību. [24;133]

Liela daļa psihologu, tai skaitā V. Reņģe, uzskata, ka cilvēks nepiedzimst kā personība, bet kā indivīds, bet personība veidojas. Tās veidošanās procesā liela nozīme ir tam, kādā vidē aug indivīds, kādas ir viņa attiecības ar apkārtējiem, vispirms jau vecākiem. [52;53]

Jauniešiem vidusskolas vecumā palielinās individualizācija, viņi arvien vairāk apzinās savu atšķirību no citiem. Pieaug vēlme sevi uztvert kā vienotu veselumu – tiekties pēc „nesaskaldītības” izjūtas, lai saskanētu iekšējās vajadzības, rīcības motivācija ar ārējo uzvedību saskarsmē ar citiem cilvēkiem. Tas cieši sasauca ar humānistiskās pieejas pamatatzinām.

Pēc humānistiskās psiholoģijas skolas uzskatiem, personība ir pašregulācijā esoša sistēma, kas pati sevi nosaka, tātad cilvēks nav „tabula rasa”, viņā jau piedzimstot ir sava kodola struktūra, minimums (temperaments, bioķīmiskais balanss u. c.), savs Es, spēja ieklausīties sava iekšējā impulsa balsī – cilvēkā atrodas t. s. „augstākā tiesa”, kas vērtē apkārt notiekošo, ļauj izdarīt izvēli. Bet izvēli cilvēks spēj izdarīt tad, ja viņš noteicis savu Es un spēj to determinēt, identificēt, pazīt, attiecināt katrā savas dzīves mirklī. Personība ir indivīda iekšēja dinamiska organizācija, kas iekļauj motivācijas sistēmas, ieradumus, personiskās iezīmes, kuras, piemērojoties videi, nosaka personības unikalitāti. Šīs sistēmas sakārtojas un attīstās nepārtrauktā indivīda saskarsmē ar vidi. [62;16]

Pēc A.Ādlera, G.Olporta, K.Rodžers, R.Bernsa, personības pamatā ir pašas personības iekšējie nosacījumi, tā vadās pati pēc saviem iekšēji determinētiem likumiem (ievirzēm). Ārējā sociālā vide nevar pamatos izmainīt un pārveidot, pakļaut personības būtību. [62;17]

Jauniešu vecumposma periodā būtiskākais ir ES identitātes atrašana vai arī intensīva (vēl intensīvāka nekā pusaudžu vecumā) tās meklēšana, profesijas izvēles saskaņošana ar pašnovērtējumu un pretenziju līmeni, visu kognitīvo procesu intelektualizācija, seksuālo attiecību nozīmes pieaugums.

Vadoša psihes instance, kas nodrošina cilvēka lēmumu pieņemšanu un atbild uz jautājumu – „kāpēc cilvēks dara to, ko viņš dara?” personība paredz izaugsmi tikai pašaudzināšanas (pašveidošanas) ceļā, kā arī var būt it kā pazaudēta (depersonalizācijas fenomēns) vai sadalīta daļās (personības sašķelšanās). Personība paredz zināmu neatkarību kā no ārējiem kairinājumiem, tā arī no iekšējām tieksmēm. Jebkurš cilvēks izpaužas kā personība tad, kad viņš pieņem un realizē patstāvīgi pieņemtu lēmumu atbilstoši saviem ideāliem un vērtībām. Personību var raksturot tikai ar savām sociālajām attiecībām un darbības motivāciju.[51;102]

Persona, ko raksturo neatkārtojama īpašību kopums, kas nosaka personas izturēšanos, attieksmi un izpaužas aktīvā, apzinīgā dzīvesdarbībā; individualitāte, kas no citiem atšķiras un apkārtējā vidē izceļas ar spēcīgām, parasti pozitīvām, rakstura īpašībām, aktīvu, apzinīgu attieksmi pret darbu un cilvēkiem. Personības izaugsme lielā mērā notiek pašaudzināšanas ceļā. Personība sāk veidoties trešā dzīves gada beigās ar gribas un apzinīguma attīstību, kas sāk regulēt iekšējās tieksmes un neatkarību no ārējiem kairinājumiem. Personība patstāvīgi pieņem lēmumus un tos realizē atbilstoši saviem ideāliem. [47;127]

Personība ir visbagātākā un dziļākā sociālā kvalitāte, kas piemīt cilvēkam kā sociālam indivīdam. Personība ir indivīda sociālo iezīmju kopums, kas izveidojies, cilvēkam dzīvojot konkrētajā sabiedrībā, apgūstot un savdabīgi pārstrādājot sociālo pieredzi. Personībai vienmēr piemīt sociāli tipiskais – tas, kas raksturīgs visiem konkrētās sabiedrības locekļiem, un tās sociālas iezīmes, īpašības, kas radušās indivīda pašattīstības procesā. [46;33]

Voldemārs Zelmenis ļoti trāpīgi raksturojis skolotājam nepieciešamās īpašības: „Pat skolās ar trūcīgu materiālo bāzi gudri, prasmīgi un pašreizējīgi skolotāji gūst labus rezultātus. Par skolotāju var izmācīties katrs, bet ne katrs var būt skolotājs meistars. Te nepieciešams noteikts pedagoģiskais talants un profesijas prasībām atbilstošas personības īpašības. Galvenās no tām ir šādas:

- 1.interese par pedagoģisko darbu un mīlestība pret bērniem;
- 2.sava mācību priekšmeta satura un metodikas pārzināšana;
- 3.spēja iejusties skolēna attīstības līmenī, priekšzināšanās un emocionālajā stāvoklī (empātija);
- 4.prasme izvirzīt pamatotas un konsekventas prasības smalkjūtīgā veidā (audzināt nemanot);

5.pedagoģiskais optimisms (ticība panākumiem).[40;58]”

Skolotāja profesionālās īpašības un pedagoģiskās spējas, kas ietekmē attiecību veidošanos.

Daudzi pedagogi un psihologi (K.Ušinskis, F.Gonoboļins, N.Kuzmina, S.Strahovs u.c.) savos darbos pievērsušies jautājumam par to vai skolotājam ir jāaprobežojas ar viņam nepieciešamajām zināšanām, kuras ļauj labi izpildīt pedagoga pienākumus, vai vajadzīgas vēl kādas specifiskas personības īpašības.

K.Ušinskis norāda, ka skolotājiem ir svarīgi apgūt prasmi ne tikai nodot tālāk zināšanas, bet arī audzināt savu raksturu, tikumību, pārliecību.

Kā ļoti svarīgu skolotāja rakstura iezīmi K.Ušinskis atzīst pedagoģisko taktu – mēra izjūtu prasībās, māku izvēlēties prasību formu, īpašu jūtīgumu visa veida attiecībās ar skolēniem, ar viņu vecākiem, dažreiz ārkārtīgi smalku psiholoģisko jautājumu risināšanā, kuri rodas pedagoģiskajā procesā. K.Ušinskis rakstīja: „Tā saucamais pedagoģiskais takts, bez kura audzinātājs, lai arī viņš būtu mācījies pedagoģijas teoriju, nekad nebūs labs pedagogs praktiķis, patiesībā nav nekas cits kā psiholoģiskais takts, kas tikpat vajadzīgs pedagogam, kā visām tām personām, kas domā ietekmēt citu cilvēku dvēseli.” [81;123]

I.Strahovs un N.Kuzmina uzskata, ka pedagoģiskais takts jāizdala kā īpaša spēja. Viņi atzīmē, ka galvenais ir prasme atrast visefektīvākos paņēmienus, kā audzināšanas darbā ievērot attiecīgu pedagoģisku mērķtiecību, prasme respektēt konkrēto pedagoģisko uzdevumu, skolēna personības īpatnības un iespējas, kā arī noteikto pedagoģisko situāciju. Taktisks skolotājs ir uzmanīgs un iejūtīgs pret bērniem, rēķinās ar viņu psiholoģiskajām īpatnībām.[81;84]

Pedagoģiskais takts palīdz skolotājam ar mēru būt stingram vai pieļāvīgam. Takta trūkums starp skolotāju un audzinātāju rada vai nu barjeru (nepamatotas stingrības dēļ), vai arī dod skolēnam iespēju „kāpt uz galvas”. Takta izjūta palīdz izvairīties no konfliktiem gan skolēniem, gan arī viņu vecākiem.

Analizējot skolotāja pedagoģiskā takta jautājumu, jāatzīmē, ka skolēni jebkurā gadījumā, runājot par skolotāja labajām īpašībām, vienmēr vienā no pirmajām vietām liek tādu īpašību kā taisnīgums.

Pēc G. Cukermanes pētījumiem, šādas skolotāja personiskās īpašības par nozīmīgām atzīst skolēni, lai starp viņiem un pedagogueveidotos uzticības un sapratnes gaisotne:

- ✓ Spēja kontaktēties;
- ✓ Demokrātiskais vadības stils, kurā apvienota cieņa pret katra skolēna personību;
- ✓ Pacietība, spēja skolēnus saprast, interešu daudzveidība, smalkjūtība.[22;132]

Sevišķa nozīme ir pašsavaldībai, spējai valdīt sevi, spējai apvaldīt savas jūtas, noskaņojumu, pārdzīvojumus, temperamentu.

I.Azarovs uzsver, ka nervu sistēmas tips (temperaments) ir samērā noturīgs veidojums, vienkārši un ātri to var izmainīt nevar. Taču zināmā mērā to var valdīt, t.i., apvaldīt negatīvās izpausmes. Par skolotāju var būt jebkura nervu sistēmas tipa pārstāvis, ja viņš spēj izmantot sava tipa pozitīvās īpašības un pārvarēt negatīvās.

Sekmes skolotāja darbā ietekmē ne tikai tāds noturīgs veidojums kā nervu sistēmas tips, bet arī īslaicīgi psihiski stāvokļi (noskaņa), kurus izraisa visdažādākie iemesli. [16;90]

D.Golemans lielu uzmanību veltījis jautājumam par pedagoģiskajam darbam nepieciešamajām spējām, kas saistītas ar psihes emocionālo pusi. Viņš uzsver, ka skolotājam jāpazīst savas emocijas, jāvada savas jūtas. Skolotājam jāmācās sevi mierināt, īpaši stresa gadījumā. Tie cilvēki, kas spēj vadīt savas emocijas, spēj atbrīvoties no stresa, bet tie, kas nespēj – padodas stresam. Un tas viss var atsaukties uz attiecībām ar citiem. Bērni jūt, kad skolotājs nevar sevi savaldīt, kliez, nervozē, un tad bērni dara tāpat.

Skolotājam jāmācās vadīt ne tikai savas emocijas, bet arī jāpazīst citu cilvēku emocijas. Viņam jābūt prasmei vadīt citu emocijas, palīdzēt attiecību veidošanai starp bērniem.

Lai gan skolotājam jāiztur liela nervu spriedze, daudzi autori (V.Pisarenko, P.Naumova, V.Kruteckis u.c.) par nepamatotu atzīst uzskatu, ka skolotāja profesija piemērota tikai cilvēkam ar stabilām nervu sistēmas fizioloģiskajām īpatnībām.

Dažādiem skolotājiem ir dažādas individuāli psiholoģiskās īpašības. Vieni ir kustīgāki, citi lēnāki, vieni stiprāki, citi maigāki. Tas ir ne tikai pieņemami, bet arī labi. Tas nenozīmē, ka skolotājam jābūt bez jūtām un emocijām. Viņš var un viņam vajag priecāties, dusmoties, skumt. Skolotājam nav jālīdzinās kaut kādai standartpersonai, bet viņam prasmīgi jāizmanto savas individuālās īpašības, jāveido sev nepieciešamās personības iezīmes, jāpārvar savi trūkumi. Skolotājs nedrīkst zaudēt pašsavaldīšanos, zaudēt kontroli pār sevi.

Gardners uzskata, ka skolotājam jāpiemīt starppersonu saskarsmes spējām – prasmei iejusties otrā cilvēkā, saprast pasauli no otra cilvēka skatupunkta, spēt attiecīgi pielāgot savu uzvedību. Starppersonu saskarsmes spējas ļauj ievērot tik tikko pamanāmas pārmaiņas otra noskaņojumā un uzvedībā, motivācijā un nolūkos. Šīs spējas ir labi attīstītas veiksmīgiem praktizējošiem skolotājiem. Saskaņā ar Gārdneru „šīs spējas var izkopt, par pamatu ņemot prasmi ievērot atšķirīgo pārējos cilvēkos.”

Starppersonu saskarsmes spējas izpaužas:

- ✓ Spējā skatīties uz lietām no dažādiem skatu punktiem;
- ✓ Veidot, būvēt un uzturēt dažādas sociālas attiecības ar līdzcilvēkiem;
- ✓ Zināt un saprast citu domas, jūtas, attieksmes un uzvedību;
- ✓ Strādāt komandā un dot savu ieguldījumu tās darbībā un attīstībā;
- ✓ Sekmīgi sazināties gan verbāli, gan neverbāli;

✓Uzklausīt un atzīt citu uzskatus un reaģēt uz tiem;

✓Ietekmēt pārējos. [56;119]

N.Kuzmina uzsver, ka jaunā cilvēka audzinātājs ir divkārši atbildīgs par savu raksturu, jo:

1. Skolotāja raksturs ir viens no veiksmīgas pedagoģiskas darbības nosacījumiem (tas var veicināt vai traucēt sekmīgu pedagoģisko darbību);
2. savstarpējo attiecsmju procesā (skolotāja attieksme pret sabiedrību, darbu, cilvēkiem un sevi pašu) veidojas arī viņa audzēkņu attiecības un rakstura iezīmes.

Prakse liecina, ka skolēni pieņem un izpilda skolotāja prasības tikai ar tādu noteikumu, ja tās pastāv arī skolotājam pašam pret sevi.[29;18]

Skolotājs pastāvīgi vērtē bērnu rīcību ikdienas attiecību sfērā. Tāpēc viņam svarīgi saskatīt arī skolēna personisko attieksmi par savu rīcību, ne tikai skolēnu darba rezultātu. Tikai pastāvot šādiem priekšnoteikumiem, skolotāja vērtējums iegūst audzinošu lomu. Pedagoģiskās ētikas svarīgākā prasība, kas regulē skolotāja un skolēna mijattiecības, ir prasība taisnīgi novērtēt skolēna tikumisko rīcību. Līdz ar to mācībām un audzināšanai jātop par abpusēji interesantu skolotāja un skolēna sadarbību.

V.Vorobjovs raksta, ka skolotāju un skolēnu savstarpējām attiecībām jābalstās uz noteiktu morāles normu ievērošanu.[67;157]

Dažas no tām:

✓jebkuros apstākļos skolotājam ir jārespektē katra audzēkņa pašcieņa, katrā no viņiem jāskatā personība un jāatbalsta tās pilnveidošanās tieksmes;

✓tikai dziļi cienot un uzticoties, patiesi mīlot bērnus, draudzīgi izturoties pret viņu iekšējo pasauli, var izveidot savstarpējas saprašanās atmosfēru;

✓skolotājs nedrīkst savus audzēkņus dalīt labajos un netīkamajos, dusmas par bērna rīcību nedrīkst pāraugt antipātijā pret viņu;

✓katrā audzēknī nepieciešams meklēt un atrast pozitīvās īpašības un, balstoties uz tām, veidot savas attiecības ar bērnu.

✓Skolēna un skolotāja konflikts audzināšanā jārisina, rodot kompromisu, jāattīsta spēja aizstāvēt savus uzskatus, kas balstīti uz skaidriem priekšstatiem par labo un ļauno.

Apvienojot iepriekš minētās īpašības, varētu veidoties radošs un prasmīgs pedagogs.

Lai skolotājs spētu nodrošināt pozitīvu saskarsmi ar skolēniem, viņam jābūt spilgtai personībai, kam piemīt spēcīga, labestīga ietekme.

1.2. Skolotāja attieksme pret sevi un pašvērtējums kā personības rādītājs

Atsevišķi aplūkojams jautājums par skolotāja attieksmi pret sevi pašu un šīs attieksmes ietekme uz pedagoģisko procesu un tā rezultātiem. Jāatzīmē šo iezīmju ciešā savstarpējā saistība – tikai tādām skolotājam, kas ir pozitīvi orientēts uz pedagoģisko procesu, kas apzinās savas darbības nozīmīgumu, var veidoties pozitīvas attiecības ar skolēniem. Iekšēji ar sevi un savu darbību neapmierinātam skolotājam būs sarežģījumi attiecībās ar skolēniem, radīsies arī problēmas attiecībās ar citiem skolotājiem. Savukārt, attiecības gan ar skolēniem, gan kolēģiem ietekmēs skolotāja orientāciju savā profesijā, viņa kā pedagoģiskā procesa veidotāja pretenziju līmeni, attieksmi pret skolotāja darbu vispār.

Vācu pedagoģijas zinātnieks A.Brīlmeiers savā grāmatā „Veidot skolu ar prieku” raksta, ka jautājums vai izdosies kļūt par labu skolotāju neizšķiras tādējādi vai viņš zina un var daudz, vai viņam ir daudz ideju, bet gan to izšķir fakts, vai skolotājs var atrast spēku izturēt. Pazīt savus spēka avotus un smelties no tiem.[20;42] Kā svarīgāko skolotāja spēka avotu autors min kopīgu vienotību. Strīds nogalina spēku.

Pazīstamais pedagogs V.Kan-Kaļiks akcentē skolotāja radošo pašsajūtu profesionālajā darbībā runā par radoša noskaņojuma izraisīšanu, par pedagoģiskās saskarsmes organizēšanu un vadīšanu.

Pedagogi samērā labi orientējas citos cilvēkos, viņu pārdzīvojumos, jo, kā atzīmē V.Kan-Kaļiks, šīs prasmes sniedz augstskola, bet paši sevi viņi pazīst nepietiekami.

Kā apgalvo filozofi M.Kūle un R.Kūlis, tad izzināt sevi ir viens no cilvēka dižākajiem mērķiem, un šī pašizziņa ir pašrealizācijas būtiskākais nosacījums.[32;478]

Pašapziņu var raksturot kā savu spēju, zināšanu un spēku apzināšanos. Ar tās palīdzību cilvēks spēj izzināt, veidot, virzīt un arī vērtēt savu darbību. Iepazīstoties ar dažādu autoru atziņām par sevis apzināšanos, raksturošanu, vērtēšanu, var secināt, ka bez pašapziņas tiek izmantoti vēl līdzīga satura termini: paškonceptija, Es-tēls, pašcieņa un citi.

Pašapziņas rezultātā cilvēkam veidojas priekšstati par sevi, sevis salīdzinājums ar pārējiem – psiholoģijā to dēvē arī par Es-tēlu.

Skolotāja es-koncepcijas izpētei pievērsies E.Berns. Viņš raksta, ka savstarpējā ietekmē liela loma ir skolotāja es-koncepcijai. Skolotājs ar negatīvu es-koncepciju mazāk tiecas uz individuālām attiecībām ar skolēnu. Viņa ietekme uz audzēkņiem nes bezpersonisku raksturu. Tātad skolotājam vajadzīga stingra vienota sistēma, kas veicina viņa saglabāšanas statusu, lai veidotu viņam aizsargāta un droša cilvēka sajūtas. Jo mazāk skolotājs pārliecināts par sevi, jo vairāk tiecas uz stereotipiskumu. Skolotājs ar negatīvu es-koncepciju veidos zemu pašnovērtējumu lielai daļai skolēnu.[82;401]

Skolotājs ar pozitīvu es-koncepciju ir starppersonu savstarpējās attiecībās ar audzēkņiem. Šāds skolotājs parāda gatavību sazināties ar jebkuru audzēkni un pieņemt viņu tādu, kāds viņš ir. Tas nenozīmē, ka skolotājs piedod audzēknim jebkuru uzvedību vai atbalsta visas viņa personiskās īpašības, bet šāds skolotājs nesāks „atgrūst” audzēkni kā personību par spīti tām vai citām rakstura īpašībām.

Mācību procesā skolotājs ar savu pozitīvo es-koncepciju tērē mazāk laika dažāda veida palīgdarbiem, bet lielāku uzmanību velta stundas tēmai. Līdz ar to ir lielāka iespēja, ka šāds skolotājs varēs mācīt radoši.

Lai sekmētu harmoniskas (prātu, jūtu, gribas vienība) personības attīstību, ir nepieciešami atbilstoši apstākļi un vide, kā arī profesionāla bērna audzināšana skolā. Tātad skolotāja uzdevums ir mērķtiecīgi un neatlaidīgi jaukt nost esošās čaulas: nenolaižot rokas arī tad, ja ģimene vai draugu pulks arvien būvē tās no jauna! Radīt tādu mācību vidi, lai neveidotos jaunas barjeras! Skolotāja misija ir atklāt bērna dabas dotās potences, talantus un radīt labvēlīgus apstākļus katra bērna projekta maksimālai īstenošanai! Skolotājs palīdz bērnam atklāt sevī sevi, t.i., savu ES-APRIORI. [45;12]

Skolotājam dota reāla iespēja sekmēt katra audzēkņa individualitātes un talanta izkopšanu.

Dotību atklāšana un izkopšana ir laimīgas dzīves priekšnosacījums. Dotības kļūst par talantu tikai neatlaidīga paša bērna un tā audzinātāju darba rezultātā. Koncentrēsimies uz šo dotību izkopšanas nosacījumiem un traucējošiem faktoriem.

Faktori, kas traucē bērnam izkopt individualitāti un dotības:

1. Bērnam nav izteikta motīva;
2. Bērnam ir plašs interešu loks, kas traucē viņam koncentrēties uz noteikta talanta izkopšanu;
3. Apkārtējie (pūlis):
 - a) aicina būt kopā ar pārējiem,
 - b) neatbalsta, dažkārt apsmej,
 - c) izsakās kritiski,
 - d) piedraud nedraudzēties.

Šo faktoru ietekmē bērns nerasniedz dzīvē to, ko būtu varējis sasniegt. Skolotāju pūles veicināt talanta izkopšanu ir rezultatīvas tikai tad, ja izdodas mazināt šo traucējošo faktoru ietekmi.

Viena no skolotāja misijām ir pasargāt individualitāti no pūļa ietekmes, palīdzēt bērnam saprast, ka tikai izvirzot prioritātes un atmetot mazāksvarīgo, cilvēks spēj pašrealizēties un pilnībā veltīt sevi savas personības attīstībai un dzīvesdarbības mērķa sasniegšanai. To uzskatāmi parāda ievērojamu cilvēku dzīvesstāsti.

Dž.Renculli izpētījis, ka apdāvinātiem bērniem raksturīga „augsta intelektuālā attīstība, augsts radošais potenciāls un spēcīga tieksme darboties”. Viens no skolotāja uzdevumiem ir šo darboties prieku un radošumu veicināt. Lai to panāktu, apdāvinātiem bērniem visos mācību priekšmetos būtu nepieciešamas programmas ar padziļinātu saturu un maksimālu radošo uzdevumu daudzumu. Ļoti daudz ko var sasniegt ar mācību procesa individualizāciju, uzdevumu grūtības pakāpju diferenciaciju un attīstošo mācīšanos, jo šajā gadījumā tiek ņemtas vērā gan personības individuālās īpatnības (intelekts, temperaments, pieredze u.c.), gan dotības un zināšanu līmenis.

No skolotāja ir atkarīgs, vai veidosies talantīga personība, spilgta individualitāte, vai iedzimtās dotības attīstīsies tālāk. Lai tas notiktu, viens no galvenajiem nosacījumiem, kā uzskata B.Uollis un ĻVigotskis, ir mērķtiecīgi veidota radoša atmosfēra aktīvai darbībai klasē.

Iespaidīgs arguments motivācijai ir bērna orientācija uz pilnvērtīgu dzīvi. Spilgtu personību piemērs, izpratne par ieguldījumu, kas nepieciešams šo veselīgo ambīciju. veselīgās godkāres apmierināšanai.

Veltot laiku un pūles sava talanta izkopšanai, bērns, jaunietis neglābjami un regulāri nonāk psiholoģiskā diskomfortā, kas rodas viņa saskarsmē ar apkārtējiem. Viņš vēlas pavadīt laiku kopā ar vienaudžiem. Viņš baidās palikt viens, bez draugiem. Ērihs Fromms to sauc par bailēm no vientulības.

Tātad, lai bērns spētu izkopt savu talantu, viņam ir jāspēj aiziet no pūļa.

Lai bērns varētu iztikt bez pūļa un nejustos vientuļš, viņam jāizjūt apkārtējo cilvēku ciena un mīlestība.

Lai bērns varētu gūt cieņu un mīlestību, viņam ir jāprot pašam cienīt un mīlēt apkārtējos cilvēkus

Lai bērns iemācītos cienīt un mīlēt citus cilvēkus, viņam ir jāiemācās cienīt un mīlēt sevi

Lai bērns spētu cienīt un mīlēt sevi, viņam nepieciešama veselīga pašapziņa.

Kā jau pieminējām, skolotāja misija ir pasargāt individualitāti no pūļa ietekmes, kā arī katru dienu, katrā stundā un katram bērnam veidot veselīgu pašapziņu, cieņu un mīlestību pret sevi. Tādējādi pašapziņas veidošana un celšana katram bērnam ir nepieciešamais nosacījums dotību izkopšanai.

To var paveikt tikai skolotājs, kurš pats ir personība ar veselīgu pašapziņu, pats ir attīstījis savu individualitāti, savas dotības un reāli spēj būt par pozitīvu piemēru bērniem.[45;25]

Tātad mūsdienu skolotāja uzdevums ir:

1. Mācīt - palīdzēt skolēniem apgūt zināšanas un iemaņas, kā arī izpratni par kopsakarībām un problēmām.

2. Audzināt - sekmēt skolēna personības attīstību un pašnoteikšanos.

3. Novērtēt - orientēties skolēna sekmēs, kā arī diagnosticēt skolēnu individuālās attīstības un izaugsmes iespējas.

4. Konsultēt - palīdzēt skolēniem risināt skolas problēmas un pārvarēt grūtības uzvedības jomā.

5. Ieviest jauninājumu - skolotājs ir reformu konceptu galvenais īstenotājs, skolas un izglītības ministrijas kompetencē.

Taču šie skolotāja darbības pamatkritēriji rada arī sarežģītus konfliktus. Tādas heterogēnas grupas kā vecāki, kolēģi vai skolas administrācija ļoti bieži pārstāv dažādus uzskatus; skolotājam vienlaikus jābūt bērnu „advokātam” (kas ņem vērā bērna individuālos dzīves apstākļus) un „tiesnesim” (kas ar iespējami objektīvām atzīmēm lemj bērna tālākās izglītības likteni); skolotājam jāizmanto dotā rīcības brīvība un tomēr jāievēro administratīvie priekšraksti. [19;280]

Sākumskolas skolotājam jānodrošina iespēja pielāgoties jaunajām tehnoloģijām, „jāveido nepārtraukts mācību process visā dzīves gammā.”[40;31]

Tātad skolotājs ar savām zināšanām un prasmēm un māku pakļaut mērķiem atbilstošu mācību saturu, īpaši organizētu mācību vidi, ar savu personības piemēru un autoritāti ir noteicošais faktors izglītības iestādes misijas realizēšanā.

Pildot šos uzdevumus skolotājam nav iespējams iztikt bez psiholoģiskās sagatavotības. Tikai svarīgi ir, kāds ir tās saturs un kādām metodēm tas tiek realizēts. V. Renge, vērtējot skolotāju sagatavotību, izsaka domu, ka, neraugoties uz daudzajiem kursiem, mācību grāmatām psiholoģijā, pedagogiem praktiķiem tomēr tāda veida materiāli darbā pašlaik noder maz. [27;15]

Uz šīs problēmas aktualitāti norādījis P. Blonskis (1916.gadā). Viņš saka, ka pedagogam jābūt psihologam, viņam jāpazīst audzēkņu personība un jārēķinās ar to, ka labs skolotājs vienmēr centīsies atrast savā vājākā skolēna stiprās puses un balstīsies uz tām.

Kā atzīmē E. Eriksons : „Ja skolotājs spēj uzsvērt to, kas bērnam izdodas, un saskatīs psihiatrisku problēmu tās iedīgļī, daudzkārt samazināsies briesmas, ka bērnā var izveidoties mazvērtības apziņa - izjūta, ka no viņa nekad neiznāks nekas jēdzīgs.”[17;99]

Kā atzīst vairāki zinātnieki (R. Berns, K. Jungs u.c.), skolas gaitu sākumā bērna Es tēls ir diezgan plastisks. „Taču būtu kļūda, ja uzskatītu, ka pirmās klases skolotājs savās rokās saņem padevēgu māla piku, kuram viņš pēc saviem uzskatiem piešķir vienu vai otru veidolu.

Viss ir sarežģītāk: skolotājs sastopas ar bērniem, kuriem jau ir zināma dzīves pieredze un šai pieredzei atbilstošs tēls.”[31;246]

„Tādēļ skolotājam ir jāpilda arī delikāts uzdevums: no vienas puses viņš nedrīkst nevienu nospiest ar savu autoritāti, bet no otras puses skolēniem viņš ir autoritāte, kurai vēlas līdzināties.”[39;60]

„Nav mazsvarīgi, lai skolotājs apzinātos, ka viņa uzdevums- ne tikai vienkārši sniegt noteikta apjoma zināšanas, bet viņš ietekmē bērnu ar savu personību. Šī pēdējā funkcija ir tikpat svarīga kā mācību darbība, dažkārt pat svarīgāka.” [39;59]

Bieži vien skolēna simpātijas pret skolotāju veicina mācību labāku apguvi un sekmju uzlabošanu.

„Interese par mācību procesu pieaug tad, ja skolēns skolotājā saskata ne tikai cilvēku, bet arī personību un autoritāti.”[25;12]

Skolotājs ciena katrā skolēnā personību. kurai piemīt tikai tai raksturīgais, kas arī sekmē pašapziņas attīstību. [5;191]

Raiens konstatēja, ka sākumskolas skolotājam jābūt uzmanīgam, gatavam atbildēt uz skolēnu jautājumiem un pārliecinātam par sevi, saprotošam, draudzīgam.[31;304] Liela nozīme ir tam, kāds ir skolotāja daba stils. Skolotājs var un viņam vajag nodrošināt bērnam tādu formālu zināšanu apguves ceļu, kurš nenodarītu Jaunumu pašvērtējumam. Bet bērnam, kuram ir negatīvs priekšstats par sevi, skolotāja uzdevums ir, izmantojot mācību darbību un sociālās situācijas, kuras rodas skolā, veidot bērnam pašcieņas sajūtu, kompetenci, nozīmību.

J.A.Komenskis savā „Lielajā didaktikā” rakstīja:

„Ja skolotāji būtu atsaucīgi un vēlīgi, neatbaidīs bērnus no sevis ar bargu izturēšanos, bet piesaistīs viņus ar tēvišķīgu labvēlību, sirsnību un laipniem vārdiem, ja skolotāji, uzsākot zinātņu mācīšanu, izcels tajās vērtīgo, pievilcīgo un vieglo, ja viņi laiku pa laikam centīgākos skolēnus uzslavēs ..., vārdu sakot, ja viņi izturēsies pret skolēniem ar mīlestību, tad viegli iekaros to sirdis, un bērniem būs patīkamāk uzturēties skolā nekā mājās.”[44;106]

Arī D.Veils un A.Fuentena (Fuenteun) grāmatā „Teaching Children English” raksta, ka skolotāja, kas māca jaunākā skolas vecuma bērnus, prioritāte ir labās darba attiecības ar skolēniem; skolotājam ar vecāku, skolotāja, drauga, ierosinātāja, koordinētāja un organizētāja loma. Ja skolotājam ir laba prasme iejusties šinīs lomās, tad viņš, izprotot bērnu attīstību, vajadzības un intereses, kā arī bērnus pašus, var daudz vairāk palīdzēt bērniem mācību procesā. [43]

Austrālijas zinātnieks M.Balsons, pētot skolotāja darba stilu, analizē kļūdas tajā. „Izvairoties no pieejas, kas liek sevī bērnam vilties, no pieejas, kas uzsver kļūdas un trūkumus, un

izvēlaties attieksmi, kura atspoguļo ticību un labvēlību, kura atzīst sasniegumus un pamana gan paveiktu uzdevumu, gan uzlabošanos, gan centību.”[13;88]

Bērnu negatīvi ietekmē arī cita pieeja, par kuru raksta čehu pedagogi: „Ir skolotāji. kuri vairāk vai mazāk apzināti uzstāj, lai skolēni nekad nekļūdītos. Tā viņi piespiež bērnus ieņemt aizsardzības pozīciju. lai neielaistu kļūdas.” Tā rezultātā daudzi bērni cieš no mazvērtības kompleksa, krītas viņu pašvērtējums. Bez tam stratēģija „neielaišt kļūdas” traucē radošas pieejas ne tikai mākslas stundās, bet arī ikdienas mācību darbā. [32;120] Jārīkojas tā, lai skolēni izprastu, ka kļūdīties nav pats galvenais, ka kļūdīšanās ir mācību darba sastāvdaļa un svarīgāk ir izdomāt, kā kļūdas labot, nevis no tām vispār izvairīties.

„Darbības iznākuma uzsvēršana liek daudziem bērniem padoties, jo viņi nespēj izpildīt citu sasniegtās normas. Ja bērnu pūliņi negūst gaidīto uzslavu, viņi sāk uzskatīt, ka tas. ko viņi var paveikt nav pūliņu vērts, un izmisuši beidz censties.”[13;99]

Tādēļ psihologi iesaka skolotājiem lietot iedrošinājumu nevis uzslavu. „Starpība starp uzslavu un iedrošinājumu ir būtiski svarīga, jo iedrošinot skolēnu, tiek uzsvērts process, nevis tā gala iznākums.”[13;101]

Galvenās atšķirības starp uzslavu un iedrošinājumu ir apkopotas D.D.Dinkmaieru un G.D.Makaja darbā: [13;101]

1.attēls „Atšķirības starp uzslavu un iedrošinājumu”

Uzslava	Iedrošinājums
1.Uzslava ir atalgojums par labi paveiktu darbu;	1. Iedrošinājums palīdz novērtēt pašiem savu sasniegumu;
2. Uzslava skolēniem pauž to, ka viņi izpildījuši citu prasības;	2. Iedrošinājums par galveno izvirza darba nozīmīgumu, tas palīdz skolēniem apzināties sevi un justies pārliecinātiem par sevi;
3. Uzslava saista skolēnu darbu ar viņa personisko vērtību;	3. Iedrošinājums pauž atzinību par pūlēm;
4. lava ir vienlīdzīga pret skolēnu kā personību;	4. Iedrošinājums pauž labvēlību un cieņu;
5. Uzslava var sodu neizteikt vai padarīt mazvērtīgu, ja to lieto nevietā;	5. Ar iedrošinājumu var neskopoties, jo katrs pelnījis tos saņemt;
6. slava nozīmē aizbildniecību, slavētājs ieņem augstāku stāvokli par slavējamo.	6. Iedrošinājums tiek izteikts no vienlīdzīgām pozīcijām.

Pētījumi liecina, ka iedrošinājums ir svarīgs gan bērniem, kuriem mācības sagādā grūtības, lai nepazeminātos pašvērtējums, gan arī bērniem, kuru pašvērtējums ir neadekvāti augsts. Jo viņi paši sev izvirza neiespējami augstus mērķus un uzskata, ka piederība pie konkrētas grupas ir atkarīga no tā, vai viņi ir kas īpašs. Viņi novēršas no jebkuras darbības, kuru nespēj veikt vislabāk un nevar izcelties. Iedrošinājums šiem bērniem palīdzētu apzināties savas spējas un nespējas, neprasot tikai tam, lai būtu uzvarētājs.

Noskaidrots, ka skolēnus teicamniekus sistemātiski slavējot, veido viņos paaugstinātu neadekvātu pašvērtējumu. Arī tādas īpašības, kā patmīlību, skaudību.[37;58] Zinātnieki M.Balsons, I.Berns uzskata, ka uzslavām jābūt pamatotām Tās ir svarīgas mācību darbību stimulējošs līdzeklis, bet ja skolēns tās saņem bieži un nepelnīti, tad to nozīme ātri devalvējas tā, ka skolēns kļūst vienaldzīgs.

Tāpat skolēnam var palīdzēt skolotāja pozitīva attieksme. Saskaņā ar pieaugušajiem atmosfērā, kur valda siltas attiecības, kur pieaugušie ir gatavi pieņemt bērnu, ir nepieciešams, lai bērnam veidotos saprātīgs un pozitīvs priekšstats par sevi.

Tāpat, kopumā varētu apgalvot, ka skolēnu pašvērtējumu labvēlīgi ietekmē skolotāja demokrātiskais pasniegšanas stils, kuru raksturo cieņa pret ikvienu skolēnu, atklātums, uzticēšanās un saprātīgs prasīgums. Šāds pasniegšanas stils sekmē skolēnu iniciatīvu, jaunradi. Skolotājs nav autoritatīvu pavēļu devējs, bet gan aktīvi piedalās pedagoģiskajā procesā iesaistot arī skolēnus.

„Vēl viens svarīgs moments, kurš jāievēro pedagogiem: mācību procesā jācenšas veidot skolēnam reāls pašvērtējums, bet ne vienkārši nostiprinot pozitīvu priekšstatu par sevi. Mākslīgi paaugstināts pašvērtējums, bez realitātes ievērošanas, var novest drīzāk pie nelabvēlīgām sekām.”

Čehu pedagogi K.Blanka un M.Šebeks iesaka skolotājam šādus veidus, ar kuru palīdzību var panākt pārmaiņas skolēna pašvērtējumā „uzlabot” paštēlu, celt pašcieņu.

1. Ievērojam, kad skolēns uzlabojis savus sasniegumus mācībās, kaut arī viņa rezultāti ir stipri viduvēji vai vāji.

2. Ziņu par sasniegumiem izsakām emocionālā veidā (paspiežot roku, pieskaroties).

3. Dodam skolēnam iespēju nostiprināt pārliecību par panākumiem (piemēram, atbildēšanai piedāvājam vieglāku materiālu).

4. Veidojam ap skolēnu viņam labvēlīgu vidi (var ietekmēt vecākus, klasesbiedrus, citus skolotājus).

5. Dzīvojam līdz skolēna veiksmēm arī tad, ja mācības sagādā grūtības vai sekmes nav stabilas.

6. Organizējam viņam speciālistu palīdzību, lai viņš izietu no nelabvēlīga riņķa (psiholoģiski - pedagoģiskas konsultācijas, mediķu konsultācijas).

Gan audzēkņu, gan skolotāja darbība parasti ir elastīga, mainīga ar tendenci attīstīties. Visbiežāk skolēnu pozitīva attieksmju maiņa, rezultātu uzlabojumi saistās ar jauninājumiem pedagogu darbā.[18;129]

Katrs skolotājs ir izglītots filozofs, apgalvo amerikāņu zinātnieks R.S.Piters, ja vien viņš prāto par izglītību vispār savā skolā, savā klasē, par sevi, saviem audzēkņiem. Šis ir viens no ceļiem, kā skolotājs veido attīstīta, stiprina savu pedagoģisko credo, šāds credo raksturo skolotāja profesionālo personību.[15;11]

Jautājums- „Kas Es esmu?” ko sev uzdod profesionāls pedagogs, ir mēģinājums noskaidrot savas socializācijas būtības vietu šajā vertikālajā dabas un kultūras esamību hierarhijā. Tā ir vieta, kas noteikta ar atbilstošu vidi, kurā cilvēks īsteno savu profesionālo darbību. Edvīns Vilks norāda lai atbildētu pareizi uz 1. jautājumu, ir jārod atbilde uz 2. jautājumu – „Ko es vara darīt?” Pedagoģa profesionālā darbība ir īpašs gadījums, kurā darbības mērķobjekts ir subjekts. Un tāpēc jautājumā – „Ko Es varu darīt?” ir jāietver arī subjekta būtības (būt) vietas maiņu pa vertikāli. Citiem vārdiem, pašvērtējumā pedagogam ir jāatbild uz precīzāku jautājumu – „Vai Es ar savu darbību varu sekmēt šī subjekta (skolēna) būtības evolucionēšanu viņa iekšējā vidē?” Tas nozīmē, ka profesionāla pedagoģa darbības vērtējumā ir ietverta skolēna būtības maiņa kā potenciālā iespējamība izpausties (spēlēt lomu) ārējā vidē. Šādā traktējumā vispārējā attīstība iegūst konkrētu jēgu un padara pašu attīstību vērtējamu. Pedagoģa darbības vērtēšanā piedalās tie rezultāti, ko skolēns uzrāda pašrealizācijā. [7;25]

Lai skolēnu pašapziņas un pašvērtējuma process noritētu sekmīgi, jāpievērš uzmanība pedagoģa pašvērtējumam. Pašvērtējums ir kā iekšējs kompass, kas ļauj orientēties apkārtējā sociālajā vidē, saskaņot iekšējās prasības pret sevi un ārējiem apstākļiem. No tā atkarīga cilvēka aktivitāte un tiekšanās pēc pašrealizācijas. [41]

N. Kuzmina uzskaitot pamatprasības profesionāli pedagoģiskās kompetences diagnostikai uzsver, ka: „profesionāli pedagoģiskās kompetences izpētei jābakstās uz pedagoģu profesionālās darbības rezultivitātes pašanalīzi, pašdiagnostiku, lai radītu pašpilnveidošanās un profesionālās izaugsmes motivāciju.”[18;129]

Pedagoģiskā praksē skolotājam iznāk veikt:	
1) Savas darbības komplekso pašvērtējumu (piemēram, skolotāja atestācija). Tātad, pedagoga kompleksais pašvērtējums, „kā galvenā savas profesionālās meistarības apzināšanas forma, turpmākās pilnveides izšķirošais nosacījums dibināts uz pedagoga pašapziņu un pašvērtību”[41;143], varētu būt:	
PAŠNOVĒRTĒJUMS	
?	
sevis kā personības novērtēšana	kā es pazīstu pats sevi?
savas attieksmes pret citiem novērtēšana	kā pret sevi attiecos?
savas darbības, tās rezultātu	kā tas saistās ar maniem darba rezultātiem skolēnu un mācību iestādes labā?
sava stāvokļa novērtēšana	
?	
<u>VIRZĪTIES UZ</u>	
<u>TURPMĀKO PAŠATTĪSTĪBU</u>	
(darbības jomas, kuras jāpilnveido, jāattīsta)	
PERSONISKĀ IZAUGSME	PERSONISKĀ IZAUGSME
I.Gailītes adaptētā shēma pēc A.Šmites	
2) Profesionālās darbības pašvērtējumu (piemēram, klases audzinātāja pašnovērtējums)	
3) Īslaicīgi norisošas pedagoģiskās darbības pašvērtējumu (piemēram, stundas pašanalīze). [18;132]	

Pašvērtējumam jābūt:

1. Analītiskam;
2. konkrētam, argumentētam;
3. individualizētam un personiskam;
4. atbilstošam reāldarbībai;
5. Radošam pēc izpildes formas.

Galvenais, ka aiz dažādiem faktiem, skaitļiem, mācību metodēm, formām, paņēmieniem un skolēnu rezultātiem nav pazudis pats skolotājs, no kura lielā mērā atkarīgi viņa audzēkņu mācību sasniegumi un nākotnes iespējas. [18;132]

Zinātnieki secinājuši, ka arī skolotājs ar zemu pašvērtējumu var negatīvi ietekmēt bērna personības veidošanos.

„Cilvēks, kuram ir negatīvs priekšstats par sevi, cenšas paaugstināt savu pašvērtību pierādot, ka citi ir sliktāki un sīkāki nekā viņš. Tāpēc zems pašvērtējums vairākumā gadījumu izpaužas kā negatīva apkārtējo cilvēku uztvere” [31;11]

Var secināt, ka skolotāja īgnums, patstāvīga neapmierinātība ar skolēnu veikumu, pedantiskas prasības un baiļu „iedzīšana” liecina par to, ka skolotājam ir zems pašvērtējums.

R.Berns norāda, ka viens no personības teorētiski nozīmīgākajiem rādītājiem ir tas, ka cilvēki izturas atbilstoši savai pārliecībai. No tā var secināt, ka skolotāja pārliecība attiecas pret viņa paša personības īpašībām un spējām, kļūst par noteicošo viņa darbības efektivitātes faktoru. „Stiprs” skolotājs uzskata sevi par spējīgu risināt dažādas dzīves situācijas un problēmas. Viņš ir pārliecināts, ka saskaroties ar grūtībām pārvarēs tās. Viņam nav tieksmes sevi uzskatīt kā neveiksminieku. Viņš jūt, ka ir vajadzīgs citiem cilvēkiem, ka viņu pieņem, un viņa spējas, darbības un spriedumi ir vērtīgi apkārtējo vērtējumā. Citiem vārdiem - skolotājam ir augsta pašvērtība. [31;121]

K.Rodžers uzskatīja, ka mēs mācāmies rīkoties tā, lai gūtu pozitīvu attieksmi (labu vērtējumu no citiem cilvēkiem) un tā savukārt rada pozitīvu attieksmi pret sevi (mēs paši sevi vērtējam pozitīvi).[42;263] Skolotāja pašvērtējumu pozitīvi ietekmē skolēnu sasniegumi, atzinība no skolas vadības, skolēnu vecākiem, apkārtējās sabiedrības u.c.

Daudzi pētījumi liecina, ka skolotāja pozitīvs pašvērtējums labvēlīgi ietekmē ne tikai viņa rīcību klasē, bet arī skolēnu sekmību, jo skolēni saskarsmē ar cilvēku, kurš pārliecināts par savām spējām, sāk pilnībā parādīt savas iespējas un iegūt pašcieņas sajūtu. [31;308]

R.Berns uzskata, ka neskatoties uz skolotāja pašvērtējuma paaugstināšanas svarīgumu ir maz pētījumu, kas palīdzētu risināt šo problēmu.

Senajā Grieķijā par pedagogu sauca vergu, kurš pavadīja bērnu uz skolu. Mūsdienu skatījumā gribētos pasvītrot tieši šo bērna pavadoņa lomu, kurā ir vēlams būt skolotājam, turklāt atceroties, ka vislabākais pavadonis šajā ceļā ir tāds, kurš visātrāk kļūst lieks, proti, kurš panāk, ka skolēns prot pats atrast ceļu patstāvīgi.

2. Skolotāja portrets pedagoga profesijas pirmsākumos Latvijā

„Skolotājs – šim vārdam daudz jēdzienisku un emocionālu nianšu – no vienkāršas profesijas apzīmējuma līdz cildinošam, pateicības pilavam personības raksturojumam.” /V. Labrence./

„... mums jātop tik tālu kultūrā, ka bez mums Eiropas kultūra nebūtu pilnīga...” /Rainis/

Nepieciešamība pēc latviešu skolotājiem kļuva aktuāla pēcreformācijas periodā, kad mācībām skolā vajadzēja notikt dzimtajā valodā. No 16. līdz 19. gs. skolotāja darbu pildīja dažādu amatu un kārtu pārstāvji. Jāatzīmē, ka latviešu zemnieki skolotāja darbu uzņēmas nelabprāt. 18.gadsimtā mācītāji savos ziņojumos norādījuši, ka piemēroti dzimtļaudis bēgšus bēgot no skolotāja amata - viņi baidoties būt atkarīgi no kungu žēlastības, baiļojoties par vājajām sekmēm, citu zemnieku pārmetumiem, šajā amatā ciešot materiālus zaudējumus. Arī muižniecības vidū pastāvēja uzskats, ka skolotājiem jābūt vācu tautības, jo latvieši šo amatu nav spējīgi pildīt. Skolotāju profesionalizācijas aizsākumos Latvijas teritorijā pastāvēja vairākas grupas, kas pildīja skolotāja pienākumus.

Garīdznieki un baznīcas kalpotāji. Visbiežāk skolotāja amatu uzņēmas vācu tautības ķesteri, kas bija iemācījušies latviešu valodu un pildīja starpnieka pienākumus starp draudzi un mācītāju vācieti. Dažās draudzēs ķesteru amatu ieņēma arī latvieši. Iespējams, to var uzskatīt par pirmo oficiālo amatu, kuru pildījuši latvieši. Par to, ka ķesteris par skolotāja pienākumu veicēju tika uzskatīts ilgstoši, liecina grāfa Stroganova 1840.gadā rakstītais: „Ķesteris, latviešu valodā - skolotājs un baznīcas kalps”. [60]

Kamēr skolās nestrādāja profesionāli sagatavoti skolotāji, garīdznieki un baznīcas kalpotāji ar savām zināšanām un uzvedību uzskatāmi par vieniem no veiksmīgākajiem skolotāja amata pildītājiem.

Daudzi ievērojami latviešu pedagogi uzskatījuši, ka lasītmācīšana ir ne tikai mātes pienākums, bet arī privilēģija: „Cimze negribēja ne dzirdēt par to, ka lasīšana jāmaca skolā. Tas, pēc viņa domām, būtu latviešu mātes apvainojums un viņas dabisko tiesību ierobežojums, ja viņai liegtu pienākumus, kurus viņa sekmīgi un pašreizliedzīgi pildījusi vismagākajos apstākļos jau no seniem laikiem.” [48;511-514]

Skolotāji pēc aicinājuma. Visiem iepriekšminētajiem skolotāja profesija bija galvenokārt tikai papildu pienākums, kurš lielākā vai mazākā mērā tika pildīts apzinīgi, nodrošinot papildu ienākumus, atbrīvošanu no galvasnaudas un karaklausības. Latviešu skolotāju kārtā sāka veidoties no tiem, kam skolotāja profesija kļuva par pamatnodarbošanos.

Visos laikos ir bijuši cilvēki, kuriem piemītis talants un vēlme savas zināšanas nodot tālāk citiem. Latvijas teritorijā viņus sauca par „grāmatniekiem”. Visbiežāk tie bija vecāki

ļaudis un jaunieši, kas prata tekoši lasīt. Viņi gāja no mājas uz māju un mācīja bērniem ticības mācības galvas gabalus un lasīšanu vai mācīja bērnus savā dzīvesvietā.

Skolotāji pēc aicinājuma, šķiet, bijuši arī pirmie latviešu skolās strādājošie ilggadīgie skolotāji. Piemēram, Gribiešu Jānis Rubenes skolā nostrādājis no 1679.gada līdz 1741.gadam (62 gadus), viņu šajā amatā nomainīja dēls Lēmaņu Jānis, kas par skolotāju nostrādāja 35 gadus.

Latvieši, kas uzņēmās skolotāja amatu, bieži to nodeva nākamajām paaudzēm. Piemēram, 1713.gadā par skolotāju Valmieras draudzes skolā sāka strādāt zemnieks Mārcis, tad šo amatu pārņēma viņa znots. Skolu šī ģimene vadījusi 120 gadus.

Katrs vēstures laikmets līdz mūsdienām saglabājis priekšstatu par ideālu skolotāju. Skolotāja personība iemieso sevī attiecīgā laikmeta sabiedrības akceptētās vērtības un normas. Sabiedrība skolotājā vienmēr ir centusies saskatīt un pat pieprasīt ideālo gan profesionālo iemaņu un personīgo īpašību, gan arī ārējā veidola ziņā. Šī attieksme ir labi saprotama - vai gan citus drīkst mācīt cilvēks, kurš pats nevar kalpot kā paraugs? Tādēļ cienīta skolotāja personības raksturojums daudz pastāsta gan par savu laikmetu, gan tautu, no kuras skolotājs nācis un kuras vidū strādājis.

Iespējams, ka viens no pirmajiem par skolotāja tēlu, sasaistot to ar profesionālo kompetenci, runājis J.G.Herders darbā „Par grāciju skolā”, kurā viņš aicina skolotājus būt pievilcīgiem, pieklājīgiem, piemīļīgiem: „Es gribu parādīt, kā ar grāciju var veidot pievilcīgas mācības un to metodes, skolotāja raksturu un paradumus, ar kuriem var aizraut savu skolēnu sirdis; kā dot skolotājam iespēju iemācīt skolēniem mīlestību pret zinātnēm, tikumus un dzīves principus” [38;10-33]

Bija laiki, kad, vērtējot skolotāju, liela nozīme tika piešķirta balsij. 1811.gadā skolotāja amata pretendents Mazsalacā bija jādzied baznīcā visai draudzei. Ja dziedājums patika, pretendents varēja dabūt skolotāja darbu. 1863.gadā „Pēterburgas Avīzēs” sacīts: „Skolotāja patiesais uzdevums netiek saprasts, ļaudis runā: „Tam nav nekādas balss, tas neder par skolmeistari, vecajam bij balss kā vēršam: kad, lūpas sašķiebis, dziedāja, tad visa baznīca trīcēja.”” [10]

Lai gan krājuma „Laikmets un personība” autori par savu uzdevumu nav izvirzījuši skolotāja publiskā tēla analīzi, tomēr visbiežāk tiek raksturota skolotāja balss - skaņa, skaidra, mierīga. Biežā uzstāšanās auditorijas priekšā daudzus skolotājus bija izveidojusi par labiem oratoriem (A.Kronvalds, L.Bērziņš), kas domas pratuši izklāstīt labā latviešu valodā, loģiski un skaidri. Par dabaszinātņu skolotāju Ellu Rītiņu bijušais skolēns atceras, ka skolotāja runājusi brīvi un sakarīgi, neizmantojot pierakstus, izturējusies mierīgi un bez uztraukuma [65;190-229]

Protams, skolotāja darbs nav viegls, tas rada lielu slodzi nervu sistēmai, tāpēc skolotāju raksturojumos atklājas arī straujas dabas īpašības - iekaršana strīdos, nesavaldība, balss pacelšana (Auseklis, A.Kronvalds, V.Plūdons, L.Bērzirņš). Tomēr lielai personībai šie trūkumi tiek piedoti un attaisnoti: tās bija taisnīgas dusmas, skolotājs pēc tam savu vainu atzina utt.

G.Merķelis savu skolotāju (18.gadsimtā) raksturojis kā lielu, plecīgu vīru ar saniknota runča izskatu. E.Dinsbergs 1874.g. rakstījis: „Kad nu skolotājs pats arvien saīdzis un ņurd, un pukojas, ka tad bērniem pie tāda var būt luste mācīties?” Laipna izteiksme skolotāja sejā, šķiet, parādās līdz ar biežāku skolotājas sievietes vizuālo attēlojumu 20.gadsimtā starpkaru posmā. Šī skolotāja vizuālā tēla maiņa, iespējams, saistīta arī ar reformpedagoģijas ideju izplatību šajā laikā. Tās sekmēja skolēna un skolotāja attiecību humanizēšanu.

Skolotājs audzēkņu uzmanību piesaista ne tikai ar savu runu, bet arī ar žestiem.

Personības raksturojumos atzīmēta arī skolotāju stāja, gaita, kas bieži raksturota ar vārdu „staltums” (E.Dinsbergs, A.Rudītis, J.Rozītis, Ž.Leja).

J.Cimzem pieder vārdi, ka nav bēdīgāka skata kā uz sēdēšanu kārs skolotājs. Taču tieši tādā pozā bieži attēloti skolotāji - klasē aiz milzīga galda uz paaugstinājuma sēž skolotājs. Sākot ar 19.gadsimtu beigām, tradicionāls kļūst skolotāja attēlojums (īpaši - mācību grāmatās) ar rādāmo kociņu pie tāfeles. Šāds attēls izsaka daudz - skolotājs vairs nav nekustīgs, stundās tiek lietota uzskate. Karikatūrās gan atklājas arī citāda rādāmā kociņa izmantošana - ar to pārmāca nepaklausīgos.

Skolotāja vieta klases attēlos līdz mūsdienām ir palikusi nemainīga – skolotājs atrodas klases priekšā un „māca”. Cik bieži skolotājs redzams audzēkņu ielenkumā? Cik bieži skolotājs apsēdies blakus kādam skolēnam?

Skolotāja profesija un kulturāla uzvedība ir savstarpēji cieši saistītas. Tas visos laikos ir bijis gan oficiāls, gan neoficiāls kritērijs skolotāja pieņemšanai darbā. Dažkārt norādīts, ko skolotājs nedrīkst darīt, tā raksturojot dažādu laiku priekšstatus par tikumību.

Latvijas teritorijā skolotāja uzvedībai ir tikuši izvirzīti īpaši noteikumi. Kapteinis Korfs Gridzgaļes skolas dibināšanas aktā 1783.gadā norāda, ka skolotājam jābūt bērniem par paraugu - dievbijīgam, godīgam un vispār dzīvesveidā nevainojamam.

19.gadsimta 40.gados noteikums tautskolotājam Vidzemē - jāspēj labi saprasties ar vietējo sabiedrību, bet - bez alkohola palīdzības! Skolotāja profesija nav savienojama ar dzeršanu, ar ko, īpaši laukos, aizrāviens ne viens vien.

Cilvēku vajadzētu vērtēt pēc viņa darba kvalitātes, tomēr apģērbs, tāpat kā rokasspiediņš, acu kontakts, balss tonis, nenoliedzami pirmie raksturo cilvēka personību.

Atbilstoša apģērba izvēle ir arī cieņas apliecinājums citiem. Ne skolēniem, ne apkārtējai sabiedrībai nekad nav bijis mazsvarīgs skolotāja apģērbs.

Nepilnīgs būtu skolotāja portrets bez viņa apkārtnes tēlojuma. Latviešu skolotājam vienmēr bijis svarīgi, lai apkārtējā vide būtu estētiska, sakopta. To skolotāji realizēja, iekārtojot skolas telpas, kopā ar audzēkņiem stādot kokus, rūpējoties arī par šķietamiem sīkumiem - ideāli tīriem krēsliem un galdiem klasē, perfekti sagatavotiem uzskates un izdales materiāliem.

Dažādos laikmetos tautā cienītam latviešu skolotājam raksturīgākais:

- ✓vēlme nemitīgi pašizglītoties - lasīt, īpaši - literatūras klasiķu darbus, apgūt svešvalodas,
- ✓vispusīgas zināšanas - spēja mācīt vairākus, arī savstarpēji maz saistītus mācību priekšmetus,
- ✓pedagoģiskajā darbā - noteiktība prasībās, stingrība, laipnība, taisnīgums; vienmēr labi sagatavotas, interesantas stundas, kurās līdz ar to valda disciplīna,
- ✓vēlme dalīties savās zināšanās un pieredzē ne tikai skolā, bet plašākā sabiedrībā - sākot ar atsevišķiem priekšlasījumiem (lekcijām) un beidzot ar lektora darbu tautas augstskolās; publicējoties presē, ievadot jaunākos kolēģus pedagoģiskajā darbā,
- ✓aizraušanās ar radošu darbību - muzicēšanu, koru vadīšanu, teātra spēlēšanu un iestudēšanu, daiļliteratūru un dzejošanu, publicistiku, radošajā darbībā iesaistot arī skolēnus un apkārtējo sabiedrību,
- ✓savas tautas folkloras un vēstures mīlestība,
- ✓cieņa pret savu dzimto valodu, laba valoda un prasme rakstīt bez kļūdām,
- ✓rūpes par estētiskas vides radīšanu,
- ✓ieinteresētība, sirsnība un vienkāršība saskarsmē ar audzēkņiem un līdzcilvēkiem,
- ✓inteliģentums un uzvedības kultūra, r viesmīlība,
- ✓labestība un gādība ģimenes dzīvē.

Šķiet, līdz garlaicībai pareizs tēls, tādēļ jāatgādina - tas ir vispārinājums, ideāls, kurā katra personība ir ievilkusi savus, neatkārtojami spilgtus vaibstus.

3. Skolotājs 19. gadsimtā

Krievijā, kuras sastāva atradās Latvijas teritorija, Aleksandrs I 1802. gadā nodibināja Tautas izglītības ministriju „jaunatnes audzināšanai un zinātņu izplatīšanai”. Izglītība tika nodota valsts kontrolē, obligāta kļuva bezmaksas pamatizglītība.

Izglītības attīstību Latvijas teritorijā 19.gadsimtā ietekmēja dzimtbūšanas atcelšana: Kurzemē - 1817.gadā, Vidzemē - 1819.gadā, Latgalē - 1861.gadā. Zemnieku brīvlaišanas likumi sekmēja straujāku ekonomikas un pilsētu attīstību un labklājības pieaugumu. Daļa latviešu kļuva par nelielu īpašumu apsaimniekotājiem, dzirnavu un krogu nomniekiem, tirgotājiem, lauku māju saimniekiem. Līdz ar to latviešu vidū pieauga gan izglītības iespējas, gan interese par tām.

Latvijā veidot skolas aicināja progresīvā garīdzniecība un jaunā latviešu inteliģence - jaunlatvieši. Mācītāji par skolu nepieciešamību runāja sprediķos, viņu nopelns ir skolām sastādītās mācību grāmatas. Skolu ierīkošanā iniciatīvu izrādīja arī paši zemnieki - kļūstot turīgāki, viņi vēlējās dot izglītību saviem bērniem, tā sagādājot labākas iespējas nākotnē. Zemnieku plaši finansiāli atbalstīta skolu celtniecība notika 19.gadsimta 60.-70.gados. Tomēr joprojām laukos populāra bija māj mācība. Auseklis ironiski rakstīja: „Lai ļaudis snauž, kam vajag viņiem skolas! Tās paņem tikai cāļus mums un olas”.

Latvijas teritorijā 19. gadsimta pirmajā pusē par paraugu tika uzskatīta Prūsijas izglītības sistēma. Kā zemākā izglītības pakāpe laukos tika noteikta trīsgadīga bezmaksas pagastskola. Šīs skolas sauca arī par vienklasīgajām, jo visi skolēni kopā mācījās vienā klases telpā.

K.Dēķens par pagastskolu sacījis, ka tās uzdevums bija sagatavot iesvētītai, nevis dzīvei. Skolā mācīja lasīšanu, katķismu, baznīcas dziedāšanu, vēlāk - arī rakstīšanu, rēķināšanu, Bībeles stāstus. 1851.gada instrukcija noteica, ka zēniem skolā jā māca vingrošana, meitenēm - rokdarbi. Taču, ja skolotājam nebija sievas, kas varētu rokdarbus mācīt, meitenēm nācās iztikt bez šīm nodarbībām, fizikultūras stundas bieži tika aizstātas ar fizisku darbu - skolēni gādāja malku, nesa ūdeni skolas vajadzībām.

Rēķināšanā skolēni pirmajā gadā iemācījās rakstīt skaitļus, saskaitīt un atņemt līdz miljonam, otrajā gadā - reizināt un dalīt, trešajā gadā - visas četras darbības ar trīs skaitļu cipariem. Rakstīšanas stundā skolotājs uz tāfeles uzrakstīja burtus alfabēta secībā, skolēni tos pārzīmēja. Kam tas izdevās veiksmīgi, drīkstēja rakstīt uz papīra.

Acīmredzot skolās dažreiz mācītas arī laicīgas dziesmas 1873.gadā „Baltijas Vēstnesī” ar nosodījumu rakstīts, ka visi meži skanot no ganu laicīgām dziesmām - visu to skolā samācoties.

Latvijas teritorijas laukos joprojām noteicošais izglītības veids bija māj mācība. Līdz 8 gadu vecumam vajadzēja iemācīties lasīt iespiestu un ar roku rakstītu tekstu, lūgšanas un baznīcas dziesmas. Smiltenes draudzes mācītājs M. Guleke raksta:

„Kamēr māte pie ratiņa vērpa vai mazāko brāli klēpī turēja, 8-9 gadus vecais līdzās stāvēja ar irbuli vienā rokā un ābeci otrā rokā un raudādams mātei pakaļ sauca, ko tā priekšā sacīja. Un tā katru dienu pirmo lapu izgāja cauri, kamēr no galvas zināja. Tad otro, trešo un tā joprojām... Bet, līdzko svešu tekstu iedeva, lasīšana bija pagalam. Pazīstamu vārdu gan mācēja nosaukt, bet neprata zīmes salikt zilbēs un zilbes vārdos.” [59]

Latviešiem domātu pilsētas elementārskolu bija maz, mācības pilsētu skolās joprojām notika vācu valodā. Rīgā. Latviešu bērni apmeklēja arī svētdienas skolas luterāņu draudzēs. 19.gadsimta vidū tika izveidotas krievu elementārskolas, kurās zēni papildus apguva arī drēbnieka, galdnieka, virpotāja, atslēdznieka u.c. amatus. A.Staris atzīmē, ka 19.gadsimta sākumā pirmoreiz lietots vārds „tautskola” - tā dēvēta pilsētas skola, pēc kuras izglītība netika turpināta.

Pieaugot latviešu nacionālajiem centieniem - jaunlatviešu kustībai, vācu muižniecība saprata, ka skolu kā nozīmīgu ietekmes sfēru nedrīkst atstāt pašplūsmai: „Vēl mūsu rokās ir stūre un mēs varam strādāt, kamēr viņi salasās un kliedz.” 19.gadsimta 60. gados tika izdots īpašs rīkojums visās draudzes skolās mācīt vācu valodā, arī skolas lietvedība un sarakste tika atļauta tikai vāciski. Tādēļ vāciskoti tika latviešu uzvārdi: Kalniņš kļuva par Kalningu, Smilškalns - par Zandbergu. Par runāšanu latviski bija noteikti sodi - vainīgajam kaklā uzkāra „kluci” (malkas pagali) vai arī vāciski bija jāiemācās no galvas garš dzejolis.

Ģimnāzijas Latvijas teritorijā. 19.gadsimta sākumā, tronī nākot Krievijas caram Aleksandram I, tika uzsāktas radikālas reformas, kas skāra arī izglītības sistēmu. Tā kā Latvijas teritorija šajā laikā atradās Krievijas sastāvā, arī tās izglītības sistēma tika reformēta. Jaunie skolu noteikumi ģimnāzijām izvirzīja šādus uzdevumus:

- 1) sagatavot mācībām universitātē. Tas nozīmēja, ka ģimnāziju mācību programmās bija jāparedz klasisko valodu apgūšana;
- 2) sagatavot skolotājus zemāka līmeņa mācību iestādēm. Ģimnāziju uzdevums bija pārbaudīt topošos skolotājus un piešķirt viņiem skolotāja tiesības;
- 3) sagatavot labi audzinātus cilvēkus.

Latviešiem līdz 19.gadsimta vidum šīs vidējās izglītības iestādes vēl bija maz pieejamas. Pirmkārt, tas bija saistīts ar augsto mācību maksu, kā arī papildu izdevumiem,

kas radās, dzīvojot projām no mājām. Otrkārt, zemāko kārtu bērni ģimnāzijās nebija īpaši gaidīti.

Vidējo izglītību ieguvušo latviešu jauniešu skaits nešķiet liels, taču jāņem vērā, ka ikviens no viņiem uzskatīja par savu pienākumu ne tikai klusi darīt savu tiešo darbu, bet arī aktīvi līdzdarboties latviešu sabiedriskajā dzīvē un rosināt uz to citus tautiešus. F.Cielēns savās atmiņās par latviešu izglītību 20.gadsimta sākumā saka: „Toreiz katru latvieti, kas beidza vidusskolu, tauta uzlūkoja ar cieņu un cerībām un viņu vārdus iespieda laikrakstos.”[21]

Raksturīgākā kritika skolai, ko varam nosaukt gandrīz par tradicionālu: skolēni neprot praksē izmantot zināšanas, tās ir atrautas no reālās dzīves, skolēni stundu laikā ir pasīvi, skolotājs nodarbojas tikai ar izsaukto, jaunā viela vāji tiek saistīta ar iepriekš apgūto, nepastāv pēctecība starp pamatskolu un vidusskolu.

Skolēna ideāls bija dievbijīgs, paklausīgs, prātīgs un uzticams pavalstnieks. Skolās plaši tika slavēta monarhija un sociālās hierarhijas ievērošana, mācību grāmatās tika rakstīts: „Klausīgs un uzticīgs kalps ir sava kunga prieks”, „Kas maizi dod, tam jāklausa”.

Skolās valdīja stingra disciplīna, nedrīkstēja pārāk bieži apmeklēt teātri, ārpus skolas parādīties bez formas tērpa, apmeklēt alus pārdotavas, biljarda istabas, klubus, spēlēt kārtis, audzēt bārdu un ūsas. Skolēnu tikumībai un sekmēm sekoja īpašs uzraugs: viņa uzdevums bija novērot arī skolēnu mājas apstākļus, privāto dzīvi, uzraudzīt skolēnus brīvdzīvē, uzzināt, ar ko tie satiekas, ko lasa. Joprojām skolās lietoja miesas sodus.[59]

Jānis Cimze (1814 - 1881) aicina skolotājus rūpēties par audzēkņa vispusīgu attīstību.

Skolotājs ir centrālā figūra skolā, bez kuras vadības nevar sekmīgi noritēt bērna personības attīstība. Šo uzdevumu nevar veikt skolotāji – amatnieki. J. Cimze prasa nodrošināt skolotājiem pamatīgāku vispārīglītojošo un pedagoģisko sagatavotību, cienīt un atbalstīt skolotāju cildenajā audzinātāja darbā.

Auseklis (1850 - 1879). Audzinātājs var tikai audzināt un attīstīt to, kas jau iedīdzis un iedzimis bērnam. Audzinātājam jāgādā par to, kā lai saskaņo audzēkņa gara sistēmu: domu, jūtu un gribu.

Auseklis aicina cienīt bērna personību. Skolotājam nemitīgi jāpapildina savas zināšanas skolā jāstrādā sabiedrības visgaišākajiem spēkiem. Lielu uzmanību pievērš skolotāju izaugsmei.

Jānis Kronlins. Skolotājs – skolas dvēsele, kas ar savu darbību nosaka skolas garu, ar savu dzīvesprieku un sirdsdegsmi ienes skolas darbā to dzīvības spēku, kas nepieciešamas skolēnu garīgajai, tikumiskajai un estētiskai attīstībai.

Sociālais statuss. Skolotāja, tāpat kā citu profesiju pārstāvju, sociālo statusu sabiedrībā ietekmē nepieciešamā izglītība (tās ilgums, kvalitāte), atalgojums, ietekmīgums (vara), stāvoklis darba tirgū, plašākā nozīmē - arī raksturīgais dzīves stils.

Sākumā laicīgās skolas skolotāja stāvokli sabiedrība neuzlaboja arī reformācija - vienīgi palielinoties skolu skaitam, pieauga arī skolotāju skaits, taču viņu zināšanu līmenis pamatizglītības iestādēs bija ļoti atšķirīgs, vairumā gadījumu - zems. To apzinājās tālaika garīdzniecība, kuras uzdevums bija rūpēties par baznīcas rituāliem sagatavotu draudzi. Tādēļ, garīdzniecības atbalstīti un vadīti, skolotāji sāka iegūt profesionālu izglītību.

Skolotāju statusa izmaiņā svarīga bija Mārtaņa Lutera izteiktā doma, ka skolotāja amats nozīmīguma ziņā seko aiz mācītāja. Šī skolotāja profesijas pietuvināšana sabiedrībā (īpaši - laukos) viscieņamākajai profesijai noteica arī jaunu skatījumu uz skolotāju-viņam bija jābūt zinošam un uzvedībā nevainojamam cilvēkam. Skolotāja profesijas nozīmīgumu jaunās paaudzes tikumiskajā veidošanā savos darbos izcēla J.A.Komenskis, Ž.Ž.Ruso, J.H.Pestalocijs u. c.

Nozīmīgā skolotāja statusa paaugstināšanā, protams, bija aizvien pieaugošais izglītības prestižs sabiedrībā, attieksmes izmaiņa pret bērnu, ko sludināja humānisma un apgaismības ideju piekritēji.

Latviešu tautskolotāja stāvoklis 19.gadsimtā. M. Lutera doma par gandrīz vienlīdzīgu skolotāja un mācītāja profesijas stāvokli sabiedrībā (kas uzskatāms par savam laikam progresīvu) vairs nebija pieņemama, kad pamatskolas skolotāju kārta auga gan sava sastāva, gan izglītības ziņā. Skolotāji vairs nevēlējās būt nākamie aiz mācītāja, viņi gribēja būt līdzvērtīgi. J. Cimze sacījis, ka pret skolotāju vairs nevar izturēties kā pret durvju sargu vai nederīgu mēbeļu gabalu.

Līdz ar skolotāju profesionālās izglītības attīstību auga arī skolotāju pašapziņa. Skolotāji sāka sevi apzināties kā īpašu, vienotu kārtu, kam jāpārvar iepriekšējos gadsimtos izveidojušies negatīvie priekšstati par savu profesiju. J.Cimze, raksturojot tautskolotāju kārtas stāvokli 1850. g., saka, ka tautskolotāja kārta mūsu zemē vismazāk „nākusi pie cieņas”. Un turpina ar rūgtu pareģojumu - kad šī kārta būs sasniegusi savus ziedu laikus, arī tad vēl viņai pielīps kalpa ģīmis. [10]

Šķiet, par latviešu tautskolotāju var teikt to pašu, ko A.Novoa saka par citiem Eiropas skolotājiem laukos: „Skolotājs savā lauku ciematā jutās zināmā mērā pārāks par visiem, jo viņš bija gudrākais. Skolotājs varēja dzīvot vidusšķiras dzīves stilu, taču viņam draudēja sociāla izolācija.”

Varbūt šī zināmas vientulības izjūta bija viens no cēloņiem, kura dēļ tik daudzi latviešu skolotāji pievērsās rakstniecībai un publicistikai.

Kā redzēsīm turpmāk, paši skolotāji sevi galvenokārt mēdz salīdzināt ar fiziska darba strādniekiem un ar rūgtumu atzīst, ka salīdzinājumā ar tiem viņu alga tradicionāli ir zemāka.

Atalgojums. Pirmos skolotājus senajos laikos algoja skolēnu vecāki. Šis atalgojums bija visai nenoteikts - par bērnu skološanu pienācās dāvanas.

Viduslaikos baznīcu skolu skolotājus uzturēja draudze, pilsētas skolu - bērnu vecāki. Vēlākajos periodos laicīgo skolu skolotājus algoja pašvaldības. Lauku skolu skolotājus uzturēja muižnieki, zemnieki, vēlāk - pašvaldība.

17.gadsimtā Vidzemē lauku skolotāji tika atalgoti trīs veidos, saņemot

- 1) zemi;
- 2) mazliet zemi, naturālijas vai naudu;
- 3) tikai naturālijas un naudu.

Atalgojums bija atkarīgs no skolēnu skaita skolā, kā arī no skolas atrašanās vietas - nelielas lauku skolas skolotājs dažkārt pelnīja divreiz mazāk nekā viņa pilsētas kolēģis.

18.gadsimtā skolotāju atalgojuma sistēma palika nemainīga - zeme, naturālijas, nedaudz naudas, arī kāds muižas nozīmēts kalps.

18.gadsimta un 19.gadsimta pirmajā pusē Latvijas lauku teritorijā skolotājam atļāva klausas.

19.gadsimta pirmajā pusē Rīgas elementārskolu skolotāji saņēma 300-400 rbļ. gadā, dzīvokli ar apkuri un apgaismojumu, kā arī no vecākiem ievākto skolas naudu, t. i., 14-15 rbļ. gadā par katru skolēnu. Līdz ar to skolotāja alga bija apmēram 1000 rbļ. gadā [58]

Skolotāju materiālais stāvoklis uzlabojās 30.gadu otrajā pusē. 1937.gadā tika pieņemti noteikumi, ka skolotāja dzīvoklim jāatrodas skolas tuvumā, jābūt sausam, gaišam, izremontētam, vismaz ar divām istabām, skolas pārzinim - trim. Tika paaugstinātas arī skolotāju algas.

Par skolotāja atalgojumu J.Cimze jau 19.gadsimtā sacījis - cilvēks sastāv no gara un miesas. Lai gars varētu pacelties savam lidojumam, miesa nedrīkst ciest trūkumu. Skolotājam nav ar badu jāpierāda, ka viņš savu amatu un latviešu tautu mīlo. Kas nerūpējas par skolotājiem, tas nerūpējas par tautu. [53]

Raksturīgākās iezīmes 19. gs.:

- ✓izglītība kļuva par valsts politikas sastāvdaļu - tā tika pārņemta valsts kontrolē, reformēta, pakļauta valsts ideoloģijai;
- ✓izglītību kā turpmākās profesionālās un sabiedriskās izaugsmes iespēju sāka novērtēt visas sociālās grupas. Izglītība arī kā garīguma nesēja vairs nebija tikai sabiedrības elites privilēģija;
- ✓radās jauni formālās izglītības veidi -reālskolas, vakarskolas, fabrikas skolas, komercskolas, arodskolas;

- ✓ dažādu veidu skolu attīstību veicināja pamatizglītības pieejamība visām sociālajām grupām. Pamatskola kļuva par masu skolu;
- ✓ vidusskola joprojām turpināja būt elitāra, taču tajā aizvien vairāk sāka mācīties bērni no vidusslāņa, tā kļuva par nacionālās inteliģences veidotāju;
- ✓ skolas pedagoģiskā procesa pilnveidošanos sekmēja pedagoģijas zinātnes attīstība un profesionāli izglītotu skolotāju skaita pieaugums. Skolās vairāk sāka lietot uzskates materiālus, dažādas mācību metodes, izveidojās radikāli jaunas pedagoģijas teorijas;
- ✓ tomēr vēl aizvien saglabājās pretruna starp demokrātiskas izglītības centieniem, idejām un skolu praksi - analfabētu skaits joprojām bija liels, pamatskolās trūka skolotāju, tika lietotas konservatīvas mācību un audzināšanas metodes.

4. Skolotāju personība (1918-1940) pedagoģiskajā mantojumā

20.gadsimta sākumā Latvijā skolotāji bija galvenokārt bijušo skolotāju semināru absolventi. Daļa semināru beidzēju bija atklāti visam jaunajam pedagoģijā, pētīja citu pieredzi un uz tās pamata centās izstrādāt savu pedagoģisko pieeju mācību un audzināšanas darbam. Viņi akli nepieņēma citu pieredzi, bet centās izprast tās galveno ideju un tad veidot savu attieksmi pret to.

Latvijas Republikas rītausmā skolotāju aktivitātei izglītības sistēmas izveidē bija svarīga loma. Pa kādu ceļu iet tautas izglītībā, kādi tās galvenie mērķi, uzdevumi, uz kādiem principiem jābalsta jaunā izglītības sistēma? Bija svarīgi izpētīt vēsturisko pieredzi pašu mājās, apsekot pieredzi, valdošās pedagoģiskās strāvas ārzemēs utt. Galvenās autoritātes, kas ietekmēja pedagoģiskās domas attīstību Latvijā, bija Rietumeiropas pedagogi: G.Karšenšteiners, H.Gaudigs, J.Pestalocijs, Ā.Dīstervēgs un krievu pedagoģiskās domas pārstāvji K.Ušinskis, Ļ.Tolstojs u.c.

Ierindas skolotājam bija grūti orientēties dažādās pedagoģiskajās teorijās, pareizi atrast pieeju to praktiskajā izmantošanā skolā. Svarīgākais uzdevums bija palīdzēt skolotājiem, rīkojot kursus, seminārus, atverot pedagoģiskās mācību iestādes.

Īpaša loma skolotāju pedagoģiskajā izglītošanā bija psiholoģiski pedagoģiskajai literatūrai, kurā atspoguļojās nacionālā pedagoģiskā doma. Tā nebija kabinetos izstrādāta, atrauta no dzīves, bet balstījās uz dziļu ārzemju pedagoģijas teorijas un prakses, kā arī republikas skolu pieredzes analīzi. To varēja izdarīt cilvēki ar dziļām zināšanām psiholoģijā un pedagoģijā. Tādi bija Rainis, A.Dauge, E.Pētersons, J.A.Students, A.Birkerts, K.Dēķens, J.Greste u.c.

Lai realizētu, likumu, radās nepieciešamība dziļāk izpētīt un apjēgt uzkrāto pedagoģisko mantojumu, izvērtēt modernās pedagoģijas strāvojumus un virzienus. Bija vajadzīgi monogrāfiska satura darbi, kuros tiktu aplūkotas vērtīgākās mācību un audzināšanas idejas. Šādi darbi pakāpeniski arī tika radīti.”[12;12]

„Viena no pirmajām publikācijām, kur latviešu valoda iztīrāti skolvadības jautājumi, ir 1919.gada izdota Kārļa Dēķena „Rokas grāmata pedagoģijā. Grāmatas ievada autors starp dažādām pedagoģijas nozarēm min arī skolturību.”[26;20]

„Grāmatā tika aplūkoti pedagoģijas vēstures jautājumi un galvenos pedagoģijas zinātnes virzienus. Tiek arī analizēti arī vairāku ievērojamu pedagogu uzskati, iztīrātas tikumiskas audzināšanas un skolvadības problēmas.” [12;12]

„K.Dēķens iztīrāja svarīgas didaktiskas atziņas – par uzskatāmības, apzinīguma, sistemātiskuma, piemērotības principu ievērošanu mācībās. Sevišķu ievērību pelna viņa domas par skolēnu izziņas darbības aktivizēšanu, bērnu spēju attīstīšanu un interešu izkopšanu.” [12;110]

„Skolturības jautājumiem šajā rokasgrāmatā veltīta vesela nodaļa. Šīs nodaļas saturs galvenokārt veltīts skolas uzturēšanas jautājumiem (no šejienes arī termins – skolturība, skolas uzturēšana). Dažu paragrāfu virsraksti: „Skolas gaiss”, „Apkurināšana”, „Apgaismošana” u.c. taču parādās arī atsevišķi paragrāfi, veltīti skolas vadības pedagoģiskajām problēmām, piemēram: „Skolotājs”, „Bibliotēkas”, Vecāku vakari un konferences” u.c.” [26;20]

Savā darba runā par estētisko izglītību. Lai bērns spētu atrast jaukumu dzīvē. „Šinī nolūkā jā rūpējas, lai skolas nams tiktu celts jauka apvidū, lai pats nams būtu arhitektūras mākslas darbs un tā apkārtnē tīra un glīta, lai skolas iekšiene būtu gaiša un tīra, sienas gleznām rotātas, mēbeles zināma stilā.” [12;115]

K.Dēķens uzskatīja, ka vispārējās obligātas izglītības likuma realizēšana lielā mērā ir atkarīga no skolotāju sagatavotības un viņu materiālā stāvokļa.

„Sevišķi grūts stāvoklis bija lauku pamatskolu skolotājiem, kuriem jau tā niecīgās algas vietējas pašvaldības iestādes izmaksāja neregulāri.”[64;60]

K.Dēķens bija tas cilvēks, kas neatlaidīgi cīnījās, lai lauku skolotājiem būtu tāds pats atalgojums kā pilsētniekiem. Tiek izstrādāts likumprojekts par skolotāju algām, tad tas tika apzināti novilcinātas. Beigas arī netika paaugstinātas.

„Likums par Latvijas izglītības iestādēm noteica, ka „ticības mācība skola pasniedzama”, kāda šī likuma panta piezīmē vēl norādīts, ka „katoļu, pareizticīgo un vecticībnieku ticības mācības pasniegšana, ka arī vispār reliģiozo šo konfesiju bērnu audzināšana un ticības mācības skolotāju iecelšana un atcelšana ir padota viņu baznīcas resp. draudzes pārzina.

Likuma bija gan paredzēta ticības mācība tikai tiem bērniem, kuri to vēlas. Taču praksē šo piebildi neievēroja.” [64;64]

Gan „Rokas grāmatā pedagoģijā”, gan darba „Skola, tās veidi un iekārta” K.Dēķens norādīja uz darba lielo nozīmi audzināšanā. Uzskatot darbu par svarīgu audzināšanas līdzekli, viņš atzīmēja, ka darba skolā mācīšana tiks „saistīta ar darbu un audzināšana novedīs pie darba prasības, darba gribas, darba vajadzības, darba prieka.”[64;99]

Šajā grāmatā, kura īpaša nodaļa veltīta vienotās skolas problēmai. Tajā bez iepriekš minētajām vienotās skolas idejām aplūkotas arī citas idejas. K.Dēķens norādīja, ka visā valstī jābūt vienotai skolu sistēmai, vienotai skolu pārvaldei un vienotai skolotāju pieņemšanas, sagatavošanas un atalgošanas kārtībai. Tautas izglītības sistēmas vienības princips nosaka, uzsvēra K.Dēķens, ka skolas jābūt vienādam programmām, mācību grāmatām, mācību līdzekļiem, jābūt vienādiem darba apstākļiem.

K.Dēķens daudzkārt akcentējis nepieciešamību nodrošināt organisku saikni starp visām tautas izglītības iestādēm un skolu tipiem.”[64;103]

„Skolas dvēsele ir skolotājs; no tā atkarājas skolas darbs un sekmes un līdz ar to arī lielā mērā visas sabiedrības liktenis nākotne. Tādēļ skolotājs ieņem ļoti atbildīgu vietu visā sabiedrībā.” [64;104]

K.Dēķena darbā „Skola, tas veidi un iekārta” īpaša nodaļa veltīta anomālo bērnu attīstībai un apmācīšanai. Nodaļas saturs liecina par to, ka autors ir pētījis anomālo bērnu apmācības un audzināšanas vēsturi.

Aleksandrs Dauge (1868 - 1937). Skolotājs, literāts, sabiedriskais darbinieks, spilgtākais mākslas un jaunrades pedagoģijas pārstāvis Latvijā. Savos darbos A.Dauge uzsvēra, ka patstāvības un jaunrades elementu ieviešana pedagoģiskajā procesā palīdz skolas praksē pārvarēt nedzīvo teoretizēšanu un mācību atrautību no bērnu garīgās dzīves un darbības

A.Dauge bija erudīts Eiropas kultūras un pedagoģijas ideju popularizētājs. Nozīmīgākais viņa devums mākslas pedagoģijā un bērnu jaunrades spēju izkopšanā izklāstīts grāmatās „Skolas ideja un tautas audzināšanas uzdevumi” (1924), „Māksla un audzināšana” (1925), „Audzināšanas ideāls un īstenība” (1928). Ievērojama viņa pedagoģiskā mantojuma daļa apkopota krājumā „Kultūras ceļi” (I daļa - 1921, II daļa - 1925).

A.Dauge skolotājus dēvē par īpašu profesionālu audzinātāju kārtu, kam ar saviem pūliņiem nākas kompensēt sabiedrības un ģimenes atbildības krišanos par bērnu audzināšanu. Protams, jāceļ sabiedrības un īpaši ģimenes „dabiskais audzināšanas spēks”.

„Audzinātājs nedrīkst aizmirst, ka viņam visām bērna dvēseles rosmēm jādod objektīva jēga, visas jāattiecina uz skaidri apzināmām objektīvām normām. Īstam audzinātājam vajadzīga smalka izjūta par tīri objektīvu vērtību būtību un to pakāpēm. Pie tām jāturas, pēc tām viss jāmēro, uz to realizēšanu viss jāvirza. Īstam audzinātājam jāprot izvēlē un jāprot pareizos samēros un pareizā veidā dot to, kas bērnam vajadzīgs, lai viņš izaugtu un izaugtu iekšā šinīs dzīves jēgas sakaros, ārpus kuriem tas nebūtu nekas”. [1; 14]

Audzinātājam „jānāk pārpersonīgu motīvu vārdā, kā sabiedrības, kultūras, „objektīvā gara” apzinīgam un atbildīgam kalpotājam, un jaunais cilvēks jā māca un jāpieradina tāpat kalpot, tāpat pie šā pārpersonīgā strādāt, lai ilgstošās darbīgās attiecībās ar to uzmodinātu, attīstītu, pārbaudītu savu personību.” [1; 16]

Labu audzinātāju raksturo spēja un gatavība uzstādīt garīgās personības tapšanas diagnozi, pazīt un dziļi cienīt audzēkni, spēt izvirzīt prasības, tuvināt viņu savam ideālam, bet pašam nemitīgi augt, nemitīgā darbā izkopt un attīstīt īpašu audzinātāja talantu. Savu audzēkņu augšanas un attīstības tendences var saprast un vadīt tikai tāds audzinātājs, kas pats sevī vēl arvienu pārdzīvo augšanas procesu, kas daudz spēj saprast, līdzī just, līdzī dzīvot, kam nekas cilvēcīgs nav svešs.

Īsta skolotāja un audzinātāja gara dzīvi un personības virzību raksturo nemitīgi krāta bagāta pieredze, plašs garīgās dzīves un kultūras vērtību redzējums, cilvēciska atsaucība, viņam vien piemītoša gaišredzība – „līdzīga dzejnieka skatam, kam īsts audzinātājs arvienu zināmā mērā kaut kā ir līdzīgs”. [1; 26-27]

A.Dauge tēlaini izsakās, ka īsts skolotājs, pedagogs - teorētiķis vai praktiķis - nekad nekļūst visa vecā vai tikai visa jaunā akls pielūdzējs. Viņš allaž - apzināti vai pavisam intuitīvi - meklē iespējas, lai rastu jaunas ierosmes un idejas tuvākās un tālākās nākamības apjaušanai.

Skolotājam šo kodolu veido:

- ✓ patiesība, tās izjūta zinātnē un mākslā, valodā un tehnikā, izglītībā un politikā;
- ✓ augsta tikumība, gatavība tās kopšanai sevī un bērnos. Tikai nevis sludinot, pamācot, morāli sprediķojot, bet aizraujošas dzīves ainas rādot, kas ievilgno jūtas, ierosina nopietnas domas, aizrauj un iesilda dvēseli;
- ✓ skaistais, tā aktīva uztvere mākslā, dabā, cilvēkos, darbā, attieksmē, gatavība skaistuma vērtēšanai, kopšanai un sargāšanai, spēks ieraudzīt vienkāršo daiļumu;
- ✓ svētais, spēja rādīt un radīt daudz tādu dzīves ainu, kurās spilgti izpaustos reliģiski un ētiski motīvi. Caur savu paša dzīvi rādīt tikumiski ideālas, šķīstas un darbīgas dzīves piemēru
- ✓ aktivitāte patstāvīgā un īsti draudzīgā kopdarbā - izziņā, darbā, saskarsmē, jaunradē, tās realizācijā ar daudzveidīgām darba formām un metodēm. [2; 129]

Atsaucoties uz franču domātāju K.A.Sensimonu, pedagogs atzīst, ka skolotājs un audzinātājs nekā liela un ievērojama nevar paveikt bez kvēla entuziasma un sirdsdegsmes. Estētiskais faktors, caurstrāvojot visas cilvēka dzīves un darbības jomas, skolēnu un skolotāja darbībā ienes prieku un radošu garu.

Skolotāja - audzinātāja darbība, saliedējoties ar mākslinieciskās darbības (mākslinieka) komponentiem, ienes jaunas kvalitātes mācībās, audzināšanā un attīstībā. Tā ir dziļu pārdzīvojumu apgarota doma, dziļas gudrības caurstrāvota skaistā uztvere un radīšana, dziļas cilvēcības (humanitātes) un darbīgas mīlestības koptā labestība, patiesība un skaistums. [3; 137]

Skolotājam jābūt augstāko ideju un vērtību nesējam, sabiedrības kultūras kopējam. Skolotājs ir piemērs saviem audzēkņiem. Skolotāja uzdevums ir pieradināt un mācīt skolēnus patstāvīgi meklēt un atrast vajadzīgo. Mācībām un audzināšanai jābūt cieši sasaistītai ar dzīvi.

Svarīgākā A.Dauges ideja audzināšanā ir uzskats par skolēnu kā personību. A.Dauge ir pārliecināts, ka “katras audzināšanas un mācību gala mērķim jābūt pirmā kārtā nevis izskolot labu profesionālistu, bet izaudzināt pilnīgu cilvēku.” Šis uzskats ir izturējies laikmetu pārbaudi un nav zaudējis savu aktualitāti arī mūsdienās.

Kā realizējas dzīvē pilnīgs cilvēks? A.Dauge uzskatīja, ka ceļš uz ideālu vispārcilvēku iet caur krietnu un derīgu speciālcilvēku. Tas nozīmē, ka vispārcilvēks ir abstrakta būtne, tāda pasaulē neeksistē. Praksē eksistē konkrēts cilvēks, kas sabiedrībā spēlē savu konkrēto lomu. Skolotāja un visas sabiedrības uzdevums palīdzēt jauniešiem izvēlēties savu nākotnes darba lauku, apzināties savu atbildību izvēlētajai lomai (konkrētai darbībai) un pārvarēt grūtības ceļā uz mērķi.

Rodas jautājums, vai katrs skolotājs var tādu uzdevumu veikt? Esam vienisprātis ar A.Dauges uzskatu, ka skolotājs no gleznotāja, tēlnieka atrodas daudz grūtākā stāvoklī. Tēlnieks realizē savu ideju akmenī neatkarīgi no citiem cilvēkiem, viņš vienīgais pārveido šo akmeni sevis iedomātajā tēlā. Skolotājs attiecībā pret savu iedarbības objektu – skolēnu – atrodas pavisam citā situācijā. Uz skolēna personības virzību iedarbojas ne tikai skolotājs, bet arī daudzi ārēji faktori (video, audio, komunikācijas līdzekļi, vecāki, draugi utt.). Pie tam savā personības tapšanas procesā ņem dalību arī pats skolēns. Šādos apstākļos skolotāja personībai jāstāv pāri visiem blakus apstākļiem, lai viņš tiešām būtu tāds „pievilšanas spēks”, kas visvairāk ietekmē skolēna personības veidošanās procesu.

Mūsdienīgi skan A.Dauges atziņa par skolotāju kā augstāko ideju un vērtību nesēju, kā sabiedrības kultūras apzinīgo un atbildīgo kalpotāju un kopēju. Skolotājs ir piemērs audzēkņiem. Jaunais cilvēks arī jā māca kalpot savai Dzimtenei, stingri izpildot savus ikdienas pienākumus, pierodot pie darba apzinīgas izpildes, nostiprinot gribu un pārbaudot sevi kā individualitāti. Tas iespējams, iesaistot skolēnu aktīvā darbībā. „Ikkatrā cilvēkā ir kaut kas vērtīgs kā nevienā citā, un ikviens var kaut ko tik labi kā neviens cits.”

A.Dauge aizrāda, ka audzinot un mācot nevajag audzēkņiem dot visu gatavu rokā. Skolotāja uzdevums ir pieradināt un iemācīt skolēnus patstāvīgi meklēt un atrast vajadzīgo.

Audzināšanai un mācībām jābūt saistītām ar dzīvi. A.Dauge šo saistību saprata plaši. Nevar saikni ar dzīvi aprobežot tikai ar praktiskiem pasākumiem (laboratorijas un praktisko darbu skaita palielināšana). Tā uzskatāma kā skolēnu uzskatu sistēmas un attieksmju veidošana visā mācību un audzināšanas procesā (neatkarīgi no skolas tipa) par to konkrēto vidi, kurā skolēns dzīvo.

A.Dauge izprot audzināšanu un mācību saikni ar dzīvi kā skolēnu “ievešanu” saimnieciskajā, reliģiskajā un politiskajā kultūrā.

Audzināšanas būtības izpratnē A.Dauge daļēji atradās G.Keršenšteina uzskatu ietekmē.

Skolotājs ir sociālā cilvēka tips, kura dvēseles struktūrā dominē tieksme dzīvot ar cilvēkiem, tiem kalpot un viņu dēļ nest upurus. Skolotāja mīlestība uz bērnu ir citāda nekā mīlestība sadzīves izpratnē. Skolotājam jāprot prognozēt skolēna izaugsmes perspektīvu, ne tuvākā, bet tālākā, viņa attīstības rezultāts. Tas ir grūts uzdevums, tā atrisināšanai nepieciešamas pedagoģiskās spējas un prasmes skolēnu mērķtiecīgi virzīt uz mērķi. Skolotājam pašam ir jāatrodas sevis pilnveides procesā.

Pamatojoties uz dziļām zināšanām psiholoģijā, skolotājam jāmacās novērot, analizēt, virzīt un arī koriģēt skolēna darbību un prognozējamo rezultātu. Skolēna personības veidošanas procesā skolotājs nevar būt vienaldzīgs. Viņam jādzīvo līdz skolēna priekiem un bēdām, emocionāli jāstimulē audzināmā darbība. Skolotājs kā kultūras nesējs sekmē skolēnos pareizas izpratnes aktīvu iekļaušanos to kopšanā.

A.Dauges atziņas par kultūras vērtībām ir svarīgas arī mūsdienās, kad pirmajā plānā izvirzās politiski ekonomiskie jautājumi, bet kultūras vērtībām cilvēki pievērš aizvien mazāku uzmanību. Tas var negatīvi ietekmēt pašu cilvēku, viņu savstarpējās attiecības un līdz ar to arī vidi, kurā mēs dzīvojam. Šādos apstākļos īpaša loma ir skolotājam. Viņš nevar būt nedz akls reakcionārs, nedz akls revolucionārs „visa vecā vai tikai visa jauna pielūdzējs.”

Skolotāja pamata darba vieta ir skola. Kādai tai jābūt? Pieredze pierādījusi, ka skola gūst labākas sekmes jaunā cilvēka personības veidošanas procesā, ja tai ir skaidra darba koncepcija un arī pamatotas prasības. Diemžēl mūsdienās var sastapt ne mazums cilvēku, pat pedagogu, kas demokrātiju saprot tikai kā brīvību, dažkārt pat pārāk šauri, bez noteiktiem pienākumiem un atbildības par savu rīcību. Tāpēc mūsdienīga ir A.Dauges atziņa par stingrām skolas prasībām, kas balstās uz tautā vēsturiski izvirzītām ētiskām normām. Tādos apstākļos veidojas labvēlīga augsne skolēnu tikumiskajai izaugsmei, īpaši tad, ja skolēni brīvprātīgi darbojas kādā no jaunatnes organizācijām, kurām ir savi mērķi, uzdevumi un to risināšanas ceļi utt. Darbība grupā palīdz skolēnam veidot pieredzi par cilvēku savstarpējām attiecībām, autoritāti, līderu lomu, atbildību, iniciatīvu utt.

Analizējot A.Dauges pedagoģisko mantojumu, var secināt, ka skolas galvenais uzdevums ir sekmēt pilsoņa veidošanos.

Mūsdienīga ir arī A.Dauges atziņa par nepieciešamību saprast topošā, augošā cilvēkā norisinošos procesus. Viņš īpaši izdala „pedagoģisko saprašanu” kā sarežģītu teorētisko aktu, kura mērķis ir uztvert cilvēka augšanu un izaugšanu sabiedrības gara pasaulē un redzēt, kā viņš aktīvi iesaistās dzīvē. Skolotājam ir jābūt vērojums un secinājumos objektīvam, kas iespējams, ja viņam ir pamatīga psiholoģiski pedagoģiskā sagatavotība.

A.Dauge ir šaura psiholoģisma pretinieks. Akcentējot tikai psihisko cilvēkā, var nesaskaņot pedagoģisko. Praktiskajā darbībā skolotājam nepieciešams balstīties uz personības psiholoģijas atziņām, pārdomāti izmantojot pedagoģijā lietojamās metodes un paņēmienus. Labāku rezultātu iegūstam, skolotājam un skolēnam iesaistoties kopīgā radošā darbībā. A.Dauge uzsver, ka „tā skola vislabāk mēdz audzināt, kur var būt vismazāk domā par tiešo audzināšanu, kur vismazāk galvu lauza par jaunā un arvien jaunām audzināšana formām un metodēm, bet kur tiešais un specifiskais skolu darbs – mācība – ideāli nostādīts, kur skolotāji un skolnieki ar siltu interesi, ar visu sirdi un visiem spēkiem, stingrā pašu gribētā disciplīnā pilda skolas tiešos mācību uzdevumus.”

Svarīga A.Dauges atziņa par mākslas lomu audzināšanā. Māksla viņa uztverē ir viens, bet ne vienīgais audzināšanas līdzeklis. „Nav arī noliedzams, ka pārmērīga un vienpusīga nodošanās mākslai var novest pie nevēlama ārīga estētisma, var veicināt bērniem un jauniešiem gluži nepiedienīgu jūsmainību, un var modināt kritisku un nicinošu izturēšanos pret citām garīgās dzīves un darba formām.” Jāatceras, ka māksla vien neveido personību, nepieciešamas zināšanas un prasmes daudzās dzīves jomās. Dzīve no cilvēka prasa apzināti izpildīt jebkuru darbu, kurā arī nav izteikts radošais elements. Tādam darbam ir sava vieta arī skolā. Tas zināmā mērā izpaužas skolas prasībās, kārtības ievērošanā. Tajā zināma vieta ir arī mākslai, tas sekmē vides skaistuma izjūtu un apzināšanos.

Estētiskās audzināšanas jomā A.Dauge balstījās uz Dž.Reskina, G.Keršenšteina un citu ārzemju pedagogu uzskatiem. Estētiskās audzināšanas uzdevums A.Dauge risina ar mācību priekšmetu palīdzību (literatūra, zīmēšana, rokdarbi u.c.).

Izanalizējot A.Dauges pedagoģiskos uzskatus, var secināt, ka skolas darba gars galvenokārt atkarīgs no skolotāja, kurš mākslinieciski uztver apkārtējo. Pēc savas būtības viņš ir skolotājs – mākslinieks. To nedrīkst saprast šauri kā prasmi dzejot, muzicēt, zīmēt, bet būt atvērtam visam jaunajam un skaistajam. Viņam jāparedz un jākopj skaistais. Šāds skolotāja tips vajadzīgs arī mūsdienu skolā.

„Interesi no skolvadības viedokļa izraisa A.Dauges priekšlasījums 1924.gada augustā, kurš vēlāk izdots atsevišķā brošūrā ar nosaukumu „Skolas ideja un tautas audzināšanas uzdevumi”. A.Dauge parāda skolas vietu un lomu sabiedrībā.”[26;20]

„Skolai jākalpo dzīvei, tāpat kā mākslai, ka zinātnei, ka visam. Bet, ka zinātne un māksla dzīvei vislabāk kalpo taisni tad, kad tās ir īsta un tīra zinātne un māksla un nekas cits arī negrib būt, kad tas, sevi cienot, ne ar ko nekādu kompromisu netaisa un tikai savu iekšējo likumu pilda: radīt un rādīt tīro skaistumu un meklēt un paust tīro patiesību, tā arī skola dzīvei vislabāk kalpo tad, kad tā, tāpat kā māksla un zinātne, tikai savu iekšējo likumu pilda.

Un šis likums ir – dot izglītību, vest uz to, likt tai pamatus.

Skolas ideja ir izglītības ideja. Skolai viscaur jābūt orientētai izglītības ideja.[12;42]

„Nedrīkstam ļaut vienā skolā dominēt tam, kam jābūt cita tipa skolas centram. Un katra atsevišķa tipa skolā katru priekšmetu drīkstam pasniegt tikai šās skolas īpatnējam raksturam piemērotā veidā un apjomā.”[12;43]

„Skolai ir savs speciāls uzdevums, savas īpatnējas metodes un ka tā vislielāko svētību nes tad, kad tā taisni to dara, kas tai piemērots, pati sev arvien uzticīga, nepārkāpjot savas robežas un kompetences, uzturot tīru un nesajauktu savu ideju, ne acumirkli neaizmirstot, kas tā ir un kam tai jāpaliek.” [12;44]

„Diemžēl nopietnu pētījumu par skolvadības jautājumiem šajā laika periodā nav, līdz ar to nav arī pamatīgu publikāciju.”[26;20]

Jūlijs Aleksandrs Students (1898-1964). Filozofs, psihologs un pedagogs J.A.Students dzimis Lubānas pagastā nabadzīga zemnieka daudz bērnu ģimenē.

Ar ārkārtīgu neatlaidību, uzņēmību un mērķtiecību J.A.Students jau no agras bērnības apguva zināšanas.

Skolotāja izaugsme un tālākizglītība nesaraujami saaužas gan ar skolēnu attīstību, gan ar skolotāja darbību apkārtējā sabiedrībā. „Skolnieki garīgi un tikumiski augs tad, ja vispirms augs skolotāji. Skolotājs nav tikai skolas audzēkņu, bet zināmā mērā arī visas apkārtējās sabiedrības audzinātājs. Skolotāja idejiskais stāvoklis prasa, lai viņš būtu sabiedrības zieds”. Arī skolotāja autoritāte kā skolēnu, tā visas sabiedrības acīs celsies tik, cik skolotājs pats savu autoritāti cels un stiprinās. Kāda būs skolotāju garīgā, pedagoģiskā un mākslinieciskā kultūra, tādas sekmes gaidāmas arī jaunatnes audzināšanā.

Skolotāja pozīciju skolā un sabiedrībā nosaka skolotāja ideja, t. i., objektīvais saturs, kas ietverts skolotāja jēdzienā un viņa darbības raksturā. Skolotājs nav pielīdzināms ierēdnim. Skolotāja redzeslokā ir nevis nedzīvi roboti, bet dzīvi cilvēki, nākamā paaudze - kultūras vērtību pārmantotāja un veidotāja.

Skolotāja autoritāte ir visu to īpašību un noteikumu ideālais iemiesojums, kas slēpjas skolotāja idejā. Skolotājam kā skolnieku vadītājam sevi jānostāda tā, lai skolniekos rastos pret savu skolotāju no vienas puses cieņa, bet no otras paklausība. Skolotājs, kas cieņas vērts, ātri vien savos audzēkņos cieņu izpelnīs. Šādu skolotāju skolnieki sāk arī mīlēt un tam pieķeras kā labam vecākajam draugam, pie kā var droši griezties, izsūdzot savas sāpes un bēdas. Paraugoties mūsdienu skolotāju un skolnieku attiecībās, par nožēlošanu, jāsaka, ka ar cieņu un paklausību stāv diezgan bēdīgi. Tagadējie skolnieki savus skolotājus pietiekoši necienī un neklausa. Latvija šai ziņā nav nekāds izņēmums Ja skolotāji pret skolniekiem izturas necienīgi un rupji, arī skolnieki pret saviem skolotājiem kļūst necienīgi un rupji, pie kam šis pats trūkums liek sevi manīt arī attiecībās ar pārējiem cilvēkiem.

Skolnieki allaž ir tādi, kādi skolotāji. Skolnieki garīgi un tikumiski augs tad, ja vispirms augs skolotāji.

Skolotājam nav jānostājas autoritatīvi tikai skolā vien, bet arī ārpus skolas. Skolotājs nav tikai skolas audzēkņu, bet zināmā mērā arī visas apkārtējās sabiedrības audzinātājs. Skolotājam jāiet visas sabiedrības priekšgalā. Skolotāja autoritāte kā skolnieku, tā visas sabiedrības acīs celsies par tik, par cik skolotājs pats savu autoritāti cels un stiprinās. [49;93-100]

Visnepieciešamākā skolotāja personības īpašība ir viņa tikumiskais raksturs. Arī skolotājs ir cilvēks, un viņam var būt tādi paši trūkumi kā kurām katram cilvēkam. Neviens amats valstī nav tik

atbildības pilns kā skolotāja uzdevums Skolotāja uzdevums, amats, mērķis un aicinājums ir tāds, ka tas prasa, lai skolotājs stāvētu augsti kā cilvēks (tikumiskā pasaule) un būtu labs arī kā zināšanu devējs (izglītības pasaule). Skolotāja personība nes sevī autoritāti tāpat kā vecāki, un līdzīgi tam, kā vecāki attiecībā ar saviem bērniem var uzstāties autoritatīvi, tāpat arī skolotājam jāuzstājas autoritatīvi ar saviem audzēkņiem.

- ✓ Skolotājam vajag nodrošināt tādu sagatavotību, lai varēt attīstīt bērnu garīgos spēkus un dotības, izkopt viņos tieksmi pēc labā, skaitā un patiesā;
- ✓ Skolotājs ir pirmais gaismas nesējs;
- ✓ Skolotājs kā paraugs visai sabiedrībai;
- ✓ Skolotājs – vispusīgi izglītos un pašaieliedzīgs izglītības darba veicējs;
- ✓ Skolā centrālā vieta ierādīta skolotājam, viņa metodiskās meistarības izkopšanai un pedagoģiskās tehnikas apguvei;
- ✓ Lai sekmīgi strādātu skolā, tā ir jāmīl, jāmīl skolēni, ļoti labi un vispusīgi jāzina tas, ko tu māci, un nekad nevajag žēlot laiku un spēkus darbam – gan savai izaugsmei, gan savu pedagoģisko spēju izkopšanai darbā ar skolēniem;
- ✓ Skolotājam jāmacās uzticīgi un neatlaidīgi, jāmacās runāt, klusi un saprotami, skaļi un pamudinoši;
- ✓ Skolotājam ir jāapgūst tādas prasmes kā palīdzēt skolēniem apgūt zināšanas, mācīt aizraujoši, audzēkņos izraisīt interesi un mudināt zinātkāri, radināt skolēnus dzīvot un strādāt kopā ar visiem.

J.A.Students savā darbā “Vispārīgā pedagoģija” parāda, cik cieši pedagoģija saistīta ar citām nozarēm – filozofiju, psiholoģiju, socioloģiju, ētiku, loģiku u.c. Pēc J.A.Studenta domām, skolas galvenais uzdevums nav piemēroties praktiskajai dzīvei un kalpot tai, bet gan vairāk audzināt ideālisma garā, lai jaunieši ar gaišu skatu lūkotos uz dzīvi, nezaudētu dūšu un nekristu izmisumā pie katra šķēršļa. Jāaudzina cilvēka gars. Pedagoģijai ir jābūt cieši saistītai ar dzīves īstenību, bet tas nav pietiekami, tai jāietiecas vērtību un normu ideālajā pasaulē. Bet nedrīkst arī lidināties tikai ideālu sfērā un pazaudēt saistību ar ideālo dzīvi. Talantīgais latviešu filozofs, psihologs un pedagogs J.A.Students audzināšanas īstenību salīdzina ar zemi, bet vērtību sfēru – ar skaidrām debesīm virs tās. Tāpat kā zemi apspīd saule, vērtību pasaule apgaismo dzīvi. Dzīves juceklī tā ienes gaismu un skaidrību.[9]

„Pedagoģijas pamatā jābūt vērtību principam un īsta pedagoģija var būt tikai vērtību pedagoģija,” tāds ir viņa atzinums. [9;178]

Cilvēka dzīve jāsalīdzina ar ideāliem, vērtībām. Vērtības ir audzināšanas principi, kas paliek mūžīgi, bet audzināšanas līdzekļi mainās. Pedagogam jāprot atšķirt, kas ir absolūts, kas pārejošs.

Tikai tad, ja atzīst, ka ir nemainīgas vērtības, audzināšana var noritēt sekmīgi. J.A.Students raksta: „Vērtība ir ideāls mērķis, pēc kā cenšamies un reizē norma, ar kā palīdzību regulējam savu garīgo darbību [9;196] Viņš nosauc 4 vērtības pazīmes:

1. Viennozīmīgums. Piemēram, patiesība, tikumība kā vērtība ir tikai viena.
2. Mūžība. Vērtības nav atkarīgas no cilvēka, tās jāsaprot kā idejas.
3. Nemainība. Mainās apstākļi, laikmeti, ļaužu domas, bet vērtībai piemīt absolūts raksturs.
4. Piepildīšanas nepieciešamība. Tā ir dzīves ideja, kas prasa piepildījumu.

Vērtība nav tas pats, kas dzīve, bet kaut kas vairāk. Svarīgi bērnam jau no mazotnes modināt pārliecību, ka viņam iespējams izveidoties par krietnu cilvēku, ka iznāks kas patiesi vērtīgs. tā pakāpeniski pieaug cilvēka garīgie spēki, izveidojas pašvērtējuma apziņa.

J.A.Students aplūko dažādus pedagoģijas virzienus. Katram no tiem piemīt kādas priekšrocības. Tie atspoguļo svārstības no gara uz dabu un no indivīda uz sabiedrību. Neviens no šiem virzieniem nav pilnīgs.

Rainim (1865 - 1929) īpaši simpātiski ir skolotāji mēģinātāji – jaunu ceļu gājēji izglītība, patiesie skolas darbības atjaunotāji. Ne ģimenē, ne skolā nedrīkst palikt novecojošu priekšstatu, izdzīvotās dzīves kārtības gūstā. Skolotāja uzdevums ir modināt bērnus pašdarbību.

Rainis skolotāju darbu paceļ līdz mākslinieka līmenim, jo abās jomās jaušama jaunrade, daile un nemitīga pilnveide.

Rainis tautas audzināšanu uzskata, ne tikai par kādu profesionāļu – skolotāju – darbības daļu, bet gan par vispārēju valsts, sabiedrības un katras inteliģenta cilvēka uzdevumu.

Rainis īpaši pasvīturo domu par vispusīgi un harmoniski attīstītu personību. „Refleksijās” viņš akcentē: „Cilvēka attīstībai, pilnībai nav robežu, pilnības augstākos ideālus var sasniegt.” Šīs ieceres sasniegšanai nepieciešama pilnvērtīga izglītība. Tās būtība atklājas cilvēka darbībā, patiesības meklējumos, emocionālos pārdzīvojumos un sevis pārveidošanā. Bezdarbība Rainim ir degradācija.

Personības attīstību dzejnieks saista ar sabiedrības sociālo progresu. Mūsdienu apstākļos tā ir socializācijas problēma. Skolā „ar mācīšanu vien nepietiek. Skolai jāiemāca bērni ne vien lasīt, rakstīt u.c., bet tie jāizaudzina par godīgiem, tikumīgiem cilvēkiem, jāiedveš (viņiem) mīlestība uz visu labu, krietnu, daiļu un riebums pret ļaunu.”

Rainis bija par mācību procesa izmaiņu, uzsverot domāšanas attīstību tajā. Un tomēr „Nākotnes cilvēkā” viņš atzīmē, ka nepietiek ar to vien, „ka prātam sniedz kādu domu, jēdzienu un dara to saprotamu, cilvēks to pilnīgi nesaprot, iekams tā neiedarbojas uz viņa jūtām, kamēr viņš neuzņem sevī domu.”

Svarīgu lomu personības vispusīgā attīstībā Rainis piešķir dzimtajai valodai un literatūrai. Viņš rakstīja: „Tautas masai nevar atņemt tās dzimto valodu, to nevar pārvācot vai pārkrievot, var tikai aizsprostot tai ceļu uz kultūru.”

Raiņa pedagoģisko uzskatu pamatā bija viņa filozofiskie uzskati. Viņu vienmēr saistīja cilvēka un sabiedrības savstarpējās attiecības. Viena no Raiņa personības pamatiezīmēm ir individuālā un sociālā sakausējums organiskā, dialektiskā vienībā, personības modeļa un personības parauga problēma. Šī problēma pedagoģiskajā aspektā ir nozīmīga arī mūsdienās.

Svarīgu lomu cilvēka un sabiedrības dzīvē Rainis piešķir estētisko uzskatu attīstībai. Savus pedagoģiskos uzskatus viņš centās realizēt izglītības jomā tad, kad bija izglītības ministrs.

Līdz mūža beigām Rainis interesējās par skolu darbu. Lai gan Rainis vispirms ir izcils dzejnieks, viņa devums pedagoģijā arī nav apšaubāms. Ļoti daudzos darbos vijas cauri audzināšanas idejas par cilvēka patstāvību, brīvību, labestību, skaistumu.

Eduards Pētersons (1882 - 1958). Pedagoģis, izglītības darbinieks E.Pētersons dzimis Aumeistaru pagastā skolas pārziņa ģimenē.

E.Pētersona intereses aptvēra gan filoloģiju, gan pedagoģiju. Viņa ievērojamākais darbs pedagoģijā ir 1931.gadā izdotā monogrāfija „Vispārīgā didaktika”, kurā pirmoreiz latviešu valodā vienkopus aplūkoti svarīgākie mācību un audzināšanas jautājumi. Autora pedagoģisko uzskatu pamatā bija Rietumeiropas pedagogu un psihologu (H.Gaudiga, G.Keršenšteinera, E.Šprangera) atziņas, taču tās nebija mehāniski pārņemtas. Īpaša uzmanība monogrāfijā bija pievērsta skolotāja personības ietekmei uz mācību un audzināšanas procesu, bērna individualitātes ievērošanai un personības vērtīgāko īpašību izkopšanai. Daudzkārt bija uzsvērtā izglītības un izglītota cilvēka nozīme sabiedrības dzīvē.[49;142]

Ideāls skolotājs ir brīvs un apgarots savā darbā, viņš līdz pilnībai izkopj prasmes un nepieciešamās pedagoģiskās spējas. Šādu skolotāju raksturo mākslinieciski izkopta un zinātniski izveidota pilnības pakāpe, kā arī sava darba vērtības apziņa. Tā ir gatavība nemitīgi papildināt un nostiprināt mācību darba teorētiskos un zinātniskos pamatus, spēja apjaustās idejas iekausēt savā ikdienas skolas darbā. To sekmīgi var veikt skolotājs, kas vienlaikus ir mākslinieks un zinātnieks. E.Pētersons atzīst, ka skolotāja un mākslinieka darbā ir daudz kopīgu pazīmju. Tiklab skolotājs, kā arī mākslinieks pauž darbā savus cēlākos un vērtīgākos pārdzīvojumus, un jo dabiskāka ir šo pārdzīvojumu sakarība ar veidojamo objektu, jo pilnīgāks ir darbības rezultāts. Lai strādātu sekmīgu skolas darbu, protams, ir nepieciešamas iedzīmtas dotības un savdabīga gara dzīve, ko grūti analizēt un ietvert racionālās formās.

Tomēr jāievēro, ka mācību darbs un mākslinieciska radīšana atšķiras viena no otras. Īsts mākslinieks, radīdams mākslas darbu, ieliek tajā savu subjektīvo ideju, daudz nedomājot par apkārtnes prasībām; skolotājs mācību darbā ir saistīts ar objektīvu mērķi - sava laikmeta dzīves

normām un kultūras vērtību nosacījumiem. Bez tam, kā norāda E.Pētersons, īsti apdāvinātu skolotāju, kas dzimuši savam darbam, ir maz, daudz mazāk nekā to prasa skolas darba organizācija, jo mācību darbs norisinās ne tik vien skolās, bet arī ārpusskolas iestādēs, mājās un ģimenēs. Tādēļ mācību darbs zināmā mērā jāveic katram cilvēkam un jāuzskata par vispārīgu, dabisku cilvēces pienākumu.[8]

Kā jau minēju iepriekš, ne tikai vecākiem ir nozīme bērna audzināšanā. Arī skolotājs, kurš ikdienā ir kontaktā ar bērnu, ietekmē un audzina viņu. E.Pētersons ir būtiski atzīmējis skolotāja lomu mācību procesā.

„Paidagoģiskos rakstos nereti sastopamas domas, ka mācības darbs ir māksla, kas neprasa nekādas lielas speciālas didaktiskas zināšanas, bet tikai iedzimtas audzinātāja spējas un īpatnēju mākslinieka talantu. Tiklab skolotājs, kā arī mākslinieks izpauž darbā savus cēlākos pārdzīvojumus, un jo dabiskāka ir šo pārdzīvojumu sakarība ar veidojamo objektu, jo pilnīgāks būs darba rezultāts.”[8;5-6]

„Vispirmajā kārtā skolotājam ar savu personību jāiemanto bērnu simpātijas: viņam labi jāsaprotas uz klases darbu, jābūt attiecībās pret skolēniem laipnam un draudzīgam, priekšzīmīgā izteiksmē, valodā un kustībās, izpalīdzīgam un līdzjūtīgam bērnu priekos un bēdās.”[8;11]

„Beidzot, nav jāaizmirst, ka galvenais līdzeklis, lai modinātu skolēnu uzmanību, ir skolotāja paša uzmanība. Ja skolotājs pats būs izklaidīgs un dzīvi nedarbosies līdz, tad nevarēs prasīt, lai skolēni rosīgi strādā.” [8;73]

„Skolotāja valodai jābūt gludai, mierīgai un daiļai. Jāveido īsi, pareizi un sakarīgi teikumi, lai būtu iespējams runai viegli sekot. Skolotāja runas saturam jābūt īsam un kodolīgam, sevišķi zemākajās klasēs, jo skolēni te nemaz nav spējīgi noklausīties garas runas.” [8;114-115]

„Skolotājs uzpurējas savam darbam un tādā kārtā iegūst bērnu simpātijas, kas noder par drošu pamatu, lai pārvarētu visas mācības darba grūtības un nodrošinātu saviem centieniem vislabākos sasniegumus. Protams, ka jāstrādā neatlaidīgi, bet ar lielu pacietību. Pie tam skolotājam jāprot iejusties bērnu priekos un bēdās un jāizturas pret skolēniem arvien sirsnīgi un draudzīgi. Bērni nav par daudz jārāj, bet vairāk draudzīgi jāpamāca. Skolotājam jābūt uzmanīgam arī sarunās ar vecākiem. Nav jāsteidzas ar paļām un sūdzībām, bet jāatturas arī no bērnu pārmērīgas cildināšanas un uzslavas. Nepārdomāti izteicieni var vecākus tikai maldināt.” [8; 119]

Mūsdienās skolotājam, manuprāt, jāpieliek daudz vairāk pūļu, lai rezultātā viņam veidotos laba saskarsme ar skolēniem, lai viņš būtu autoritāte, bet arī draugs un atbalsts un lai viņa mācītais mācību priekšmets gūtu piekrišanu, atzinību un aizķertos bērnu domās un sirdīs.

„Skolotāja misija ir profesionāli izveidot tādu mācību vidi, kurā audzēknis spēj realizēt visas dabas dotās potences, atklāt savu individualitāti, mācās dzīvot pilnvērtīgu dzīvi, apgūst spēju būt par efektīvu un laimīgu cilvēku.”[57; 42]

Un tas nemaz nav tik viegli – iekarot bērnu simpātijas, panākt savstarpēju cieņu, turklāt vēl uzrādīt teicamas pedagoga spējas savā mācību priekšmetā. Bērni ir dažādi, tādēļ skolotājam jāatrod pareizā pieeja. Katram individuāls ceļš.

„Skolotājam ir jāspēj radīt tādu pedagoģisko vidi, kurā skolēns, saredzēdams labo skolotājā, izjustu vēlēšanos mainīties, līdzināties savam ideālam.”[57; 45]

„Personība ir individualitātes ārējā izpausme – kā cilvēku uztver apkārtējie un kā viņš uz tiem iedarbojas. Sekmīga sadarbība starp skolotāju un skolēnu, cieņa vienam pret otru ir galvenais priekšnoteikums sekmīgam mācību procesam. Skolotājam ir profesionāli jāspēj radīt labestīga, radoša, uzticības un uzticēšanās pilna darba atmosfēra. Viņam jābūt emocionālam, dzīvespriecīgam, godīgam, aizrautīgam, „dzīvam”, tādām, kurš spēj vest skolēnu sev līdzī, aicināt aktīvai darbībai.”[57; 53-57]

Skolotājam jābūt labam psihologam, lai novērotu bērna gara dzīvi un pielāgotu tiklab mācību saturu, kā arī darbības veidu bērna attīstības procesam. Īpaša nozīme ir izziņas, darba un saskarsmes motīviem, mācību darbā svarīgi ir izkopt bērnā sociālās dabas tieksmes uz ētikas un reliģijas pamatiem.

Tā ir skolotāja neatlaidība un pacietība, takts un prasme iejusties bērnu priekos un bēdās, veidojot ar skolēniem sirsnīgas un draudzīgas attiecības, aktivizējot viņu līdzdalību skolas un klases dzīvē.

Skolotāja sadarbība ar vecākiem ļauj optimizēt skolas ietekmi uz audzēkni un radīt labvēlīgus apstākļus mācībām un personības audzināšanai. Skolotāja darbība, īstenojot iecerētos mērķus, veido skolēnus par krietniem cilvēkiem ar pamatīgām zināšanām, skaidru domāšanas veidu un pilsonisko stāju.[8]

Savos pedagoģiskajos uzskatos E.Pētersons balstījās uz psiholoģijas atziņām. Viņš uzsvēra, ja skola grib sasniegt pedagoģiskus rezultātus, nepieciešams nodrošināt labvēlīgus psiholoģiskus apstākļus un labi pazīt skolēnu sejas. Bet kā noskaidrot indivīda psiholoģiju? Drošākais līdzeklis – jārosina skolēnu meklēšanas un pašdarbības gars. Darbībā skolotājam ir iespējas novērot skolēnus un prognozēt viņu attīstības perspektīvas. E.Pētersons lielu uzmanību pievērsa skolēnu darbaspēju uzturēšanai mācību procesā. Lai skolēni mācībās neizjustu nogurumu (šim jautājumam pievērsās arī J.A.Komenskis), E.Pētersons iesaka mācīt uzskatāmi, uzturēt uzmanību, attīstīt atmiņu un veselīgu fantāziju, pieradināt skolēnus pie patstāvīga darba. Jāatceras, ka nogurumu veicina nemērķtiecīgs, vienvēidīgs, monotons skolēnu negatīvi motivēts darbs. Šī atziņa nav zaudējusi aktualitāti arī mūsdienās.

Īpašu uzmanību E.Pētersons pievērsa didaktikas problēmām, tostarp arī mācību procesa būtībai. Šinī jomā viņš balstās uz J.Herbarta pieeju izziņas teorijai, tās interpretācijai mācību procesā.

Līdzīgi J.Herbertam E.Pētersons uzskatīja, ka mācībām jākalpo audzināšanai. Zināšanas ir tikai līdzeklis mērķu sasniegšanai.

Individuālo audzināšanu viņš saistīja ar sociālo, ar kalpošanu savai tautai. Šajā aspektā skolotājam jāstrādā, kā māksliniekam, radoši. Viņa radošā pieeja darbam ietekmē arī skolēnu radošo darbību. Skolotājs un skolēni parādās kā partneri pedagoģisko uzdevumu risināšanā. Tikai radošajā darbā skolēns ieiet kultūrvērtību pasaulē. Izglītots cilvēks tiecas uz daili, ētisku pilnību.

E.Pētersons izglītības sistēmas organizāciju uzskatīja kā kultūras parādību, kas spēj kaut ko veidot un labot dzīves apstākļos kā garīgajā, tā materiālajā vērtību jomā. Mācību un audzināšanas teoriju viņš saprata kā apkārtnes dzīves prasību teoriju. Tās pamatā ir cilvēks, kas arī veido savu apkārtni. Tā sākas ar dzimto māju, ģimeni, kaimiņiem, pagastu, skolu. Iekļaujoties savas tuvākās apkārtnes tradīcijās, iemīlot tās, bērns sāk apzināties sevi arī kā tautas locekli. Kopā ar savu tautu viņš izjūt tās priekus un bēdas, seko savas tautas kultūras dzīves attīstībai un iekļaujas tajā.

Savas zemes patriota audzināšanā īpaša loma ir skolotājam. Šim jautājumam pievēršas arī E.Pētersons. Viņš uzsver, ka patriota un pilsoņa jūtas iespējams audzināt katrā mācību priekšmetā, ja tikai skolotājs pats ir paraugs skolēniem un apzinās savu lomu audzināšanas procesā. „Garlaicīgs skolotājs rada garlaicību un pelēku ikdienas noskaņu arī klasē, bet darba prieka apgarots skolotājs nes sev visur līdz gaismu un sauli, daudzkārt līdzinādams saviem skolēniem gruvešainās mācību gaitu tekas.”

E.Pētersons ir pārliecināts, ka audzināt jaunatni vajag nacionālā un valstiskā garā, bet vienlaicīgi uzsver vispārcilvēcisko vērtību lomu kultūras attīstības gaitā.

Aktuāla mūsdienās ir E.Pētersona atziņa par lauku sētas lomu darba krietnuma, tikumības un gribaspēka audzināšanā. Aizejot no laukiem, zūd patiesi priekšstati par tautas dzīvi. Latviešu nācija vēsturiski saistīta ar zemi. Zinot urbanizācijas sekas audzināšanā, īpaši attieksmju veidošanā pret darbu, jātuvina pilsētnieki laukiem. Iespēju ir daudz, sūtot skolēnus vasaras periodā uz laukiem, aktivizējot mazpulku darbu, organizējot skolēnu praksi laukos. Šajā virzienā jāpagatavo arī skolotāji. Pamācības nedrīkst būt tukši vārdi. Tikai praktiska rīcība dod rezultātus.

J.Greste (1876 - 1951). Pedagoģis, literāts, kultūras darbinieks Jānis Greste dzimis Smiltenes pagastā skolotāja ģimenē.

Lielāko daļu mūža J.Greste aizvadīja pedagoga darbā. Viņš strādāja par skolotāju Valmierā, Rīgā, Pēterburgā, Jēkabpilī un Jelgavā.

Skolotājam, viņa izpratnē, ir jābūt jaunu ceļu meklētājam mācību procesā un tanī pašā laikā ne pasīvam cita uzskatu atdarinātājam, bet jaunu pedagoģisko atziņu analizētājam, prasmīgam izmantotājam mācību procesā.

Vai ir kas varenāks par skolotāju? Vai ir atbildīgāks uzdevums? Vai no skolotāja nav atkarīgs valsts - tautas liktenis? Vai tas nav kuģa stūrmanis, kura varā ir kuģi griezt

vēlamā virzienā? Vai ir atbildīgāks darbs nekā skolotājam? Citi veido koku, metālu, ādu, rušina zemi, raksta papīrus, pērk un pārdod, bet skolotājs apstrādā dzīvu cilvēku bērnus.

Skolotājam, viņa izpratnē, ir jābūt jaunu ceļu meklētājam mācību procesā un tanī pašā laikā ne pasīvam cita uzskatu atdarinātājam, bet jaunu pedagoģisko atziņu analizētājam, prasmīgam izmantotājam mācību procesā.

Skolā jau pārāk bieži nestrādā cilvēki, kuriem pašiem galva strādā, bet amatnieki, kuri iedresēti izdarīt noteiktas manipulācijas vai nu ar mēli, vai rokām. Ir viens laimīgs amats, kur amatnieks nav atbildīgs par materiāla sabojāšanu. Kurpnieks, drēbnieks maksā par sabojātu materiālu. Tur tos bojājumus viegli saskatīt. Par bērna fizisko un garīgo bojāšanu skolotājs nav atbildīgs. Bērnām tuberkuloze, jauneklīmi morāliski defekti, visi citi vainīgi, izņemot skolotāju.

Cilvēkam mēle ir kustīgāka nekā roka, jo mēlē nav kaulu. Tādēļ cilvēks vieglāk kustina mēli nekā roku. Arī tik daudzi skolotāji kustina to, kas vismazāk pūles prasa, - mēli [22;36]

J.Grestes aicinājums: „Skolotāji, pūlaties iepotēt bērniem pētīšanas kāri!” skan mūsdienīgi arī pašreizējai skolotāju saimei.[74;270]

J.Greste augsti vērtēja skolotāja personību un vienmēr uzsvēra viņa atbildību tautas priekšā. Skolotāju izglītošanas mācību iestādēs jāuzņem labākie, spējīgākie, uz pedagoģisko darbību motivēti cilvēki.

Labi izprazdams Latvijas kā mazas valsts stāvokli pasaulē, O.Svenne uzskatīja, ka Latvijas spēks un stiprums ir tās samērā augstais kultūras līmenis. Tāpēc aicināja ar drošu roku ķerties pie analfabētisma iznīdēšanas, galveno vērību pievēršot Latgalei, kur „tumsība vēl plaši vicina savus spārnus”.

Par vienu no galvenajiem priekšnosacījumiem skolas sekmīgai darbībai O.Svenne atzina skolotāja personību un viņa attieksmi pret uzliktajiem pienākumiem. Balstīdamies uz savu ilggadīgo pieredzi, viņš atkārtoti uzsvēra, ka labam skolotājam skolēnu nekad netrūks. Inspektors necieta vieglas dzīves tīkotājus, kuri bieži mainīja darba vietas, jo bija pārliecināts, ka skolotājam, lai viņš varētu sekmīgi veikt savus pienākumus, ir jāķļūst par savējo vietējo iedzīvotāju vidū. O.Svenne izvirzīja prasību, lai skolotāji nodibinātu visciešākos kontaktus ar skolēnu vecākiem, iemantotu viņu uzticību, cieņu un autoritāti, jo atzina, ka tikai tad zemnieki rēķināsies ar skolotāja gribu un izpildīs viņa prasības.[54; 85]

Pamatodamies uz franču domātāja Ž.Ž.Ruso (1712 – 1778) pedagoģiskajām idejām, O.Svenne aicināja skolotājus cienīt skolēna personību.

Uzsākot bērna garīgās dzīves veidošanu, ieteica sīkāk iepazīt katra indivīda iedzimtās īpatnības.

Runājot par skolēnu sodīšanu, O.Svenne balstījās uz angļu filosofa Džona Loka (1632 – 1704) pedagoģiskajām idejām, proti, ka to, ko nevar panākt ar saprātu, uzmanību, veiklību, to nekad nepanākt ar spēku. O.Svenne iesaka no skolotāju leksikas izmest terminus „noziegums un sods”, bet to vietā lietot vārdu kopu „pedagoģiskā iespaidošana”. Vienlaicīgi viņš brīdina nepalaist neievērotu nevienu skolēna pārkāpumu, jo tas ar laiku iemidzinātu bērņā atbildības sajūtu par savām izdarībām. O.Svenne domā, ka tas būtu ļoti liels skolotāja pārkāpums izsvītrot no skolēna garīgās dzīves tā nozieguma apzināšanos, vēlēšanos izpirkt nodarījumu. Līdz ar to, pēc inspektora domām, skolēnā tiktu „nokauta morāle, atņemta tikumības enerģija”. Tāpēc audzinātāja pienākums ir likt vainīgajam dziļi izjust un pārdzīvot nodarījumu.

Vērtējot bērnu zināšanas, O.Svenne ieteica skolotājiem neapmierināties vienīgi ar atzīmi, ko skolēns, pēc inspektora domām, jau pats nojauš, bet iesaka atbildi komentēt sīkāk, kas skolēnam vienmēr interesē, kas pēc skolotāja domām viņa darbā vai atbildē bijis pozitīvs un ko skolotājs atzīst par negatīvu. Dažos rakstos O.Svennem pavīd doma, ka atzīme pēc piecu ballu sistēmas vispār nav vajadzīga, bet pietiek ar to, ka skolotājs vai audzinātājs periodiski apmeklē skolēnu mājās un vecāku klātbūtnē izanalizē viņa sekmes par noteiktu laika posmu.

O.Svenne pievērsās jautājumam par bērnu estētisko audzināšanu, kuras uzdevumu, varbūt nedaudz sašaurināti, redzēja skolēnu sagatavošanā mākslas baudīšanai. Lai gūtu sekmes, pēc viņa domām, šis darbs jāsāk jau no mazām dienām, nepalaidžot garām bērna ikdienas dzīvē nevienu izdevību viņa estētisko jūtu modināšanai, izkopšanai un nostiprināšanai. Skolā, pēc inspektora domām, estētiskās audzināšanas pienākums gulstas uz literatūras, zīmēšanas, dziedāšanas, mūzikas un rotaļu skolotāju pleciem. [1]

5. Skolotāja personības raksturīgākās iezīmes padomju laikā

1940.gada 17.jūnijā Latviju okupēja PSRS karaspēks.

16.jūnijā Latvijas valdība saņēma ultimātu – pavēli no Padomju Savienības. Notā tika paziņots, ka “... PSRS valdība uzskata par pilnīgi nepieciešamu un neatliekamu sekojošo:

1. nekavējoties sastādīt Latvijā tādu valdību, kas būtu spējīga un gatava nodrošināt padomju – latviešu savstarpējās palīdzības pakta godīgu ieviešanu dzīvē;
2. bez kavēšanās nodrošināt padomju karaspēka daļu brīvu ielaišanu Latvijas teritorijā, lai tās novietotu Latvijas svarīgākajos centros tādā veidā, kas būtu pietiekams, lai nodrošinātu PSRS un Latvijas savstarpējās palīdzības pakta realizēšanas iespēju un novērstu varbūtējus provokatoriskus aktus pret padomju garnizonu Latvijā.”

Tajā pašā dienā Latvijas valdība pieņēma notā izvirzītās prasības. Ministru padomes sēdes protokolā rakstīts, ka sēdē nolemts „pieņemt Padomju Savienības valdības prasības par papildus karaspēka daļu ieviešanu Latvijā, pieteikt Valsts prezidentam Ministru kabineta atkāpšanos.”

1940.gada 17.jūnija vakarā Kārlis Ulmanis – Latvijas Valsts prezidents - radiuzrunā Latvijas tautai paziņoja, ka padomju karaspēks ienācis Latvijā ar pilnīgu valdības atbalstu, ka jaunie apstākļi prasa jaunas valdības sastādīšanu, bet tas neskaršot Latvijas neatkarību. Viņa runa noslēdzās ar vārdiem: „Es palikšu savā vietā, jūs palieciē savās.”

Jaunās padomju skolas veidošanās aizsākās ar iepriekšējās izglītības sistēmas sagrāvi - tika likvidētas privātās mācību iestādes, radītas jaunas izglītības pārvaldes struktūras. No mācību programmām izslēdza ticības mācību un klasiskās valodas. Tika pasludinātas abu dzimumu kopīgas mācības, skolēnu pašpārvalde, mācību saistība ar produktīvu darbu. 20.gados sākās analfabētisma likvidācijas kampaņa.

Pirmajos padomju varas gados skola bija atvērta eksperimentiem. Šajā periodā vēl tika pieļautas diskusijas. Ar interesi jaunās padomju valsts pedagogi sekoja izglītības norisēm ārzemēs.

Īpašu popularitāti, tāpat kā rietumvalstīs un neatkarīgajā Latvijā, ieguva darba skolas ideja. Tā padomju valstij bija izdevīga divu cēloņu dēļ: pirmkārt, vajadzēja atjaunot karā un revolūcijā izpostīto tautsaimniecību, kurai bija nepieciešams kvalificēts darbaspēks; otrkārt, strādniecība tika pasludināta par valstī valdošo šķiru, un šīs ideoloģijas īstenošanai bija nepieciešami attiecīgi sagatavota auditorija. Darba skolas idejas radikāla izpausme bija politehniskā apmācība - teorētiskās zināšanas un praktiskās iemaņas tika apgūtas, nepārtraucot darbu (mentālā un manuālā darba vienotība). Skolas dažkārt pārcēla uz rūpnīcu cehiem, laboratorijām utt., skolēni tika iesaistīti praktiskā darbā. Tas radīja problēmas vidusskolās - pazeminājās vispārējo zināšanu kvalitāte.

20.gadsimta 30.gadu sākums – 50.gadu beigas uzskatāms par drūmāko (staļinisma) periodu padomju izglītības vēsturē. Tika aizliegti jebkādi jaunievedumi, par rietumvalstu pieredzes izmantošanu nemaz nerunājot. Pēc 1937.-1939.gada represijām vairs netika pieļautas diskusijas par partijas politiku izglītības jomā.[35]

1931.gadā tika pasludināta obligāta četru klašu izglītība laukos, septiņu klašu - pilsētās. Sākot no 40.gadiem, liela uzmanība tika veltīta „darba rezervju” sagatavošanai - popularizēta un atbalstīta arodizglītība.

Tā kā no 30.gadiem līdz 50.gadu vidum aktuāla bija vispārēja cīņa par izglītības līmeņa celšanu, visi materiālie un cilvēku resursi tika izmantoti šim mērķim. Jaunu ideju pārbaudei praksē vairs nepietika ne līdzekļu, ne laika. Skolas mācību procesā atgriezās pie tradicionālās kārtības - reglamentētas stundu sistēmas, verbālām mācību metodēm, disciplīnas. Viss skolas darbs tika pārorientēts uz cīņu par sekmību. Audzināšanu saprata kā kolektīva organizēšanu (dežūras, skates, sanāksmes, atskaites u. c. obligātie pasākumi). Par personības būtiskāko uzdevumu kļuva sociālo funkciju pildīšana. Tā izveidojās tā sauktā bezbērnu pedagoģija.[35]

Otrā pasaules kara laikā skolu darbs tika pakļauts kara apstākļiem, audzināšanā - uzsvērta padomju patriotisma ideja, aicinājumi ziedot visu uzvarai. PSRS okupācijas rezultātā 1940.gadā un 1944.gadā padomju izglītības sistēmā tika iekļautas arī Baltijas valstis līdz to neatkarības atgūšanai 1991.gadā. Okupācijas varas pārkārtojumi tika uzsākti ar represijām pret skolotājiem. [11;365]

Baltijas izglītības sistēmu unificēja pēc PSRS parauga. Mācību programmas tika pārveidotas pēc Padomju Savienības parauga - no tām izslēdza ticības mācību un klasiskās valodas, sāka mācīt PSRS vēsturi, kā arī krievu valodu. Mācību grāmatas tika sagatavotas pēc vienota PSRS parauga. Tika slēgtas privātskolas. Pieauga skolu skaits ar krievu mācību valodu, tika izveidotas jauktās skolas latviešu un krievu bērnu kopmācībām. Latvijas brīvvalsts laikā izveidotās bērnu un jaunatnes organizācijas - skautus un mazpulkus - likvidēja, to vietā nodibinot pionieru un komjauniešu organizācijas. Skolas pedagoģiskais process tika pakļauts padomju ideoloģijai.

20.gadsimta 60.gadu sākumā atdzima politehniskās izglītības ideja - atkal lielāka uzmanība tika pievērsta darbaudzināšanai, skolas saistībai ar praksi, vispārīzglītojošo skolu skolēnu specializācijai kādā no ražošanas nozarēm. Tika dibinātas specializētas mūzikas, mākslas un sporta skolas. Pedagoģiskais process kļuva vairāk orientēts uz skolēna personību, attīstījās pedagoģijas un psiholoģijas zinātnes.

No 1958.gada par obligātu tika noteikta astoņu klašu pamatizglītība.

Izglītības vadlīnijas noteica komunistiskā partija; izglītība tika pakļauta plānošanai. Izglītības sistēma tika stingri kontrolēta. Visā PSRS pastāvēja vienotas mācību un

audzināšanas programmas, mācību līdzekļi; netika ņemtas vērā nacionālās īpatnības, raksturīga bija norobežošanās no pedagogijas nacionālajām vērtībām [77;34-46]

Izglītība, tāpat kā PSRS tautsaimniecība, tika pakļauta plānošanai, un tas izglītību padarīja līdzīgu ražošanas nozarei ar „valsts kontroli pār produkciju” [79;112-122] Izglītības uzdevums bija „ražot” labus padomju pilsoņus valsts labā: iemācīt prasmes, kas nepieciešamas ekonomikā, tā sasniedzot klasisko sociālistu mērķi – ražot produkciju lietošanai.

Citādi padomju skolu vērtē M.Beleds. Viņš pauž uzskatu, ka sociālistisko valstu iedzīvotājiem ir mērķa izjūta. Skola, kur bērns mācās, fabrika, kurā viņa māte un tēvs strādā, māja, kurā viņi pavada brīvo laiku, ir cieši integrēti. Diemžēl Rietumos tās bieži ir dalītas vienības, nekoordinētas kopīgam mērķim

Skolas saikne ar ražošanu. Mācības skolā tika saistītas ar arodizglītību un pietuvinātas reālajai dzīvei, izmantojot politehnisko un industriālo apmācību. Skolā tika apgūtas tehniskās un kognitīvās iemaņas, kas nepieciešamas darbavietā. Tika organizētas ražas novākšanas kolhozos, talkas, vasaras prakses. Visos padomju skolas attīstības periodos lielākā vai mazākā mērā tika cildināta mācību un ražošanas darba savienošana.

Skolas pedagogiskā procesa ideoloģizācija un politizācija. Skolas darbu faktiski vadīja komunistiskā partija. Skola tika izmantota kā svarīgs līdzeklis padomju politikas atbalstam. Skolēnu apziņu pakļāva politiski ideoloģiskām doktrīnām. Viens no svarīgākajiem skolas uzdevumiem, kas jārealizē gan mācību procesā, gan ārpusskolas darbā, gan pionieru un komjaunatnes organizācijās, bija idejiski politiskā audzināšana. [74;282-293]

Izglītības intelektuālā izolācija. Izglītība tika sniegta marksistiskās filozofijas ietvaros, pilnīgā saskaņā ar Marksa, Engelsa un Ļeņina mācības principiem. Tika veidots uzspiests, vienveidīgs, ideoloģizēts pasaules uzskats; pastāvēja informācijas trūkums, tās slēpšana, cenzūra. Mācību saturs tika izklāstīts neobjektīvi, tika sagrozīti fakti. Pastāvēja ierobežotas iespējas iepazīties ar ārzemju pedagogisko pieredzi, tika noniecinātas pasaules un nacionālās kultūras vērtības.

Labāk tika mācīta krievu valoda, bet zināšanas netika saistītas ar praksi, kā arī zema svešvalodu apmācības kvalitāte un zems skolotāju izglītības līmenis.

Disciplīna un kārtība. Sabiedriskā kārtība bija stingra, indivīda uzvedību ietekmēja ar kolektīva palīdzību.

Mācību procesā pastāvēja strikta disciplīna, kas vairāk tika panākta ar pārliecību, nevis ar fizisku piespiešanu.

Jauna cilvēka audzināšana. Tā tika plānota kā valsts un partijas politika. Vispusīgi attīstītas personības veidošana noritēja atbilstoši pieciem komunistiskās audzināšanas pamatvirzieniem: idejiski politiskajam, intelektuālajam, tikumiskajam, estētiskajam, fiziskajam virzienam.

Padomju Savienības izglītības sistēmas uzdevums bija audzināt tādu personību, kurai raksturīgs komunistisks pasaules uzskats, kas paredz attīstīt vērtības, kas ir kopīgas un atzīstamas pilsoņiem daudzās sabiedrībās, - godīgumu, patiesīgumu, izpalīdzību.

Kolektīvisms. Kolektīva darbība bija viena no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem. Viss individuālais tika stingri pakļauts kolektīva mērķiem, viedoklim, prasībām. Par noteicošo tika atzīta kolektīvās gribas autoritāte. Padomju zinātnē tika izstrādāta teorija par indivīda un kolektīva interešu saskaņošanu.

Skolēna individualitātes neievērošana. Padomju periodā tika ignorētas skolēna individuālās intereses un attīstība. Skolēnu un skolotāju attiecībās valdīja autoritārs stils. Tika nomāktas individualitātes izpausmes, kalpojot oficiālajai ideoloģijai un autoritāram režīmam.

Vienveidīgas mācību metodes un formas. Valsts struktūras pārraudzīja mācību metožu lietošanu. Skolās nenotika diskusijas, patstāvīgi netika risinātas problēmas un pieņemti lēmumi. Mācību formas un metodes bija vienveidīgas, skolēni aktīvi nepiedalījās mācību procesā.

Interese izglītībā. Tā ietver bezmaksas kultūras pasākumus, ekskursijas, kā arī bezmaksas interešu pulciņus un izglītību.

Padomju skolas iezīmes.

1. 5 punktu vērtēšanas sistēma visās izglītības pakāpēs bija skaidra un saprotama.
2. Skolotāja profesijas prestižs sabiedrībā bija daudz augstāks - pedagoga darbs bija labāk atalgots.
3. Visi skolēni bija vienlīdzīgi, skolēnu vidū nepastāvēja materiālā noslāņošanās.
4. Pozitīvi, ka visiem bija jāvalkā vienots, obligāts skolēnu formas tērps.

Jauniešiem trūkst uzņēmības nopietni domāt par karjeru, izglītību un vispār savu spēju un interešu attīstīšanu. Tik daudziem, likās, bija mazvērtības komplekss, ka viņi nav spējīgi, nav pietiekami gudri un katrā ziņā necer neko lielu savā dzīvē sasniegt. Šāda domāšana cēlusies daļēji no diskriminācijas pret latviešiem: krievu skolotāji daudzos gadījumos sistemātiski iestāstīja latviešu skolēniem, ka viņi nav tik spējīgi, nav tik apdāvināti, lai varētu sacensties ar krievu skolēniem. Sociālajā psiholoģijā pastāv pamatatzinums, ka cilvēki veido savu pašapziņu no tā, kā citi viņus vērtē un pret viņiem izturas. Otrs izskaidrojums individuālajam mazvērtības kompleksam ir agrākajā izglītībā tik ļoti uzsvērtā doktrīna, ka, tikai kolektīvā strādājot, cilvēki var ko sasniegt, risināt problēmas un sekmīgi darboties. Kā indivīdi mēs esam bezspēcīgi, un visi mūsu centieni bez iekļaušanās kolektīvā būs nesekmīgi.

Daudziem jau piedzīvotā saskarē attiecībās ar radiem un draugiem, kad izpaliek pateicība vai pat vienkāršs „paldies” par dažāda veida palīdzību. Tagad kļūst skaidrs, ka tā ir bijusi koncentrēta akcija, lai izskaustu tā saucamo kapitālistu, buržuju un kulaku prasību pēc sevis pazemojošas rīcības, kas izteikta „paldies” jēdzienā. To, lūk, kulaki prasījuši, lai kalpi sevi pazemo, klanoties un kniksējot pateicībā par viņiem doto un atvēlēto. „Kārtīgi” padomju cilvēki tika audzināti, ka „paldies” teikšana ir savā ziņā buržuāzijas pazemojošo parašu turpinājums. Sabiedrībā pašreiz trūkst pozitīvas ietekmes attiecībās un stiprāka savstarpēja kontakta.

Šodien ir grūti atgriezties pie daudzu agrāk lietotu vārdu pieņemšanas. Ieskatoties literatūrā, kas ir saglabājusies no četrdesmitajiem un piecdesmitajiem gadiem, redzam, ar kādu aizrautību tika apmeloti agrākie laiki. Tas parādījās visur: skolas grāmatās – jau sākot ar ābeci, literatūrā un presē. Agrākajā iekārtā bijuši saimnieki (kulaki) un kalpi. Saimnieki bija, protams, izspiedēji un kalpu izmantotāji, viņi dzīvoja lielās ērtībās, kamēr kalpi bija spiesti veikt visus darbus, lai saimnieki varētu paturēt ierastās ērtības. Pat folkloras izdevumos atrodam, ka visa latviešu tautas māksla ir kalpu un kalpoņu ražojums, jo, proti, saimnieki esot bijuši slinki neprašas, saimnieku sievas un meitas neesot strādājušas rokdarbus, jo viņas varējušas visu nopirkt no kalponēm. Tie ir termini, kurus komunisti, partijas cilvēki, ilgus gadus lietoja ar ļoti negatīvu pieskaņu.

Raksturīgākās iezīmes padomju laikā:

- ✓ padomju skolu negatīvāk nekā citi skolotāji vērtējuši humanitāro priekšmetu skolotāji: viņi uzsvēruši ideoloģizēto pedagoģisko procesu, skolēnu individualitātes neievērošanu, vājo svešvalodu apguves līmeni, vienveidīgu mācību metožu izmantošanu, nekvalitatīvos mācību materiālus, pārspīlējumus, rīkojot obligātos pasākumus, viņi neatzīst arī vienotu skolēnu formas tērpu nepieciešamību. Tas, iespējams, skaidrojams ar tiešu humanitāro zinātņu ideoloģizāciju padomju periodā, kas šo priekšmetu skolotājiem, bieži pret savu gribu, bija jārealizē skolas praksē;
- ✓ eksakto priekšmetu pedagogi padomju skolu vērtē pozitīvāk, kā argumentus minot visiem garantētu darbu pēc mācību pabeigšanas, plašas un kvalitatīvas zināšanas, pārdomātu darbaudzināšanu, vienotas mācību programmas. Izteikti negatīvi novērtēta vienīgi obligātā līdzdalība komunistiskās jaunatnes organizācijās;
- ✓ izglītības sistēmas vadošie darbinieki uzsver pārāk ideoloģizēto pedagoģisko procesu, nepieņemami stingro skolotāju darba kontroli, neatzīst vienotās mācību programmas, arī padomju skolā veikto darbaudzināšanu neuzskata par pārdomātu;
- ✓ gados vecākie skolotāji atzīst disciplīnu un kārtību, pozitīvi vērtē piecu punktu vērtēšanas sistēmu, obligāto skolēnu formas tērpu, taču atzīst, ka netika ievērota skolēna individualitāte un skolotāja darbs tika pārāk stingri kontrolēts;

✓gados jaunie pedagogi uzskata, ka padomju skolā netika ievērota skolēna individualitāte, pastāvēja autoritārs stils skolēnu un skolotāju attiecībās, tika izmantotas vienvērtīgas mācību metodes, līdzekļi, programmas, kā arī mācību saturs bija pārāk ideoloģizēts. Šīs grupas viedoklis galvenokārt atspoguļo respondentu kā bijušo padomju skolēnu uzskatus;

✓pozitīvāk padomju skolu vērtējuši pedagogi, kas izglītību ieguvuši skolās ar krievu mācībvalodu. Viņi uzskata, ka padomju skola sniedza plašas un kvalitatīvas zināšanas, tajā valdīja lielāka vienlīdzība, pozitīvi tiek vērtēta arī vienotā skolēnu forma.

Latvijas pedagogu vēlmes attiecībā uz mūsdienu skolu būtu šādas:

✓jābūt visiem pieejamai bezmaksas izglītībai;

✓skolas pedagoģisko procesu nedrīkst traucēt nepārdomāti jaunievedumi, kopumā jāvalda disciplīnai un kārtībai. Taču to nedrīkst panākt ar autoritārām metodēm - jāievēro skolēna individuālās īpatnības;

✓skolotājam savā darbā ir jābūt brīvam no ideoloģijas, pārāk stingras kontroles. Jāpastāv iespējai iepazīties ar ārzemju pedagoģisko pieredzi;

✓jāatgriežas pie vienotām mācību programmām, vienotiem bezmaksas mācību līdzekļiem, piecu punktu vērtēšanas sistēmas; r mācību līdzekļiem jābūt interesantiem, kvalitatīviem;

✓pedagoģiskajā procesā jāizmanto dažādas formas un metodes, jāaktivizē skolēnu darbs;

✓skolai jāuzņemas audzināšanas funkcijas. Plaši pieejamiem jābūt ārpusstundu pasākumiem, interešu izglītībai. Jāatjauno darbaudzināšanas tradīcijas, taču audzināšanas pasākumi nedrīkst būt obligāti;

✓iespējams, jāatjauno skolēnu formas tērps.

✓sistēma bija slikta, bet skola – laba.

6. Prasības skolotāja personībai 21.gadsimtā

Mainoties laikam un laikmetam, mainās arī lietas, procesi, dzīve un notikumi, kas ir ap cilvēku. Paliekošas ir tikai vērtības, īpaši intelektuālās un vispārcilvēciskās. Viss materiālais cilvēkam var zust vienā mirklī, bet tas ko viņš iemācījies, apguvis, attīstījis sevī, pieder un piederēs vienīgi viņam jebkurā laikā, vietā un apstākļos. Gudrība un gara bagātība nav ne nozogama, ne atņemama. Taču gudrība un gara bagātība nerodas tāpat vien, to cilvēks apgūst un papildina visā savas dzīves laikā, nepārtraukti mācoties. Skolotāja uzdevums ir izglītēt bērnu tā, lai maksimāli attīstītos viņa personība, talanti, garīgās un fiziskās spējas, vairotos cieņa pret vecākiem, cilvēku tiesībām un pamatbrīvībām, pret tās valsts kur bērns dzīvo un citu tautu kultūras vērtībām.

Tādēļ skolotājam nepieciešamas pamatīgas zināšanas pedagoģijā, psiholoģijā, socioloģijā, savā konkrētajā priekšmetā, plašs redzesloks, lai godam varētu strādāt un veikt savu darbu. Psiholoģiskā atbilstība un teicama profesionālā sagatavotība izvēlētajai profesijai veido skolotāja vērtīborientāciju. Tā savukārt ietekmē arī skolēna vērtīborientāciju un palīdz tai veidoties, jo piemērs no kā mācīties un ietekmēties būs skolotājs. No skolotāja vērtīborientācijas būs atkarīga arī vērtībizglītības (kā tiek raksturota mūsdienīga izglītība) kvalitāte.

Attiecību pamatā vienmēr ir sociālās vērtības. [17;10] Vērtību kopums nosaka skolotāja izturēšanos pret skolēnu. Tāpat vērtības atspoguļo arī veids kā skolas administrācija risina konfliktus ar sašutušiem vecākiem, kā viens kolēģis reaģē uz otra kolēģa kritiku, kā skolēni izturas pret jaunpienākušu skolēnu, kā skolēni izturas pret citas etniskas grupas skolēnu.

Ir ārkārtīgi svarīgi, lai skolotājs orientētos mūsdienu sociālajās vērtībās un apzinātos to nozīmi klases un visas skolas dzīvē.

Nepieciešams izstrādāt tādu skolotāja un skolēnu attiecību modeli, kurš atbilstu demokrātiskas sabiedrības centieniem iedzīvināt demokrātiskas sociālās vērtības. Skolēniem jābūt gataviem uzņemt atbildību par pašu izdarīto izvēli.

Jaunībā ir vajadzīgi ideāli, tas ir nozīmīgs periods, kad veidojas pasaules uzskats un noteikta vērtīborientācija.

Skola savu uzdevumu būs izpildījusi, ja tā būs palīdzējusi saviem absolventiem iegūt īpašības, kas nodrošina viņiem patstāvību savā turpmākajā attīstībā, pašregulētu darbību mūža izglītībai – vērtību apmaiņai. Pedagoģijas pamatā ir jābūt vērtību principiem.

Kas ir vērtība – tā ir mūžīga un ļoti kompleksa problēma, no kuras nevar izvairīties neviens. Dažādos vēstures periodos izpratne par vērtībām bijusi atšķirīga.

Lai cilvēks būtu pilnīgs, visai viņa cilvēciskajai būtībai ir jābūt pilnīgā harmonijā. Harmonija rodas no sakārtotības, sakārtotība no līdzsvara. Bez sakārtotības nav iespējam autentiska

rīcība (rīcība, kas harmoniski saskan ar indivīda dziļākajām tieksmēm). Tad cilvēks jūt pretrunu starp to, ko viņš dara, un to, kas viņš ir. Nekāds reāls spēks nav iespējams bez līdzsvara.

Tāpēc, lai skolotājs sevi varētu apliecināt kā spējīgu personīgu, viņam jābūt zinošam, prasmīgam un kompetentam.

Starp personīgajām un profesionālajām īpašībām jāvalda līdzsvaram.

Gadu simtiem cilvēce ir centusies noskaidrot, kādam jābūt labam skolotājam, kurš spētu modināt bērnos tieksmi pēc zināšanām, pēc labā un skaistā, kurš izraisītu skolēnos līdzdarbošanās prieku, nostiprinātu viņos pozitīvas rakstura īpašības. Mainoties laikmetiem, katra sabiedrība izvirza savas prasības gan skolai, gan skolotājam. Modernā sabiedrība vienmēr ir interesējusies par skolēnu personības attīstību un pilnveidošanos izglītošanas un audzināšanas procesā.

Arī Latvijā šodien ir izveidojušies jauni apstākļi, kuri aktualizē katra atsevišķā cilvēka personības veidošanās problēmu. Sabiedrības attīstības tendence ir dzīves demokratizācija, kas atļauj paust dažādus redzes viedokļus par jautājumiem, kas skar visdažādākās mūsu dzīves jomas. Bērnu un jauniešu izglītošana skolā nozīmē izkopt un attīstīt viņu vajadzības. Pedagoģiskajā procesā notiek strauja prioritāšu maiņa no tradicionālās mācīšanas uz mācīšanos, t.i., uz darbības subjektu mērķtiecīgu aktivitātes palielināšanu. No skolotāja šodien tiek prasīts radīt apstākļus skolēnu spēju attīstībai, prasmei patstāvīgi iegūt zināšanas un tās izmantot praksē. Kā to izdarīt. atkarīgs no skolotāja pedagoģiskās kompetences, no viņa prasmēm sagatavot skolēnu apzinātai darbībai. Šie jautājumi ir svarīgi jauno skolotāju sagatavošanas procesā. Nevar būt laba izglītība, laba skola, ja nav labu skolotāju. J.Valbis atzīst, ka svarīgi, lai skolās strādātu augstskolu beiguši skolotāji ar jaunām izglītības filozofiskām atziņām, jaunām attieksmēm un metodēm, kā arī jābūt tādām pedagoģiskām augstskolām, kas gatavotu skolotājus ar augstu profesionālo kompetenci.

Jēdzienam „kompetence” dažādos pirmavotos sastopami atšķirīgi skaidrojumi. Tas saistīts ar to, ka šis jēdziens aizgūts no citām zinātņu disciplīnām, tādēļ tam ir dažādas nozīmes atbilstoši cilmei. Piemēram, „Svešvārdu vārdnīcā” šo jēdzienu definē kā jautājumu loku, kurā attiecīgajai personai ir plašas zināšanas, pieredze. [38;344] Vācu pedagogs M.Bēms kompetences jēdzienu interpretē kā mācību procesa rezultātu noteiktai darbības jomai vai uzdevumam. Viņš uzskata kompetenci par vienu no personības pašrealizācijas priekšnosacījumiem. [84;399] Kompetence tiek skaidrota arī kā zināšanas un pieredze kādā noteiktā sfērā.

Dažās valstīs ievieš tā saucamo „kompetenču pieeju” izglītības uzdevumu formulēšanā, nosakot ne tikai zināšanu apjomu, bet arī konkrētās prasmes un personīgās īpašības. kas jāiegūst, skolu beidzot. Sociālā izziņas teorija uzsver kompetences jeb prasmju nozīmi, īpaši

akcentējot izziņas kompetenci, tas ir, personas prasmi un spēju atrisināt dzīves problēmas un tikt ar tām galā. Šīs teorijas pārstāvji V.Mišels u.c. norāda uz kompetenču atklāšanos tajā, ko persona dara. Šīs kompetences ietver gan domāšanas veidu par problēmām, gan to atrisināšanas prasmes. [99; 390] No iepriekš teiktā varam secināt, ka:

1) kompetences jēdziens ir integrāls, bet tā saturs pilnībā nav atklāts. Kompetences jēdziena dažādi aspekti iegūst atšķirīgu nozīmi;

2) kompetence ir plašas zināšanas, prasmes, profesionāla pieredze un izpratne kādā jautājumā, speciālista darbības joma;

3) personas pilnvaru loks.

Gan latviešu, gan ārzemju pedagogu un psihologu darbos risinātas problēmas par jēdziena „pedagoģiskā kompetence” būtību. Pēc vācu pedagoga R.Krīgera domām, skolotāja pedagoģiskā kompetence ir viņa rīcībā esošo profesionālo darbošanās paņēmieni kopums, kas skar trīs jomas: -priekšmeta profesionālo kompetenci;

-didaktiski metodisko kompetenci;

-komunikatīvo kompetenci. [85;806]

Savukārt pedagogs H.Heids izdala skolotāja teorētisko un praktisko kompetenci. Ar teorētisko kompetenci viņš saprot sava priekšmeta pārzināšanu, bet ar praktisko kompetenci - visu praktisko spēju, prasmju un metožu kopumu. [85;950] Pedagogi N.Kuzmina, C.B.Jelkanovs u.c. atzīst, ka sev uzlikto misiju skolotājs varēs izpildīt tikai tad, ja papildinās sevi ar zinātniskām atziņām, pedagoģiskajām prasmēm un pilnveidos savas personības īpašības. Pēc viņu domām, pedagoģiskā kompetence parādās darbībā, kas raksturīga ar speciālo prasmju augstu attīstības līmeni.

Analizējot pedagoga kompetenci, psihologs D.C.Berliners atzīmē, ka tai ir pieci līmeņi:

1.līmenis -iesācēja līmenis, kad skolotājs ir piesardzīgs un apdomīgs;

2.līmenis - progresīvais iesācējs, kas darbojas intuitīvi;

3.līmenis - kompetentais;

4.līmenis - lietpratējs;

5.līmenis - eksperts. [76;46]

Kompetences līmeni sasniegušo skolotāju raksturo tas, ka:

-viņš nosaka prioritātes savai darbībai un veido plānus,

-viņam ir racionāli mērķi un saprātīgi paņēmieni to sasniegšanai,

-viņš prot noteikt, kas ir nozīmīgs zināšanu apgūvē,

-viņam nav laika un mērķu kļūdas,

-viņš pats var variēt mācību programmu atkarībā no apgūstamajām tēmām.

Pedagoģiskā darbība, pedagoģiskā saskarsme un pedagoga personība ir trīs galvenie skolotāja darba aspekti. Pedagoģiskā darbība:

- tā ir skolotāja darba tehnoloģija,
- pedagoģiskā saskarsme - šī darba atmosfēra,
- skolotāja personība, vērtību orientācija un ideāli.

Pedagoģiskā kompetence nozīmē visu šo trīs pušu izveidošanu. Katrā no šīm pedagoģiskā darba jomām var izdalīt:

- 1) profesionālās pedagoģiskās un psiholoģiskās zināšanas;
- 2) profesionālās pedagoģiskās prasmes;
- 3) profesionālo virzību;
- 4) personības īpašības, kuras nodrošina zināšanu un prasmju apguvi.

Profesionāli kompetents ir tāds skolotāja darbs, kur augstā līmenī norisinās pedagoģiskā darbība un pedagoģiskā saskarsme, kā arī realizējas skolotāja personība un tiek sasniegti labi rezultāti skolēnu mācīšanās un audzināšanās. Skolotāja pedagoģisko kompetenci nosaka viņa zināšanas un prasmes, no vienas puses, un profesionālā virzība un personības īpašības, no otras puses.

Apkopojot iepriekš minēto, var teikt, ka pedagoģiskā kompetence ir visu skolotāja rīcībā esošo profesionālās darbošanās paņēmieni kopums. Pedagoģiskā kompetence ir profesionāla lietpratība, pamatojoties uz zināšanu, prasmju un savas personības mijiedarbību, organizēt un nodrošināt izglītošanās procesu. Pedagoģiskā kompetence parādās darbībā, kas raksturīga ar speciālo zināšanu un prasmju augstu attīstības līmeni.

Zinātniskajā literatūrā tiek izdalīti vairāki prasmju veidi:

- ✓ intelektuālās,
- ✓ praktiskās,
- ✓ mākslinieciskās,
- ✓ pedagoģiskās u.c.

Atkarībā no prasmju apguves pakāpes var izdalīt vairākus prasmju apguves līmeņus:

- 1) sākotnējais, 2) vidējais, 3) augstākais.

Pedagoģiskās prasmes, tāpat kā citas prasmes, ir darbības, ko skolotājs veic pietiekami augstā profesionālā līmenī. Pedagoģiskajā literatūrā ir sastopams dažāds pedagoģisko prasmju iedalījums. Tās tiek iedalītas divās grupās:

1) prasme pārvaldīt sevi un prasme mijiedarboties pedagoģisko uzdevumu risināšanas procesā. Pie šīs grupas ietilpst arī prasme pārvaldīt savu ķermeni un emocionālo stāvokli, kā arī pareizas runas prasme;

2) didaktiskās, organizatoriskās prasmes, savstarpējo kontaktu sistēmas pārvaldīšanas prasmes. Sastopams arī iedalījums 4 grupās:

1) informatīvās prasmes, ko veido prasmes savas zināšanas nodot skolēniem, prasmes zinātnisko materiālu didaktiski pārstrādāt mācību materiālā, prasme pielietot praktiskajā darbā metožu sistēmu konkrētā priekšmeta mācīšanā, prasme runāt ar skolēniem loģiski, skaidri un izteismīgi atbilstoši viņu sapratnes līmenim, kā arī prasme veikt skolēnu zināšanu pārbaudi un novērtēšanu;

2) mobilizējošās prasmes, ko veido prasmes radīt skolēnos noturīgas intereses par mācībām un darbu, mācīt viņus mācīties, prasme iemācīt skolēniem iegūtās zināšanas pielietot uzdevumu veikšanā, prasme vadīt skolēnu kolektīva izaugsmi, organizēt grupu darbu;

3) attīstošās prasmes, kas ietver sevī prasmi pielietot darbā dažādas mācīšanas metodes, prasmi vadīt skolēnu garīgo darbību mācīšanās procesā, prasmi veidot problēmu situācijas;

4) orientācijas prasmes, kam raksturīgi prasme veidot skolēnos zinātnisku pasaules uzskatu, pareizu attieksmi pret darbu, prasmi veikt skolēnu audzināšanu un profesionālo un sociālo orientāciju.

Psihologi S.Omārova, V.Slasteņins, pedagogi N.Kuzmina, O.Zīds u.c. izdala šādas pedagoģiskajai darbībai nepieciešamās prasmes:

1) konstruktīvās prasmes - tas nozīmē prasmi informāciju sniegt atbilstoši skolēnu zināšanu līmenim, prasmi izstrādāt didaktisko materiālu, prasmi modelēt apziņā gaidāmo rezultātu, plānu veidošanu, prasmi izvēlēties tādas mācību metodes, kas palīdz skolēniem patstāvīgi, radoši strādāt, prasmi izvēlēties uzdevumus un metodiku patstāvīgā darba veikšanai;

2) organizatoriskās prasmes, ko veido: prasme uzdot uzdevumu, prasmi organizēt kontroli par izpildes gaitu, prasmi veikto analizēt un novērtēt, prasmi ieinteresēt, prasmi vadīt bērnu kolektīvu u.c.;

3) komunikatīvās prasmes - tās ir saskarsmes prasmes, prasmes apmainīties ar informāciju un uz tā pamata izveidot pedagoģiski mērķtiecīgas attiecības ar skolēniem. Tā ir prasme uztvert un izprast otru cilvēku, kā arī prasme „pasniegt” sevi (valoda, runa, mīmika, žesti u.c.). Tā ir prasme tuvināt savu un sarunu biedra viedokļus, prasme izveidot saskarsmes ķēdi, tā ir prasme vadīt saskarsmi;

4) izziņas prasmes, kas praktiskajā darbībā parādās dažādās formās. Attiecībā pret skolēniem tas ir pedagoģiskais vērīgums, prasme didaktiski un loģiski pārstrādāt gūto informāciju. Attiecībā pret sevi - paškontrolē un pašregulācija.

Priekšmetiskā kompetence atklājas kā sava priekšmeta pārzināšana, t.i., konkrētās nozares saturiskās un speciālās zināšanas par lietām, ko skolotājs mācīs.

Skolotāja profesionālās zināšanas darbojas divos virzienos:

1) uz zinātņi, kuras priekšmetu viņš māca;

2) uz skolēniem, kuram tas jāapgūst. Priekšmetiskā kompetence parādās prasmēs zināšanas izmantot integrēti mācību un ārpusmācību pedagoģisko situāciju risināšanā ar bērniem un viņu vecākiem; prasmē īstenot individuālu un diferencētu pieeju mācību procesā, prasmē iemācīt skolēnus mācīties, kā arī prasmē strādāt ar informāciju un jaunāko tehnoloģiju. Priekšmetiskā kompetence ir skolotāja prasme pedagoģijas teorijas īstenošanai praksē un jaunrades darbā, kas nodrošina šī darba augstu efektivitāti. Tā ir profesijas, specialitātes kompetence. [85;725, 66;41, 76;24]

Didaktiskā kompetence nozīmē zināt un izprast dažādu pasaules ideju vēsturiskās attīstības vienotu izpratni:

✓ pedagoģisko tehnoloģiju un pedagoģisko pielietošana praksē;

✓ mācīšanas un mācīšanās tehnoloģiju mācību procesa un rezultātu vērtēšana.

Šo kompetenci veido prasmes dot zināšanas un sniegt informāciju, prasme plānot stundas norisi, prasme izraisīt motivāciju un interesi u.c.

Komunikatīvā kompetence nozīmē skolotāja prasmi neuzsvērt savu pārākumu, vienlaicīgi nedodot skolēniem iespēju to apšaubīt. Tā ir kooperatīvā un grupu darba izmantošana, cilvēka un sociālās vides mijiedarbības izpratne un veidošana, runas un klausīšanās prasmes. Vācu pedagoģijas vārdnīcā rakstīts, ka ar komunikatīvās kompetences jēdzienu domāta indivīdu spēja runāt kopīgā valodā. Komunikatīvi kompetentam pedagogam galvenās nepieciešamās prasmes ir: prasmes sekot savai uzvedībai, prasme ieklausīties otrā, prasme izprast savu lomu grupas diskusijā, prasme pārliecināti pamatot savu viedokli u.c. [85;787-789]

Psiholoģiskā kompetence - tā ir skolotāja pedagoģiskās darbības sistēma, kas parādās kā psiholoģisko zināšanu kopums, personības attīstības teoriju izpratne un pārvaldīšana, orientēšanās vecumposmu psiholoģijas atziņās un to ievērošanu praksē un uz to pamata izveidotās psiholoģiskās prasmes. Psiholoģiskās prasmes - tās ir skolotāja spējas veidot jebkuru pedagoģisko darbību uz psiholoģijas pamatiem, psiholoģiski atbilstoši. Skolotāja psiholoģiskā kompetence ir visas viņa pedagoģiskās darbības pamats.

Individuālā kompetence - tā ir cilvēka kvalifikācija, ko tikai daļēji var iemācīties. Šo kompetenci veido zināšanas par sociālām norisēm, sapratne par noteikta vecuma grupās notiekošiem procesiem, zināšanas par metodiskajām iespējām. Individuālā kompetence apzīmē veidu, kā skolotājam "stādīties" priekšā, kā teicami prezentēt sevi. Tikpat svarīgi šīs kompetences rādītāji ir ietekmēšanas spējas, atjautība, drošība uzstājoties un spēja kontrolēt savas prasmes. Pedagoģiskās individualitātes attīstībā nozīmīgas ir personības profesionālās īpašības.

Sociālā kompetence - tā ir kognitīvo, emocionālo un motorās uzvedības paņēmieni pārvaldīšana, kas noteiktās sociālās situācijās noved pie ilgstošas, labvēlīgas pozitīvo un negatīvo seku korelācijas. Šo kompetenci nodrošina tādas personības īpašības kā atklātums, autonomija un improvizācijas prieks. Pedagoģiskajā un psiholoģiskajā literatūrā jēdziens „sociālā kompetence” tiek skaidrots kā skolotāja spēja strādāt ar sociālajām grupām, reaģēt uz klases kopīgajām vēlmēm, prasme atrisināt konfliktus, prasme izvairīties no agresivitātes un prasme cienīt citu tiesības un pienākumus.

Pedagoģisko kompetenču sistēmiska un mērķtiecīga veidošana ir sarežģīts sociāli psiholoģisks process, kurš palīdz pilnveidot gan skolotāja individuālo pedagoģisko stilu, gan sekmē izglītības kvalitāti.

✓Pedagoģiskās kompetences veidošanās procesā svarīga ir pedagoģiskā ievirze. Tā ir skolotāja profesijas motivācija.

✓Skolotāja kompetences modeli veido:

- 1) personības humānā orientācija uz cilvēku. pirmām kārtām - bērnu.
- 2) prasme sistemātiski uztvert apkārtējo realitāti,
- 3) orientēšanās ne tikai savos priekšmetos, bet arī citos,
- 4) mūsdienu pedagoģiskās tehnoloģijas apguve.

✓Pedagoģisko prasmju kā pedagoģiskās kompetences elementa veidošanos nosaka iegūto teorētisko un metodisko zināšanu līmenis, prasme tās pielietot praktiskajā profesionālajā darbībā.

Kompetence – kādas iestādes vai personas pilnvaru apjoms; jautājumu loks, kurā attiecīgajai personai ir plašas zināšanas, pieredze. [63;344]

Kompetents

- 1)Apveltīts ar noteikta veida sociālām pilnvarām;
- 2) Zinošs, informēts un spējīgs kādā nozarē. [51;70]

Savukārt, svešvārdu vārdnīcā „kompetents” skaidrots kā lietpratīgs, ar plašām zināšanām kādā nozarē, tāds cilvēks, kam viņa zināšanas vai pilnvaras dod tiesību kaut ko darīt vai izlemt, spriest par kaut ko. [63;344]

Tāpat kompetence ir plašas zināšanas, prasmes, profesionālā pieredze un izpratne kādā jautājumā, speciālista darbības jomā; ar kompetenci tiek izprasts personas pilnvaru loks.

Pieredze rāda, ka labus panākumus gūst tikai talantīgi pedagogi, entuziasti, kuri mīl mācību iestādi un savu darbu, amatu.

V.Zelmenis uzskata, ka ir nepieciešams 4 pamatfunkcijas, kuras ir kā prasības pēc atbilstošām spējām, pedagoģiskajām funkcijām: organizatoriskā, prognostiskā, didaktiskā un aksioloģiskā (vērtējošā), kurām, savukārt, ir pakļautas vairākas citas funkcijas. [68;202]

Attieksme ir zināšanu, jūtu, gribas, rīcības savstarpējā sakarība un vienotība, kas izpaužas noteiktās motivācijās, un te jārunā par attieksmi pret materiālajām un garīgajām vērtībām, attieksmi pret dabu, cilvēkiem utt. [68;153]

Dažādi autori (A.Azarovs, D.Dzintare, R.Dančauska, J.Valbis) izdala sekojošas prasmes, kuras būtu nepieciešamas pedagogam:

- ✓ pareizi uztvert procesus, kas notiek kolektīva vidū;
- ✓ analizēt attiecību „mērķi – līdzekļi – rezultāts”;
- ✓ ātri orientēties, pārslēgt uzmanību;
- ✓ atrast būtiskāko pedagoģisko faktu daudzveidībā;
- ✓ ar vārdu, mīmiku precīzi atklāt savu noskaņojumu. [16;227]
- ✓ analītiskās prasmes;
- ✓ projektēšanas prasmes;
- ✓ konstruktīvās prasmes;
- ✓ komunikatīvās prasmes;
- ✓ organizatoriskās prasmes;
- ✓ prasme strādāt ar otru cilvēku;
- ✓ prasme mācīt personību, kura nemitīgi attīstās;
- ✓ prasme būt optimistam;
- ✓ intelektuālās prasmes;
- ✓ prasme nemitīgi sevi pilnveidot;
- ✓ prasme iesaistīties diskusijās;
- ✓ prasme saredzēt perspektīvas[23]

Audzinaņtājam jāprot iejusties daudzās lomās:

- ✓ skolotājs – instrukciju eksperts;
- ✓ skolotājs – motivētājs;
- ✓ skolotājs – menedžeris;
- ✓ skolotājs – vadītājs;
- ✓ skolotājs – vides inženieris;

✓ skolotājs – uzvedības modelis.[71]

6.1. Skolotāja kompetence

Skolotāja izglītības programmu satura komponenti:

1. Konceptuālas zināšanas un izpratne, kas veido pamatu skolotāja analītiskajai un prognostiskajai prasmei – izglītības būtība, mācīšanās attīstošais un audzinošais potenciāls, filosofiskās pieejas un idejas; vispārīgās, attīstības, personības psiholoģijas likumības; pedagoģijas teorijas, teorijas un prakses vienības variativitāte; audzināšanas būtība; mācību priekšmetam atbilstošā zinātnes nozare.

2. Pedagoģiskās zināšanas un izpratne – pedagoģiskā procesa komponenti, to vienotība; vispārīgā un priekšmeta didaktika, mācību modeļi un metodes, to variativitāte un konkretizēšanās mācību priekšmetā; pedagoģiskā procesa organizācija; novērtēšana un pašnovērtēšana.

3. Pedagoģiskā prakse un konkrētas profesionāli pedagoģiskās prasmes – palīdzēt skolēnam mācīties, rosināt viņa mācīšanos, veidot pedagoģiski pamatotu saskarsmi, specifiskās priekšmeta mācīšanās prasmes.

Profesionāli nozīmīgas personas īpašības:

1. Cieņa un mīlestība pret bērniem, vēlēšanās palīdzēt, ticība skolēna spējām, respekts pret individualitāti;

2. Komunikabilitāte, prasme sadarboties un veidot attiecības ar cilvēkiem, uzturēt dialogu ar skolotājiem, skolēniem, vecākiem;

3. Iejūtība, vēlēšanās izprast otra cilvēka pārdzīvojumu, uzturēt labvēlīgu noskaņojumu;

4. Pašapziņa, kas ļauj reflektēt, orientēties uz mūžizglītību un nepārtraukti mācīties;

5. Kultūras cilvēks ar attīstītu spēju integrēt zināšanas un radoši tās izmantot, ar attīstītu valodas kultūru;

6. Skolotājam nepieciešamo īpašību apzināšana, savu īpašību kritiska vērtēšana un gatavība sevi pilnveidot atbilstoši profesijas prasībām;

7. Prasme organizēt cilvēku aktivitātes, skolēnu darbību stundā un ārpusstundu laikā, plānot un konsekventi sasniegt operatīvos un perspektīvos mērķus;

8. Gatavība uz to, ka sabiedrība izvirza ļoti augstas prasības pašam skolotājam kā cilvēkam un profesionālim, pieprasa būt paraugam citiem.

Profesionālās zināšanas:

1. Zināšanas par cilvēka attīstību dažādos posmos, izpratne par skolēna mācīšanos, tās motīviem un daudzveidību, skolēna attīstību pedagoģiskajā procesā;

2. Izpratne par fiziskās un garīgās attīstības vienotību, prāta, gribas, jūtu vienotību, kultūras vērtību pārmantošanu un socializāciju pedagoģiskajā procesā;

3. Zināšanas pedagoģijā un pedagoģisko sakarību izpratne, didaktisko modeļu variativitāti un konkretizēšanu praksē;

4. Dziļas un plašas zināšanas priekšmetā, attiecīgās zinātnes nozaru sakarību un to konkretizēšanas praksē izpratne, priekšmeta sakari ar citiem priekšmetiem un iespējas veicināt skolēna sistematizētu zināšanu veidošanos;

5. Informācijas tehnoloģiju zināšana un prasmes tās izmantot pedagoģiskajā darbā kā pašizglītībā, tā arī mācību procesā;

6. Zināšanas un prasme transformēt zinātnes saturu mācību saturā, pilnveidot mācību grāmatās piedāvāto mācību saturu atbilstoši skolēnu vajadzībām un iespējām;

7. Mācību programmu un plāna izpratne, izpratne par to pamatotību attīstības likumībās, kā arī par skolotāja iespējām un to izmantošanu, lai realizētu programmas prasības konkrētā pedagoģiskajā procesā;

8. Prasme un vēlēšanās palīdzēt skolēnam apzināt mācīšanās mērķus un izprast rezultāta novērtēšanas kritērijus;

9. Apzināt programmas izpildes resursus un spēja tos pilnveidot, gatavība sadarbībai ar kolēģiem;

10. Prasme pilnīgi izmantot skolēna zināšanu un prasmju novērtēšanas funkcijas un variēt paņēmienus, tuvināt novērtēšanu un pašnovērtēšanu;

11. Zināšanas par izglītības sistēmu valstī, tās izveidošanas principiem un attīstību, izpratne par izglītības sistēmu kā valsts struktūras komponentu un kultūras pārmantošanas līdzekli, tās saistību ar sociālajiem procesiem;

12. Valsts likumu izpratne par izglītību un to realizēšanu, gatavība sekot un piedalīties diskusijā par izglītības pilnveidošanu.

Lai skolā palīdzētu skolēnam sekmīgi veidot sadarbību ar vienaudžiem un pieaugušajiem, skolotājam jābūt:

- ✓ Emocionāli noturīgam
- ✓ Emocionāli nobriedušam
- ✓ Jāpiemīt komunikatīvai kompetencei.

Mūsdienās skolotājiem ir izvirzītas ļoti augstas prasības. Ar to ir jāsaprot -

Emocionālā noturība – emocionālo reakciju/stāvokļu stabilitāte, tajā ietilpst godīgums, taisnīgums un iecietība/pacietība. Ja skolotājs ir emocionāli noturīgs, tas labvēlīgi ietekmē arī skolēnus. Tas palīdz izskatīt jebkuru viedokli, aplūkot to un ļauj skolēnam izteikt savus uzskatus, kas ir ļoti svarīgi pusaudžu vecumā, respektējot cilvēciskajās attiecībās argumentētus uzskatus.

Emocionālais briedums – tā ir īpašība, kas raksturo personības spēju cienīt citus, saglabājot „vēsu galvu”, apstākļos, kuri prasa īpašu koncentrēšanos jebkādos emocionālās spriedzes apstākļos. Kopumā emocionālais briedums parāda pozitīvo emociju un personības jūtu augstāko attīstības līmeni – spēju just līdzi, labsirdību, mīlestību un cieņu attiecībās ar apkārtējiem u.c.

Skolotājam tas palīdz nodibināt ar skolēniem ciešas personiskās saites, kas nenorit tikai formāli, bet pamatojoties uz savstarpēju sapratni.

Komunikatīvā kompetence – iekšējo līdzekļu sistēma, kas regulē komunikatīvās personības darbības, kas veicina efektīvu saskarsmi. Šajā struktūrā ietilpst – psiholoģiskā kontakta nodibināšanas prasme, prasme klausīties, orientēties saskarsmes situācijās, kā arī runas temps, intonatīvā un valodas bagātība, verbālā un žestu valodas prasmīga izmantošana.

Saskarsmes kompetence ļauj cienīt pusaudzi, pieņemot tos kādi viņi ir, ar viņu vērtībām un ideāliem. Skolotājiem ir milzīga loma pusaudžu sociālā brieduma attīstībā un identitātē, jo labākas attiecības viņu starpā – jo stiprāka ir ietekme. [83]

Katrs no mums ir mācījies skolā. Kādus skolotājus mēs atceramies visspilgtāk un kādus – nemaz, kādus – ar prieku un sirds siltumu, bet kādi ir atstājuši vien miglainas atmiņas – ar ko tas saistīts?

Ko mēs visaugstāk novērtējam viņos – personiskās īpašības, saskarsmes prasmes ar skolēniem vai viņu profesionālo kompetenci? Ir daudz pierādījumu, ka vienlīdz svarīgi skolēniem ir visi trīs no iepriekš minētajiem. Dažādos mācību etapos katra no šīm pusēm rod savu nozīmīgumu, izvirzoties pirmajā plānā.

Labs skolotājs nenozīmē pakļāvīgs. Daži no pašiem labākajiem skolotājiem izrādās arī paši prasīgākie. Labs skolotājs mācību procesu padara interesantāku, viņš prot aizraut skolēnu ar savu priekšmetu. Labs skolotājs iedvesmo skolēnus un atmiņas par viņu paliek visu mūžu.

Īpašību saraksts, kas tika izmantots ideālajam skolotājam:

- ✓ Intelektuālās – palīdz mācībās, interesanti skaidro, atbalsta patstāvību un radošu darbu, bieži uzslavē, ir liela pedagoģiskā darba pieredze;
- ✓ Emocionālās – saprot skolēnu, ir godīgs/patiess, taisnīgs, taktisks, dzīvespriecīgs/jautrs

Labs/ideāls skolotājs skolēnu skatījumā ir tas, kurš palīdz mācībās, saprot skolēnu, interesanti skaidro – visas īpašības saistītas ar mācību procesu skolā, zināšanu apguvi. Interesanti, ka nozīmīgākās trīs īpašības mijas - intelektuālā, emocionālā, intelektuālā. Tas liecina par to, ka mācību procesā svarīgu vietu ieņem ne tikai zināšanu apguve, bet arī emocionāla tuvība – atbalsts, sapratne. Zinot šos nosacījumus, skolotājs saskarsmē ar bērniem var pilnīgāk palīdzēt apgūt zināšanas stundās.

Savukārt skolotājs uzskata, ka ideāls/labs skolotājs ir tas, kurš, pirmkārt, atbalsta patstāvīgu un radošu darbu, otrkārt, interesanti skaidro, treškārt, saprot skolēnu. Redzams, ka skolotāji par svarīgākām uzskata intelektuālās īpašības un trešajā vietā liekot emocionalitāti.

Šodienas pedagogam tiek izvirzīta prasība organizēt mācības tādējādi, lai zināšanu apguvē mācību priekšmets, kļūtu par līdzekli audzēkņu domāšanas attīstībai, viņu jūtu sfēras izkopšanai, kā arī sociālo prasmju pilnveidošanai.

Tālab centrā izvirzās mācību vides problēma. Kādai tai būtu jābūt? Kā to veidot?

Katram pedagogam būtu jāapzinās savas iespējas, būtu jāpārlūko viņa pedagoģiskie līdzekļi, jāizvērtē viņa mācībpriekšmeta apguvei lietderīgākās mācību metodes un paņēmieni, lai organizētu demokrātisku, humānu un darbīgu mācību vidi, kur pedagogs un audzēknis, kā arī audzēkņi savā starpā aktīvi sadarbojas jaunu zināšanu un prasmju apguves procesā.

Sadarbības pedagoģijas jēdziens nav jauns. Sadarbības pedagoģijas pamatatziņas ir atrodamas daudzu izcilu domātāju un pedagogu darbos.

Pedagogus allaž ir nodarbinājusi audzēkņu mācību aktivitātes problēma. Jau Aristotelis ir uzsvēris, ka labākais, kā iesaistīt un ieinteresēt audzēkņus, ir ļaut pašiem kaut ko izpētīt, atklāt, t.i., radīt darbīgu mācību vidi.

Franču domātājs Mišels Monteņs „Esejās” ir paudis universālās didaktiskās atziņas, kuras nav zaudējušas savu pedagoģisko aktualitāti arī šodien:

1)atziņa, ka vienvirziena komunikācija mācībās ir mazefektīva – „Es negribu, ka audzinātājs domā un runā viens, es gribu, lai viņš savukārt uzklausa savu audzēkni.”

2)atziņa, ka zināšanām, ko dod gatavā veidā nav lielas vērtības, jo tas nerosina prātu – „Lai audzinātājs liek skolēnam pašam visu izzināt, nevis iekalt galvā. Lai skolotājs viņam pasniedz spriedumu dažādību; viņš izvēlēsies, ja tas būs viņa spēkos, ja ne, - paliks šauboties.”

3)atziņa, ka būtu radāma tāda mācību vide, kurā audzēkņi patiesi mācās, jo viņus virza izziņas intereses – „Pats svarīgākais ir ieaudzināt tieksmi pēc zināšanām, citādi mēs izaudzīnāsim vienkārši ar grāmatu gudrībām apkrautus ēzeļus.”

4)aktuāla ir arī atziņa, ka citu zināšanas nevar pārņemt nekritiski, ka pasīvi uzņemtas zināšanas ir maz noderīgas – “Citu cilvēku zināšanas ir kā sveša uguns. Tam, kas aizgājis sildīties pie kaimiņa, nevajag aizmirst, ka uguns jākur pašam savā mājā. Mācīti mēs varam būt ar citu zināšanām, bet gudri – tikai ar savu gudrību”.

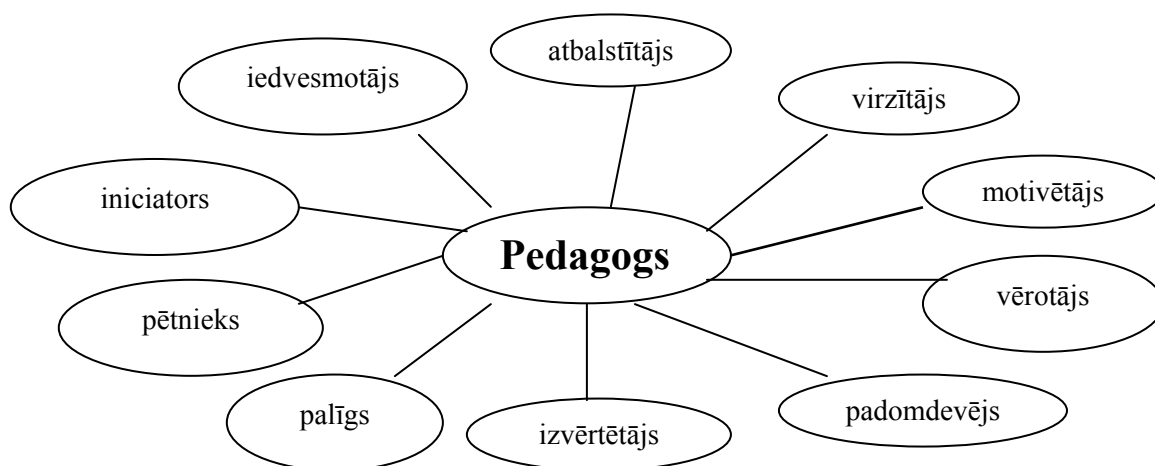
Līdzīgās atziņas mēs atrodam arī šodienas pedagoģiskajā literatūrā. Gan pašmāju, gan ārzemju pedagogi uzsver nepieciešamību iesaistīt audzēkņus daudzveidīgās mācību darbībās, tiek kritizētas pasīvās mācības, kur audzēkņi apgūst gatavu informāciju un reproducē. Tādas mācības nomāc izziņas prieku, slāpē pašiniciatīvu.

Ja mācību procesā netiek veicināta mācību sadarbība, tad tas noved pie audzēkņu neprasmes mācīties. Savlaicīgi nerodināta vajadzība pēc nemitīgas pilnveidošanās rada prāta kūtrumu, vēlmi ātrāk apgūt arodu un sākt pelnīt. Taču, kā savulaik pamatoti ir norādījis latviešu pedagogs Aleksandrs Jūlijs Students, skolai būtu jāsej tieksme šo izglītību papildināt: “Protams ir labi zināt vienu otru specialitāti, bet, ja to nepadziļina ar jaunām zināšanām, tā ir jau garīgās dzīves apstākšana. Ar arodniecisko prakticismu izskaidrojami izglītoto cilvēku lieli grūtumi darba atrašanā.” [9;242]

Mācību gaisotni veido skolotājs, un tā ir atkarīga no viņa gatavības uzturēt dialogu ar skolēniem, izzināt, ko viņi ir iemācījušies, kā viņi to ir apguvuši, kurš būtu piemērotākos zināšanu apguves veids, kādas ir viņu mācību grūtības utt.

Tas būtiski maina skolotāja lomu mācību procesā. Lomu „skolotājs – informācijas sniedzējs un transformētājs” nomaina daudzfunkciju skolotāja kā mācību procesa organizētāja lomas.

3.attēls „Pedagoga lomas”

Mainoties skolotāja lomai, mainās mācību vide klasē. Informācijas plūsma kļūst divpusēja. Monologu aizstāj spraigs dialogs. Mācīšana pārtop par mācīšanos. Mācību procesā dominējošas kļūst mācību organizācijas formas un metodes, kas sekmē mācīšanos (informācijas meklēšana, „prāta vētra”, referātu gatavošana, domu kartes veidošana, diskusijas grupās, dialogi, lomu spēles, analīze un sintēze, simulācija, projekta darbs u.c.)

Izmaiņas, kas rodas, aktīvi sadarbojoties mācību procesa dalībniekiem[36]:

- ✓ mainās attieksme pret mācībām
- ✓ tiek dažādots mācīšanās un domāšanas veids
- ✓ palielinās uzmanība, koncentrēšanās spēja, uzlabojas atmiņa
- ✓ palielinās dalībnieku iesaistīšanās, viņu pašu aktivitāte, pašiniciatīva
- ✓ nav vērojama “šķietamā piedalīšanās”
- ✓ veidojas kopības izjūta
- ✓ veidojas emocionāla gaisotne, kas veicina mācīšanos
- ✓ tiešais guvums nodarbībās palielinās:

1)audzēkņi spēj uztvert un apjēgt

2)spēj dot paša interpretāciju

4.attēls „Mācības, kurās dominē skolotājs”

Mācību funkcijas:	
<i>Izziņas (kognitīvā)</i>	
Satura strukturēšana, ilustrē un skaidro sakarības	Strukturēti izklāsta mācību vielu, akcentā svarīgāko sakarību izpratne
Analīze, pielietojumu praksē	Atklāj zināšanu pielietošana
Iegaumēšanas nostiprināšana	Iesaka racionālāko iegaumēšanas paņēmieni Organizē mācību vielas nostiprināšanu
Kritiskā domāšana	Izklāsta atšķirīgas pieejas, min argumentus un pretargumentus. Izvirza problēmu un atklāj atšķirīgus risinājumus
Galvenā, būtiskā saskatīšana	Izvirza pamattēzes, sniedz atbalsta jēdzienus, veido tabulas un shēmas
<i>Afektīvā</i>	
Motivācija/ gaidas	Nodrošina emocionāli labvēlīgu vidi. Mācību vielu izklāsta aizrautīgi, uztur klausītāju interesi.
Koncentrēšanās, intelektuālā piepūle	Mērķtiecīgi uztur uzmanību. Izklāsta laikā modulē balsi, uzdod retoriskus jautājumus, ietur pauzes. Uzdod vingrinājumus un uzdevumus, kas prasa atbilstošu intelektuālo piepūli., koncentrēšanos
Guvumu izvērtējums, veiksmju un neveiksmju analīze	Sniedz objektīvu procesa analīzi, norāda uz veiksmēm un Atklāj iespējamās neveiksmju cēloņus.
Novērtējums	Novērtējot akcentē mērķi, kas bija jāsasniedz, ar reālajiem rezultātiem
Emocionālā sfēra	Rada mierīgu, nesasprindzinātu gaisotni.
<i>Regulatīvā</i>	
Plānošana	Saplāno un organizē mācību procesu. Iepazīstina ar mācību saturu, izvirzītajām prasībām. Norāda secību, kādā atsevišķas tēmas tiks apgūtas.
Pārraudzīšana	Novēro studentus, izjautā par problēmām, analizē cēloņus.
Diagnosticēšana	Lūko, lai visi darbi tiktu iesniegti.
Adaptācija	Veic regulāru izvirzīto prasību analīzi, pielāgo tās studentu reālajām iespējām.
Novērtēšana, refleksija	Izstrādā pārbaudes darbu saturu, kas aptver kursa apguves pamatprasības, izstrādā vērtēšanas kritērijus. Sniedz atgriezenisko saikni studentiem. Izvērtē rezultātus un iecer uzlabojumus savam darbam.

Viens no cēloņiem, kāpēc pedagogiem trūkst motivācijas strādāt ar atbildību, varētu būt plaši daudzminātais algu jautājums. Materiālā nodrošinājuma ietekme uz cilvēku ir pētīta jau sen, gan psiholoģijā, gan specifiski Eiropas Savienības speciālas institūcijas. Eiropas Komisijas Izglītības un kultūras ģenerāldirektorāts finansējis izdevumu, kas veicis detalizētu pētījumu, lai novērtētu uz skolotāja profesiju liktās cerības šai sakarā visā Eiropas Savienībā. Atzinums: „Profesijas pievilcība ir atkarīga galvenokārt no veiksmīga ar to saistīto darba apstākļu apkopojuma. Skolotāju profesija

nav izņēmums. Labas algas pašās par sevi negarantē augstvērtīgus darba apstākļus. Profesionālais statuss un sociālais nodrošinājums, kompensācijas un citi no profesionālās darbības izrietoši finansiāli ieguvumi, darba laiks un darba līgumā ietvertie pienākumi, pieejamā profesionālā tālākizglītība un, visbeidzot, grūtībās nonākušu skolotāju atbalsta sistēma ir nozīmīgi faktori profesijas pievilcībā.[30;1]”

Otrs no cēloņiem min zemo izglītības līmeni skolotāju vidū. Šinī gadījumā ar to jāsaprot ne jau akadēmiskās un profesionālās zināšanas, kuras apgūst studējot augstskolā. Pedagogam prasības pēc augstākās izglītības ir obligātas mūsu valstī. Nepietiekama uzmanība tiek pievērsta skolotāju tālākizglītošanai. Praksē novērojama parādība, ka skolās strādā skolotāji, kas attiecīgo augstskolu (ja tāda ir) beiguši daudzus gadus atpakaļ. Kvalifikācijas celšanai pietiek ar to, ka apmeklē vispārīgus seminārus, un balstoties uz hipotēzi, ka liels darba stāžs skolā ir profesionālās varēšanas rādītājs, stagnātiski turpina izglītošanu “padomju laiku” garā, kā arī apspiežot jaunās vēsmas, kuras laiku pa laikam ienes jaunākie kolēģi. L.Žukovs definējis prasības skolotājam kā personībai: „Skolotājam jābūt atklātam pret visu jauno. Tikai tāds, kas pats mūžam jauns, spēj saprast visu jauno un sekot tam, kas nemitīgi „kritizē” sevi un var atnest sevī visu novecojušo, nepārtraukti atjaunodamies pilnveidotā profesionālā jomā un tikumiski, var būt par skolotāju.

Skolotājs nekad nevar sasniegt pilnību. Viņš vienmēr pilnveidojas; tam, kas sevi uzskata jau par pilnību sasniegošo, no skolas jāaiziet. Pašizglītību pārtraucis skolotājs pārvēršas ierēdnī, kas jau ir cita profesiju kategorija.[72;188]”

Cik nozīmīgs ir mācīšanas kvalitātes svarīgums, ir atzīts visā civilizētajā sabiedrībā. Iespējams, ka patreizējā situācijā vainojama nesenā iekārtu maiņa. No komunistiskās, kad visiem jābūt vienādiem, jāklūst par bezpersoniskām skrūvītēm lielajā mašīnērijā, uz kapitālistisko, kur uzsvars tiek likts uz individualitāti, citādi konkurences apstākļos ir problemātiski izdzīvot. Kļūda ir bijusi tagadējo skolotāju, kā pilsoņu izglītībā, jo mēs, pieaugušie, savu pamatizglītību esam ieguvuši totalitārā valstī ar attiecīgu ideoloģiju. Kā pausts Starptautiskās Komisijas ziņojumā par izglītību, skolotāju kvalitātei ir jāpiegriež pastiprināta uzmanība, jo: „Jau pamatizglītības sākumstadijā veidojas pamata attieksme pret mācīšanos un skolēna paštēls, tādēļ skolotāja loma šajā laikā ir izšķiroša. Ja bērna vai pieaugušā pirmais skolotājs ir slikti sagatavots vai slikti motivēts, visa turpmākā mācīšanās būs būvēta uz nestabiliem pamatiem. Komisija uzskata, ka pamatizglītības skolotāju svarīguma apstiprināšana un skolotāju kvalifikācijas uzlabošana ir uzdevumi, kas jārisina visām valdībām. Skolotāju kvalitātes un motivācijas uzlabošanai jābūt prioritātei visās valstīs.[61;54]” Minēti arī veidi kā to panākt, sākot ar biežu pieeju kursiem, beidzot ar ciešāku saišu veidošanu universitātēm un skolotāju institūtiem kā nākošajiem sākumskolu un vidusskolu skolotājiem. Vēl viens veids kā panākt rezultātu ir rūpīgāka kandidātu atlase.

Nākamie cēloņi, kā zemais morāles līmenis un nepietiekošs kontroles mehānisms savstarpēji sasauca. Ja nelikumības un bezatbildība ir novērojama augstākajās instancēs, tad ko gan var gaidīt no padotajiem. Laikrakstos varam lasīt par izglītības iestāžu darbinieku pārkāpumiem, kas ietekmē ļoti daudzus sabiedrības locekļus, un galvenokārt jauno paaudzi, bet rezultātā neviens no darba netiek atbrīvots, un „laimīgi” turpina „strādāt” tālāk: „Dagdas domes izveidotā speciālā komisija nolēmusi sodīt skolas direktori Zinaīdu Konošonoku, izsakot viņai rājienu, bet neatbrīvojot no darba. Direktorei rājiens tiek izteikts sakarā ar to, ka viņa skolas seifā bija atstājusi matemātikas centralizētos eksāmenus.” Vai arī: “Ceturtdien, 2. septembrī, ne vien Rīgu, bet arī Latviju pārskrēja kārtējā kukuļošanas lieta”, kas notiek ļoti daudz Latvijas skolās. Arī jauno likumu (par nepieciešamo kvalifikāciju, obligāto pirmskolas izglītību u.c.) interpretācija savām vajadzībām, nav reta parādība. It nemaz nav ņemtas vērā audzēkņu vajadzības, bet šauri personiskās, aizmirstot, ka šinī gadījumā darba priekšmets ir dzīvs cilvēkbērns.

Attiecībā uz zemajām skolotāju algām mūsu valstī ir sekojošs. Nevar noliegt, ka salīdzinot ar citām attīstītām Eiropas valstīm, mūsu pedagogu darbs nav pienācīgi novērtēts, bet tas notiek visās nozarēs. Un salīdzinot ar citās profesijās nodarbinātiem cilvēkiem, skolotāji, it īpaši laukos, nesaņem nebūt ne mazāko algu. Mūsu mazajā pagastā skolotāji ir nākamie aiz pagasta priekšsēdētāja algas lieluma ziņā. Arī iztikas prasības ir pavisam citas, nekā pilsētā. Ja salīdzinātu, piemēram, kokapstrādē vai zivapstrādē nodarbinātos, jeb mazos uzņēmējus un zemniekus, kas naudas izteiksmē saņem labi ja tik daudz, cik iesācējs skolotājs, kas vēl studē, bet strādā pat divreiz vairāk. Neaizmirsīsim, ka skolotāja darba diena ir septiņas stundas, garais atvaļinājums, brīvlaiki u. c. privilēģijas, kas nav daudzās citās (nebūt ne mazizglītotu iedzīvotāju) profesijās tieši laukos. Vispirms ir jāmeklē problēmas risinājums attieksmē pret darbu, nevis samaksā par to, t. i. lai nopelnītu. Vispirms uzlabosim kvalitāti!

Pedagoga kā personības piemērotība darbam (ar to saprotot ne tikai mācīšanu klasē vai auditorijā, bet visu zinātnisko darbu, kā, piemēram, programmu izstrāde skolās u. c.) ir jāpārskata fundamentāli. M.Kūle, R.Kūlis) runājot par mūsu nākotni, balstījušies uz O.Toflera (ASV) mūsdienu situācijas raksturojumu. Tā ir pāreja: „no industriālā laikmeta uz postindustriālo – informācijas laikmetu. Vēsturē viņš saskata trīs viļņus. Pirmais vilnis ir agrārais, otrs – industriālais laikmets. Otrajam vilnim ar tam raksturīgo tieksmi pēc daudzuma, masveidīguma, vienādošanas un centralizācijas seko trešais. Trešajam vilnim raksturīga tieksme pēc individuālas pieejas, kvalitātes, decentralizācijas. Agrārajā civilizācijā maksāja par muskuļu darbu, rūpnieciskajā civilizācijā – par profesijām, savukārt trešajā vilnī maksās par cilvēka noteiktām spējām un īpašībām. Būs vajadzīgas personības, kas pašas prot izlemt un radīt. Mūsdienu skolas un augstskolas producē pārāk daudz fabrikas stila strādnieku, noteiktu profesiju pārstāvju, kuri nevienam nav vajadzīgi. Pieaug vajadzība pēc cilvēka spējām un prasmēm, kuras var

dažādot.[34;634]” Šos secinājumus es gribētu attiecināt arī uz pedagoga profesiju un vēl esošām tendencēm visā izglītības sistēmā. Nenoliedzami ir jūtamas arī jaunas vēsmas, bet ļoti lēnu tās ieviešanas praksē.

Ir jāuzlabo arī kontroles sistēma, sākot no pašām zemākajām instancēm, līdz – augstākajām. Skolas direktoriem, jāinspicē skolotāju darbs, izglītības pārvaldēm – direktoru u.c., attiecīgi augstākām – tālāk. Uzmanība jāpievērš arī tam, kādam cilvēkam vispār atļaujam strādāt par skolotāju.

6.2. Skolotāja darbu ietekmējošie faktori mūsdienās

Čarlzs Kao [28], Honkongas *Chinese University* prorektors atzīmē: „Pāreja uz datoru laikmetu ir sarežģīts process. Ir jāstimulē cilvēku vēlme apgūt tehnoloģijas. Mums priekšā ir ļoti garš, bet ārkārtīgi būtisks izglītošanās process.

Skolotāji no sākuma varētu justies tā kā apdraudēti, domājot, ka tehnoloģijas priekšrocības, piemēram, apmācība ar videokonferenču palīdzību, no šīs jomas izspiedīs skolotājus un viņi kļūs lieki. Bet man šķiet, ka tā būs priekšrocība un labi skolotāji sapratīs - viņi ir spējīgi strādāt radošāk”

Maz ir tādu pedagogu, kuri būtu jāpārlicina par nepieciešamību izmantot datorus mācību procesā. Viena no šīs metodes priekšrocībām ir tāda, ka tajā var iekļaut daudzus citus mācību efektivitātes faktoros. Interesantas un labi veidotas programmas var radīt interesi par mācībām un nodrošināt apmācāmajiem daudz tīra laika. Programmā var iestrādāt vērtējumu, diagnozi un kompensējošās mācības, lai sasniegtu rezultatīvu mācīšanos. Var izvirzīt augstus mērķus. Lasīšanas prasmes var novērtēt un nostiprināt. Kad simtiem un pat tūkstošiem stundu velta vienas stundu garas programmas projektēšanai, tad mācību plānošanā var sasniegt tik individuālu attieksmi un tādu mācīšanās tehniku daudzveidību, kas atsevišķam skolotājam nav pa spēkam. Var izveidot programmas, kas prasa divu cilvēku vai grupas darbu, tādējādi plūcot kooperatīvās mācīšanās laurus.[50;175-176]. Dators katru mācīšanās posmu spēj piemērot atbildēm, kuras dod skolēns. Tas divdesmit četras stundas dienā var garantēt individualizētu iepriekšpārbaudi, mācīšanu, praksi, imitācijas, diagnozi, atgriezeniskās informācijas plūsmu, vērtējumu, kompensējošās mācības un pamudinājumu. Datori ļauj skolēniem ātri sacerēt profesionālām vajadzībām paredzētus tekstus, kurus skolotājam ir viegli lasīt un vērtēt, un radīt pārstrādātus variantus, nepārrakstot visu dokumentu. Sadarbība rakstīšanā un palīdzēšana ir vieglāka, un skolēniem, kas lieto teksta redaktoru, izveidojas pozitīvāka attieksme pret rakstīšanu [75]. Skolotāji var izmantot datoru raksturojumu uzglabāšanai, mācību procesa individualizācijai, testēšanai un mācību materiāla izveidei. Efektīga datoru izmantošana klasē liek mainīt tradicionālo mācīšanas veidu. Olsons dēvē

datoru par “Trojas zirgu”, jo tas piedāvā skolotājiem veidu, kā padarīt aizraujošu to, ko viņi māca, bet tajā pašā laikā apdraud viņu darba pamatus, vispār apšaubot tā nepieciešamību [50;77].

Kā norāda I.Žogla „mācīšanās prasmes apguve ir būtisks garīgās, fiziskās un sociālas attīstības nosacījums mūsdienu apstākļos, pamats daudzpusīgai un harmoniskai attīstībai, konkurētspējai darba tirgū, kultūrvērtību apmaiņai un dzīves kvalitātei. Informācijas tehnoloģiju kvalitāte mūsdienās būtībā noārda ģeogrāfiskās robežas un funkcionē vienlaicīgi kā informācijas vai zināšanu izlīdzināšanas un cilvēku nevienlīdzības faktors, piesakot būtiski jaunas pieejas nepieciešamību mācībās – palīdzēt indivīdam pašam attīstīt prasmi atlasīt un izmantot informāciju. Patlaban ir aktuāla didaktiskās situācijas veidošana, kas palīdz cilvēkam attīstīt uzņēmīgumu, prasmi orientēties informācijā, nevis atsacīties no apgūšanas tās neiespējami lielā apjoma dēļ. Šajā kontekstā aktualizējas humānās vērtības, cilvēks kā vērtība, indivīda brīvības vajadzība. Tas didaktikas jēdzienos izsakāms kā kvalitatīvi savdabīga vienība – mācīšanās pamata prasmju apguves un mūsdienīgas informācijas procesēšanas tehnoloģijas. Šīs kvalitātes būtību izsaka nepārtraukta mācīšanās prasmes attīstība cilvēka mūža garumā, kas ir pamatā mūsdienīgai parādībai – mūžizglītībai.” [70;24-25].

Svarīgi ir ievērot humānistisko didaktiku: kā labāk organizēt mācību saturu, kā labāk izraudzīties metodes, lai palīdzētu pašam mācīties. “Iemācīties mūsdienu didaktikā nozīmē – balstoties uz vispārēju prasmi mācīties, apgūt konkrētam priekšmetam raksturīgas zināšanas un prasmi tās lietot pēc parauga, izmantojot jaunā situācijā, pilnveidojot prasmi mācīties patstāvīgi. Humānisma pedagogija ir uz skolēnu orientēts pedagogiskais process, uz personības darbību balstīts process – šie jēdzieni raksturīgi mūsdienīgai pedagogiskajai kultūrai.

Mūsdienās reformu apstākļos pedagogisko kultūru lielā mērā nosaka skolotāju kolektīva spēja izprast pārveidojumu būtību no idejas līdz konkrētam tās piepildījumam ikdienas darbā, katrā mācību stundā, no skolotāja inovatīvās spējas apgūt idejai atbilstošus pedagogiskos līdzekļus un pārveidot savu profesionālo darbību. Jauninājumu piedāvājums mūsdienās ir bagātīgs, bet skolotājam ir vajadzīgs laiks, lai saskaņoti ar viņa profesionālo pieredzi tos spētu pieņemt un strukturēt esošajā pieredzē vai būtiski to pārkārtot. Grūtības rada skolotāju akadēmiskā un profesionālā izglītība, viņa kā zinoša un inovatīva profesionāļa veidošanās, kam nepieciešams šim mērķim atvēlētā laika piepildījums: ir grūti atteikties no reiz pieņemtām atziņām, vēl grūtāk ir mainīt attieksmi un vairākos gados izveidojušos individuālo didaktisko modeli, kas jau ir pārbaudīts praksē un stabilizējas”

Mācību procesā nostiprinās horizontālās attiecības kā demokrātisma un humānistiska mācību procesa pazīme, skolēna kā mācību subjekta pozīcijas izpratne no līdztiesīgas līdzdalības paraug komandas fenomenā, kas skolotāja un skolēna sadarbībā rada mācību procesu, izmantojot subjektu dažādās potences kā prioritātes un apmainoties vērtībām. [70;29-47]

Sabiedrības intelektuālās vajadzības pieaug tik strauji, ka arvien vairāk ir vajadzīgi visu veidu informācijas resursi.

Informācijas sabiedrība prasa lielu spēju piemēroties - gan no atsevišķiem cilvēkiem, gan no valsts. Grāmatu drukāšanas mašīnas par ietekmīgu spēku kļuva dažu gadsimtu laikā, radio, televīzija - dažu gadu desmitu, datori - vēl īsākā laikā. Internetu („tīklu”) jau tagad izmanto vairāk nekā 30 milj. cilvēku.

Par ko skolotājam vajadzētu domāt attiecībā uz mācību teorijām, kas saistītas ar Web izglītojoša satura materiālu izmantošanu [80]:

- ✓ Mācīšanās nav tikai stāstīšana un runāšana, tā ir arī aktīvs konstruktīvs process (Djūjs, 1923);
- ✓ Skolēni nemācās tikai tieši izmantojot tehnoloģijas (vai no skolotāja stāstījumam vai no mācību grāmatām), viņi mācās domājot par to, ko viņi dara (*Jonassen*, 1999)
- ✓ Skolēniem mācoties jābūt motivētiem, kas savukārt prasa “emocionalitāti (emocionālo saskaņotību), izaicinājumu un rezultātu” (*Healy*, 1994)

Gammon (2001) piedāvā šādu piemērotu tipoloģiju:

- ✓ **kognitīvās prasmes:** apgūst un saņem jaunas zināšanas pēc noteiktas shēmas, pielieto zināšanas, sasaistot jēdzienus veido analogijas (līdzības);
- ✓ **afektīvās prasmes:** izvēlas vērtības un attieksmes, izvērtē citu cilvēku viedokli, izjūt interesi, zinātkāri, godbijību un izbrīnu, asociē zinātkāri un domāšanu ar patīkamu pieredzi;
- ✓ **sociālās prasmes:** attīsta sadarbības un komunikācijas prasmes;
- ✓ **attīstošās prasmes** (garīgās un fiziskās): paredzēšana, dedukcija, problēmu risināšana, pētīšana, novērošana, klasifikācija, pārbaudes, runāšanas un rakstīšanas, amatniecības iemaņas;
- ✓ **personiskās prasmes:** palielinās paškompetence un pašdarbība, pieaug motivācija turpmākajiem pētījumiem.

7. Pedagoga personības empīriskā izpēte

7.1. Pedagoga īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās

Praktiskais pētījums tika organizēts Iecavas novada izglītības iestādē ar 20 pedagogiem un 17 divpadsmitās klases skolēniem. Pedagogi un skolēni atbildes piekrita sniegt, saglabājot anonimitāti.

Pedagogiem un skolēniem tika piedāvātas darba lapas ar aptaujas uzdevumiem.

Pedagogam piemītošās personiskās īpašības, kuras būtu nepieciešamas pedagoģiskā procesa īstenošanā literatūrā ir minētas vairākos simtos, bet autorei būtiskākās šķita:

Savstarpēja uzticēšanās un cieņa: tā atklājas saskarsmē ar cilvēkiem - uzklausu ikvienu bērnu, ir nosvērts, taktisks nav noraidošs, noliedzošs. Arī latviešu psihologs J.A.Students uzskata, ka draudzība starp skolotāju un audzēkni iespējama tikai tad, ja viņu attiecībās pastāv savstarpēja cieņa un mīlestība.

Autoritāte bērniem: pedagogam ar savu personīgo piemēru un pedagoģisko darbību ir jārada autoritāte, jo labs pedagogs tikai tad ir labs, ja savos audzināmos redz rezultātu – bērni ir kā spogulis, ja viņi grib līdzināties savam pedagogam, tad audzināšanas darbs ir organizēts sekmīgi;

Darba mīlestība: visu dara un organizē ar lielu entuziasmu;

Zinošs, kompetents: darba uzdevumu plānošanā un darba plāna pilnveidošanā, allaž visam ir jābūt gandrīz nevainojami;

Humānisms un tolerance: tas ir lielisks līdzeklis motivēšanai: uzslavē ar labu vārdu, pasaka kaut ko patīkamu, uzmundrinošu;

Spējīgs piemēroties būt elastīgs dažādās situācijās: pedagogam ir ļoti svarīgi prast būt „hameleonam”, saglabājot savu nostāju un patiesumu, taču ikdiena bieži vien piespēlē tik dažādas negaidītas situācijas, kurās ir nepieciešams adekvāti un operatīvi reaģēt;

Spēja pieņemt novitātes: ir nepieciešams pilnveidoties ne tikai profesionālā jomā, bet pilnīgoties arī personīgajā: izprast sevi, savu vietu pasaulē, prast atdalīt personīgo- privāto dzīvi no profesionālās darba jomas;

Spējīgs mācīties no bērniem: pedagogam ir nepieciešams ne tikai spēt mācīt, bet arī spēt mācīties pašam. Nereti mēdz būt tā, ka audzināmais pārzina kādu jomu labāk par pašu pedagogu, un, tāpēc ir svarīgi nebaidoties atzīt, ka arī skolēns var pedagogam kaut ko jaunu iemācīt. It īpaši aktuāli tas ir mūsdienu straujajā progresā laikmetā, kad izglītības iestādēs vēl ir pedagogi, kas savu izglītību ir ieguvuši padomju laikā, bet skolēns- saskaras ar jaunajām tehnoloģijām šodien un pieņem tās kā pašas par sevi saprotamas, bet pedagogam tās ir jāapgūst. Šajā gadījumā var norītēt veiksmīga savstarpējā simbioze;

Spējīgs atzīt savas kļūdas: nereti pedagogi baidās izskatīties nezinoši bērnu acīs. Un baidās atzīt, ka kaut ko nezina vai ir nepareizi sapratuši vai arī ir kļūdījušies. Bet uzticību un cieņu var panākt tikai ar atklātību un patiesumu. Ja pedagogs spēs būt atklāts pret sevi un citiem, tad tieši to viņš arī varēs bērniem iemācīt ar savu personīgo piemēru;

Adekvāti motivēt skolēnus mācību darbībām: motivācija ir ļoti nepieciešama, ja to nespēj rast pats skolēns vai viņa vecāki, tad pedagoga uzdevums ir palīdzēt rast šo motivāciju. J.A.Students uzsver, ka pedagogam jābūt atsaucīgam un audzēkņu vajadzībām izpalīdzīgam.

Ļoti augstu tiek vērtētas tādas rakstura īpašības kā - komunikabilitāte, optimisms, sabiedriskums un līdzsvarotība, diplomātija un uzmanība, produktivitāte un atsaucība, kā arī prasme visu ieplānot. Pozitīvu psiholoģisko klimatu kolektīvā panāk ar pedagoga lielo entuziasmu, atsaucību, radot katrā bērņā drošības sajūtu, ticību saviem spēkiem un pašpārliecinātību - pieņemot katru bērnu tādu, kāds viņš ir, necenšoties kaut ko pārveidot.[30]

No pedagoga tiek gaidīta kompetence darbā, godīgums, taisnīgums, darba mīlestība un taktiskums. Pēc bērnu aktivitātes, vēlmes darboties, patstāvības, dzīvesprieka un saskarsmes var vērtēt arī visas iestādes psiholoģisko klimatu. Bērni ir pieaugušo darbības, rīcības un valodas spogulis. Ja bērni ir veseli, aktīvi un dzīvespriecīgi, tad var secināt, ka pirmsskolas iestādes darbs atbilst izvirzītajiem mērķiem un sekmīgi var realizēt iestādes izvirzītos mērķus un uzdevumus.

Skolas dvēsele ir skolotājs. No tā atkarīgs skolas darbs un sekmes, un līdz ar to lielā mērā visas sabiedrības liktenis nākotnē. To ievērojot uz katras skolotāju izglītošanas iestādes durvīm būtu jāraksta vārdi: „Ne ikkatrs, lai iedrošinājās par skolotāju būt!” [4] Skolotājam jābūt tādam, kas spēj labi orientēties jebkurā situācijā un rīkoties pedagoģiski pārdomāti, nosvērti. Mācībām jā sagatavojas tā, lai tās bērniem sagādātu prieku. Bērniem jāievēro noteikta kārtība, taču stingrums nedrīkst pāriet bardzībā, nenopietnā drūmumā – skolā jāvalda jautrībai un labsirdībai.[4]

Sabiedrībā daudz tiek runāts par skolotāja personības vispārcilvēciskajām tikumiskajām īpašībām. J.A.Students, kas savā grāmatā „Vispārīgā paidagoģija” īpašu uzmanību pievērš bērnu tikumībai, viņu tikumiskās apziņas un tikumiskās darbības saskaņošanai, atzīst, ka skolotāju personībai jābūt ar dziļi izkoptu tikumību. Ar tikumību saprot sabiedrības un vispārcilvēcisko prasību noteiktu, apziņā abstrahētu morāles normu, principu un noteikumu sistēmu, kas regulē cilvēka rīcības, izturēšanos sabiedrībā un attieksmē pret citiem cilvēkiem, cilvēka rīcības, izturēšanās atbilstību šai sistēmai. Ja sabiedrības un vispārcilvēciskās prasības atbilst cilvēka iekšējiem motīviem darīt labu, tikumība ir personības tikumiskās brīvības sfēra [9]. Viņš raksta, ka visnepieciešamākā skolotāja personības īpašība ir viņa tikumiskais raksturs.

Tāpēc pētījumā respondentiem tika piedāvāts darba lapa ar 10 īpašību kopumu, kurām vajadzētu piemist labam pedagogam, un tās bija jānovērtē pēc 10 baļļu sistēmas.

4.attēls „Pedagoga īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās”

Īpašības	Balles (pedagogu)										Balles (Skolēnu)									
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Savstarpēja uzticēšanās un cieņa																				
Darba mīlestība																				
Autoritāte bērniem																				
Zinošs, kompetents pedagogs																				
Humāns un tolerants																				
Spējīgs piemēroties, būt elastīgs dažādās situācijās																				
Pieņemt novitātes																				
Spējīgs mācīties no bērniem																				
Spējīgs atzīt savas kļūdas																				
Adekvāti motivēt skolēnus mācību darbībām																				

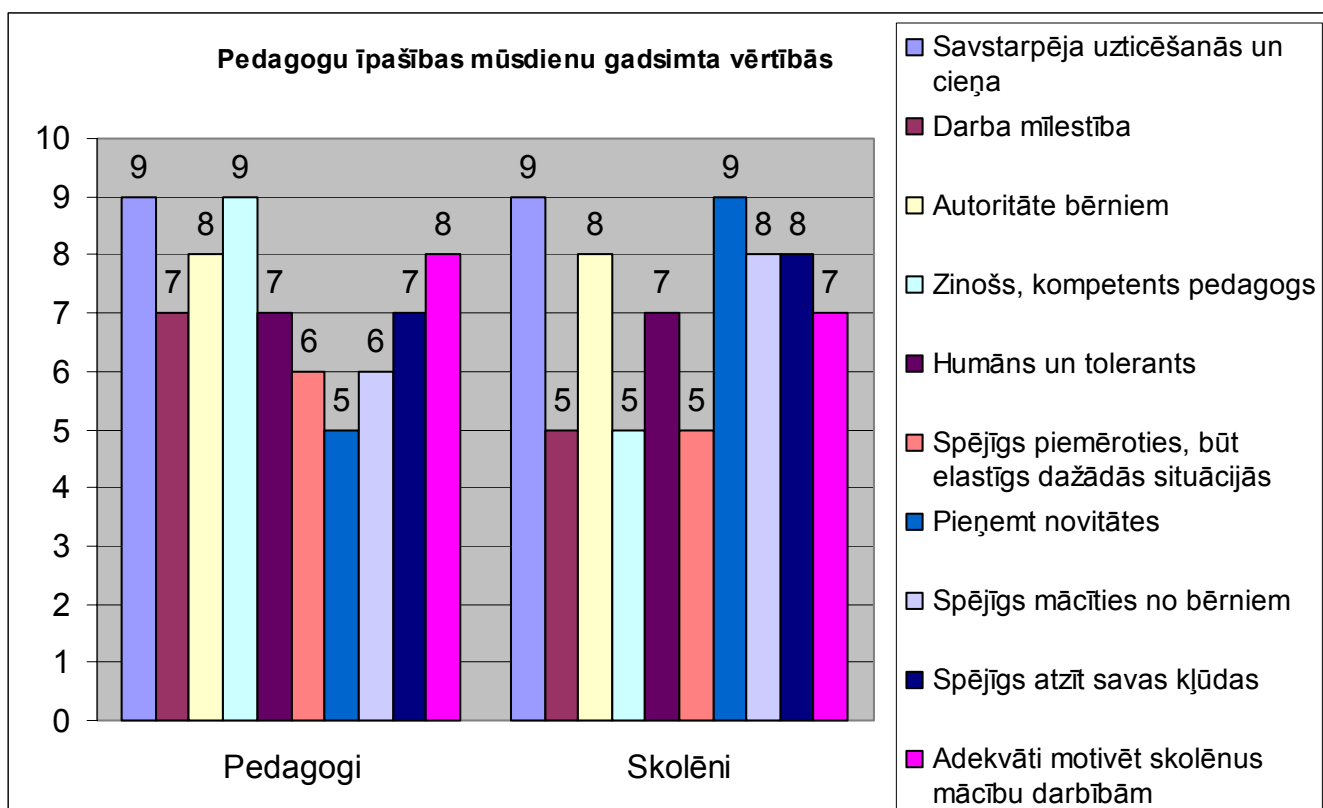
Aptaujā piedalījās 10 pedagogi un septiņpadsmit 12. klases skolēni

5.attēls „Pedagoga īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās”

Īpašības	Pedagogi	Skolēni
Savstarpēja uzticēšanās un cieņa	9	9
Darba mīlestība	7	5
Autoritāte bērniem	8	8
Zinošs, kompetents pedagogs	9	5
Humāns un tolerants	7	7
Spējīgs piemēroties, būt elastīgs dažādās situācijās	6	5
Pieņemt novitātes	5	9
Spējīgs mācīties no bērniem	6	8
Spējīgs atzīt savas kļūdas	7	8
Adekvāti motivēt skolēnus mācību darbībām	8	7

Skaitlisku aprēķinu var aplūkot sekojošajā attēlā.

6.attēls „Pedagoga īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās”

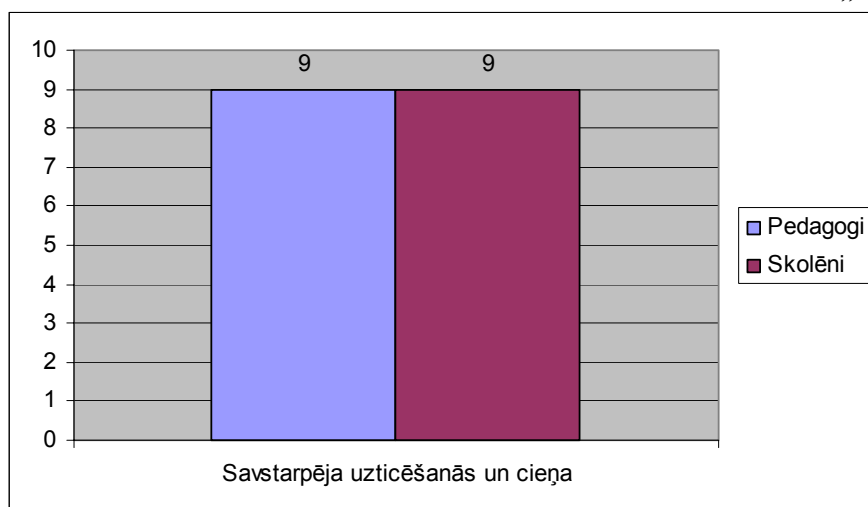

Analizējot aptauju, var redzēt, ka par visaugstāk novērtēto īpašību gan skolēnu, gan pedagogu atbildēs tiek uzskatīta **savstarpējā uzticēšanās un cieņa**. Savstarpēja uzticēšanās un cieņa ir ļoti būtiskas rakstura īpašības. Personībai, kas spēj ar savu paraugu audzināt bērnus pašdisciplīnu viennozīmīgi ir jāciena gan sevi, gan citus. Un, ja pedagogs necienīs izglītojamos, tad nevar arī sagaidīt, lai bērni cienītu viņu. Un veiksmīgas sadarbības mācību procesā nebūs, līdz ar to nekādu sasniegumu zināšanu apgūvē.

Pēc I.Freidenfelda domām skolotājs ietekmē skolēnu nevis ar kādu īpašību vai ārēju pazīmi, bet gan ar visu personību. Skolēnu attiecības pret skolotāju galvenokārt ir atkarīgas no tā, vai viņa izturēšanās un darbība atbilst audzēkņu iedomātajam laba pedagoga pazīmju kompleksam, lai viņi skolotāju atzīst par paraugu. Audzēkņu priekšstats par labu skolotāju laika gaitā mainās. Jaunākā skolēnu attiecīgajā priekšstatā liela nozīme ir skolotāja ārējām pazīmēm, vēlāk – viņa attiecībām ar klasi, vecākajās klasēs arvien lielāku vietu prasībās pret labu skolotāju ieņem dažādas pedagoģiskas darbības pazīmes, morālā stāja. Skolotāja un skolēna attiecības skolēni uztver un analizē krietni agrāk, nekā sāk vērtēt viņa prasmi vadīt mācību un audzināšanas darbu kopumā vai detaļās. Tāpēc I.Freidenfelds atzīst, ka sākotnēji izveidojušās attiecības vairāk ietekmē pedagoģiskā procesa rezultativitāti nekā pedagoģiskā procesa raksturs jau izveidojušās attiecības.

Vidējā balle šai īpašībai apkopojot aptauja gan pedagogiem, gan skolniekiem bija 9. Skatīt 7 attēlu.

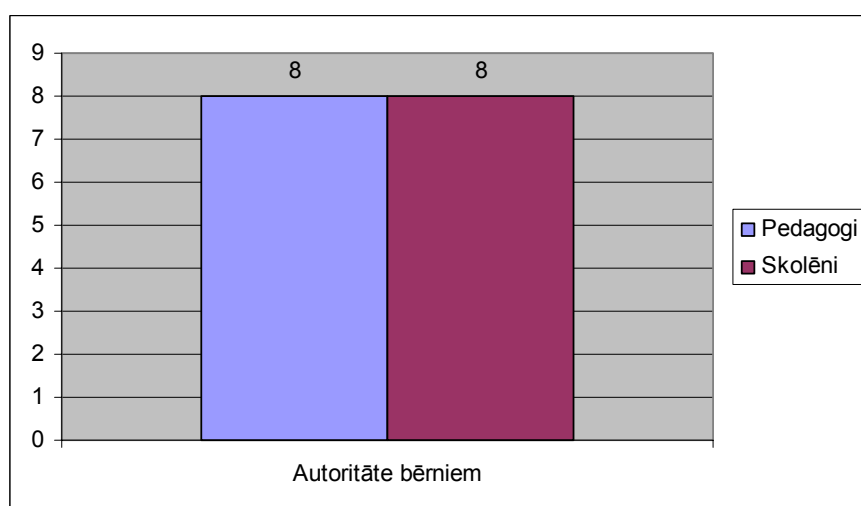
7.attēls „Savstarpēja uzticēšanās un cieņa”

Kā otra populārākā īpašība pēc aprēķiniem tika noskaidrota īpašība – **autoritāte bērniem**. Pedagogam, lai kvalitatīvi spētu īstenot pedagoģisko procesu, ir jābūt zinošam speciālistam, vispusīgi informētam, radošam un atraktīvam. Bērna uzmanību var piesaistīt un noturēt tikai tad mācību procesam un darbībām, ja pietiekoši labi zina kā to izdarīt. Tāpēc pedagogam ir nepieciešama kompetence visos jautājumos, jo bērns par jebkuru tēmu var pajautāt- kāpēc? Un, ja iestājas dziļdomīgs klusums, vai šajā gadījumā netiks zaudēta uzticība un respekts? Un kā gan pedagogs var izglītēt bērnus, ja pats maz ko nezina?

Aptaujā vidējā balle ko ieguva aprēķinos pedagogiem bija 8 un skolēniem arī 8. Shematiski var aplūkot 8 attēlu.

8. attēls „Autoritāte bērniem”

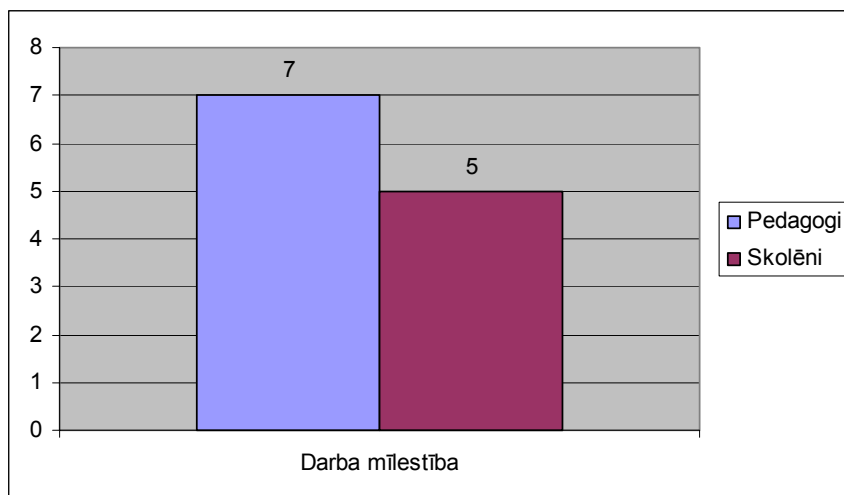
Darba mīlestība. Pedagogs var iemācīt tikai to, ko pats atzīst un respektē. Ja darbu nemīlēs skolotājs, tad diez vai bērni sāks to mīlēt tāpat vien. Pedagogam jābūt apveltītam ne tikai ar tādu

mīlestību, ar kādu īsts audzinātājs mīl cilvēkus, bet ar specifisku mīlestības veidu, ar pedagoģisku mīlestību – tā atzīst A.Dauge darbā „Audzināšanas ideāls un īstenība”.

Aptaujātie respondenti šo īpašību vērtē sekojoši:

pedagogu vidējais rādītājs ir 7 balles, bet skolēniem šī īpašība nešķiet īpaši būtiska- 5 balles. Shematiski var aplūkot 9 attēlā.

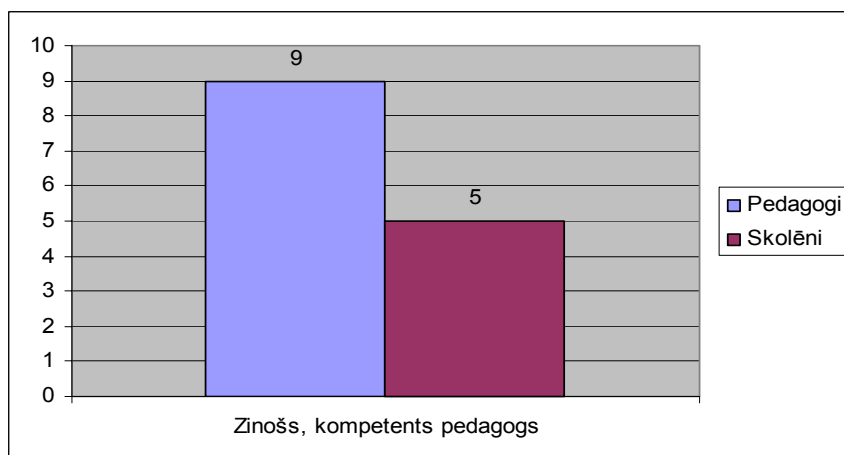
9. attēls „Darba mīlestība”

Kompetence un zināšanas. Pedagoga profesija ir sarežģīta pēc savas būtības jau tāpēc vien, ka šis nav amats, bet dzīvesveids. Pedagogam ir jābūt zinošam jautājumos, kas skar ne vien viņa mācāmo priekšmetu, bet arī jāseko līdz informācijai, kas atklāj novitātes un faktus par visu sabiedrībā notiekošo. Ir jābūt savam viedoklim par dažādiem jautājumiem, kas arī netieši vai vispār neskar pedagoģiju. **Kompetence skolnieku uztverē ir-** sekmju, panākumu un sasniegumu izjūta lietās, ko var uzskatīt par svarīgām un vērtīgām. Savu spēju un vājību apzināšanās.

Arī respondentiem šī īpašība šķiet būtiska. Pedagogu vidējais baļļu rādītājs ir 9. Viņi apzinās, ka aktuāli ir būt zinošam un kompetentam dažādos jautājumos. Aptaujātajiem skolēniem šī īpašība tika novērtēta 5 ballēs.

10.attēls „Zinošs, kompetents pedagogs”

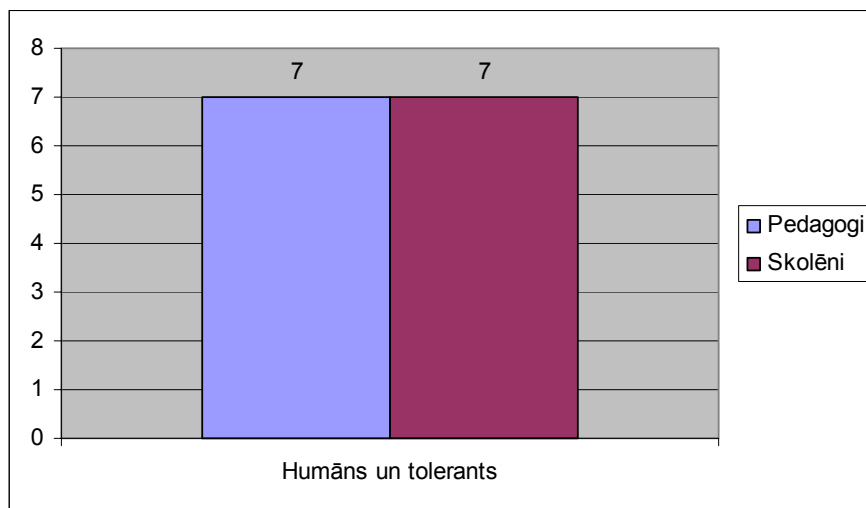
Humānisms un tolerance Un arī šīs rakstura īpašības pedagogi un skolēni uzskata par svarīgām pedagogiskā procesa īstenošanā.

Ilgu laiku un diemžēl, bieži vēl joprojām skolotāji pieņem lēmumus par skolēnu uzvedību, par visiem skolēnu standartiem – kā jāģērbjas, kā jāizturas, kā jārunā, kādas manieres jāizkopj, kādai jābūt sociālajai stājai un savstarpējām attiecībām. Skolās esam liecinieki tam, ka skolotāji svārstās starp demokrātiskām audzināšanas metodēm, autoritāriem paņēmieniem un visatļautību. Neskaidro situāciju izglītībā mūsdienās lielā mērā ir noteikušas lielās sociālās pārmaiņas, kas būtiski pārveidojušas tradicionālās attiecības starp skolotājiem un skolēniem. Varētu pat teikt, ka visas grūtības bērnu mācīšanā rada kļūdas cilvēku attiecībās, kļūdas, kas pieļautas straujo sociālo pārmaiņu laikā. Kļūdas, kas rodas, ja trūkst izpratnes, tolerances un empātijas.

Akcentējot pagājušā un mūsu gadsimta sarežģīto pārejas periodu no autoritārā režīma uz demokrātisku sistēmu izglītībā, kas ir smags, ilgstošs un reizē īpašs ar to, ka tiem pašiem izglītības darbiniekiem, kuri auga, mācījās un strādāja pavisam citā izglītības vidē, tagad jābūt ne tikai gataviem strādāt ļoti atšķirīgos apstākļos, bet arī jāveicina šīs pārmaiņas. Un tāpēc dažādo paaudžu pedagogiem ir īpaši grūti pielāgoties un saglabāt iekšējo, apjūkot šajā haosā.

Arī aptaujātie respondenti atzina, ka humānisms, cilvēcība un tolerance ir ļoti būtiskas īpašības mūsdienu pedagogam. Gan pedagogu, gan skolēnu atbilžu vidējais rādītājs ir 7 balles.

11.attēls „Humāns un tolerantus”

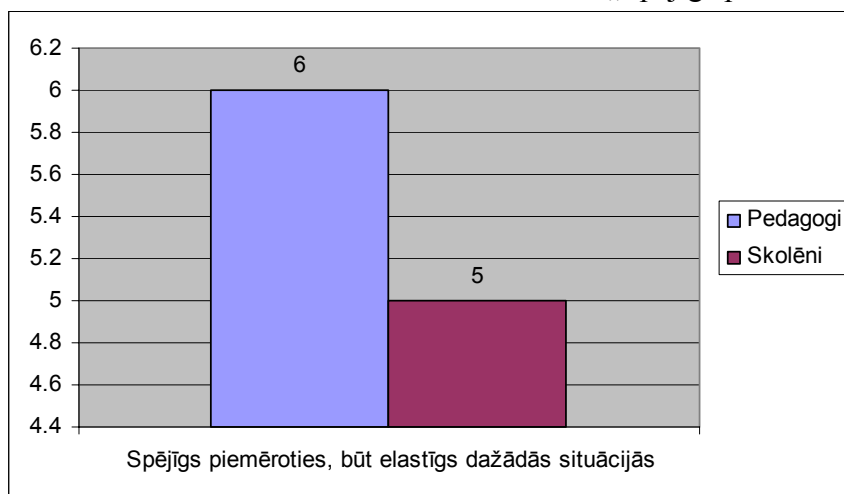
Spējīgs piemēroties būt elastīgs dažādās situācijās. Tātad arī šī personīgās īpašības pedagogi un skolēni atzīst par svarīgām. Skolnieks bieži ir neparedzams savās darbībās, rīcībā un sarunā, tieši tāpēc pedagogam ir jābūt gatavam vienmēr nepieciešamības gadījumā mainīt darbības, audzināšanas metodes, pieskaņot rīcību atbilstoši apstākļiem.

Bez organizētības un mērķtiecības pedagogiskais process nav iedomājams. Lai kāda būtu pieeja organizācijas metožu izvēlē- apdomāta vai tikai pašam indivīdam saprotamā haosā- sistēmā izvēlēta- ir viennozīmīgi skaidrs, ka mācību un audzinošais process ir mērķtiecīgi organizēta darbība kādu noteiktu mērķu sasniegšanai. Tieši tāpēc šī personīgā rakstura īpašība ir tik būtiska

pedagoga darbā, jo ļoti aktuāli ir spēt mainīt savu nostāju, pozīciju vai viedokli, ja tas ir nepieciešams konkrētās situācijās vai apstākļos.

Aptaujā pedagogi šo īpašību novērtēja vidēji ar 6 ballēm, bet skolēni ar 5 ballēm.

12.attēls „Spējīgs piemēroties, būt elastīgs dažādās situācijās”

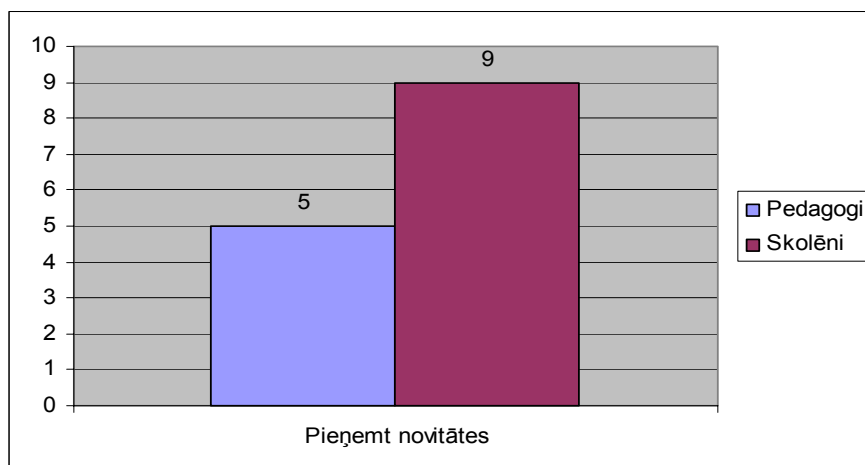

Spēja pieņemt novitātes. Pedagoga profesijai piemīt specifika, ka, lai spētu dzīvot līdzīgu laiku un prast dot bērniem to, kas nepieciešams tieši šajā konkrētajā laikmetā un ar prognozēm uz rītdienas vajadzībām, ir aktuāli sekot līdzīgu novitātēm, apgūt jaunas prasmes, iemaņas un zināšanas. Tikai tad, kad pats pedagogs pauž atklātu, patiesu un neviltotu tieksmi pēc zināšanām- arī bērns izrādīs ieinteresētību izglītoties un atdarināt savu skolotāju.

Viss sarežģītāks ir absolūti vienkāršs. Tāpat var arī apgalvot par pedagogu. Viņa personība ir sarežģīta, bet darbojoties ar bērniem ir nepieciešama vienkāršība un dabiskums. Tāpēc saglabājot sarežģīto ir jāspēj pārtapt vienkāršā.

Aptaujātajiem pedagogiem un skolēniem šī īpašība šķita atšķirīgi būtiska. Ja pedagogi uzskata, ka ir svarīgi būt informētam, bet pieņemt ne vienmēr ir nepieciešams, tāpēc novērtē šo īpašību ar 5 ballēm, tad skolēniem ir ļoti būtiski, lai viņu pedagogs ir mūsdienīgi domājošs, atvērts jaunajam un nenoraidošs jauniešu domāšanas pieņemšanai, tāpēc novērtē šo īpašību ar 9 ballēm.

13.attēls „Pieņemt novitātes”

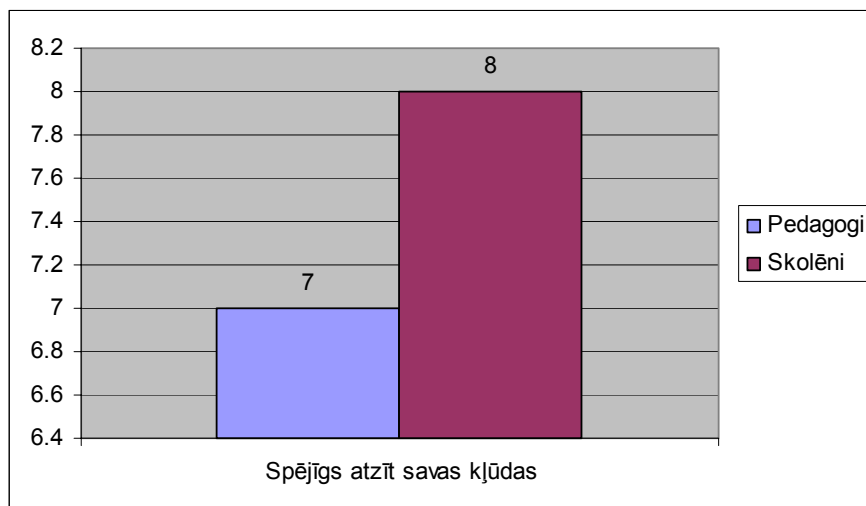
Aktuālas arī tiek atzītas tādas īpašības kā **paškritiska attieksme pret savu darbu, jeb spēja atzīt savas kļūdas**. Ir svarīgi kritiski novērtēt savu veikumu. Taču tas ir jādara, apzinoties, ka ikviens ir spējīgs kļūdīties. Svarīgi ir tikai šīs kļūdas atzīt un labot. Ja pedagoga pašvērtējums ir adekvāts, tad viņš spēs adekvāti reaģēt uz kritiku. Turpretī, ja pašvērtējums pedagogam ir zems, tad kritika var veicināt vainas apziņas veidošanos un negatīvu reakciju. Lai izvairītos no negācijām, ir svarīgi pedagogiskajā darbībā apzināties savas spējas, prasmes, zināšanas un paredzēt iespējamās neveiksmes. Ja tas ir izdarīts, tad kritiska attieksme pret sevi būs adekvāta kļūdu apjaušanai, izprašanai un labošanai.

Pedagogam ir nepieciešama taisnīguma izjūta tieši tik pat daudz, cik tiesnesim. Ja bērns pamanīs, ka pedagogs ir netaisnīgs, vadās tikai savtīgu interešu vadīts, viņa vārdi atšķiras no darbiem, tad nevar sagaidīt atsaucību, sadarbību un disciplīnu no bērna. Jo, ja pedagogs melo, tad arī bērņā veidojas un nostiprinās pārliecība, ka tā darīt ir labi un atbalstāmi.

Tāpēc arī aptaujātie respondenti šai īpašībai sniedza sekojošu novērtējumu:

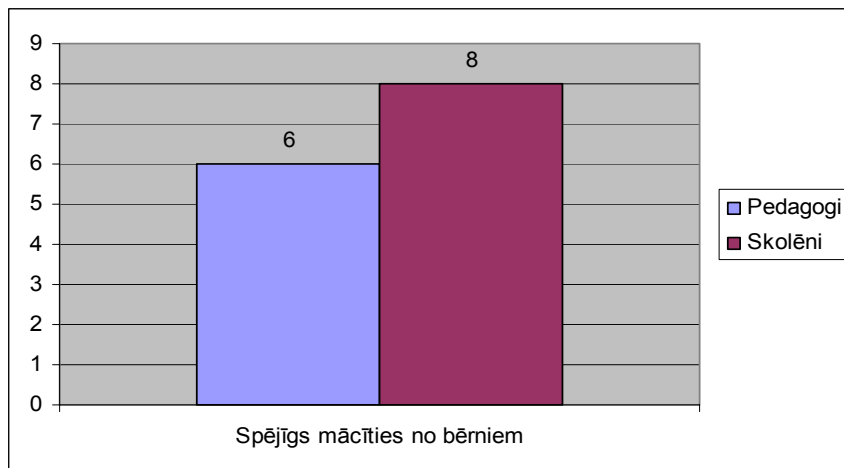
Pedagogi- 7 balles; skolēni- 8 balles.

14.attēls „Spējīgs atzīt savas kļūdas”

Spējīgs mācīties no bērniem – šī īpašība gan pedagogiem, gan skolēniem šķiet nepieciešama darbā ar dažāda vecuma bērniem. Kā jau tika minēts iepriekš, pedagogs ar savu piemēru vislabāk spēj ieaudzināt bērnos dažādās sociālās prasmes un iemaņas. Ja pedagogs spēs atklāti paust savu pozitīvo attieksmi pret to, ka var daudz jauna apgūt arī no pašiem bērniem, ja pedagogs veidos pozitīvu atgriezenisko saikni sadarbībā, tad skolēnam mācību process šķitīs daudz vienkāršāks, patīkamāks un saistošāks. Taču bieži vien pedagogi, kas ir stingri, nelokāmi un neelastīgi savā pārliecībā un darbībā, neatzīst, ka skolēns var būt zinošāks. Tie ir cilvēki, kas baidās par savu varu, autoritāti kā varas līdzekli audzināšanā.

Arī aptaujā respondenti atzina, ka šī īpašība ir gan ļoti būtiska un nepieciešama, gan ne tik aktuāla. Pedagogi vērtē to ar 6 ballēm, bet skolēni ar 8 ballēm.

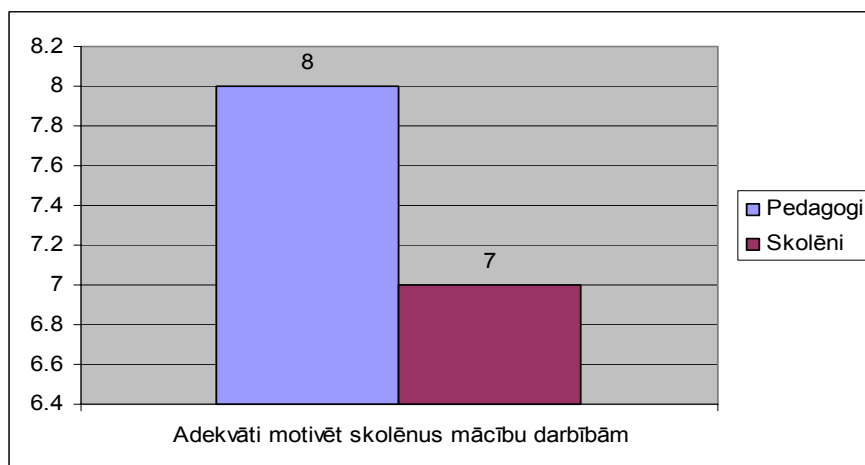

Spējīgs adekvāti motivēt skolēnus mācību darbībā – ko bērns sagaida no pieaugušā sadarbības partnera? Klātbūtni, līdzpārdzīvojumu (empātiju), atbalstu, pieņemšanu, novērtējumu, paņēmieni demonstrējumu, pēctecīgu, pakāpenisku palīdzību, kontroli, novērtējumu, kopīgas ieceres radīšana, improvizācijas brīvību savstarpējās vienošanās ietvaros un palīdzību bērnam viņa izteikto pieņemumu pārbaudē. Ja pedagogs spēj skolēnam sniegt visu šo palīdzību klāstu, tad motivācija mācību darbam tiks stimulēta.

Tāpēc pedagogam ir ļoti nepieciešams spēt bērnam palīdzēt un viņu motivēt.

Arī respondenti uzskata, ka tā ir būtiska īpašība, kurai vajadzētu piemist mūsdienu pedagogam. Aptaujātie pedagogi šo īpašību novērtē ar 8 ballēm, bet skolēni ar 7 ballēm.

16.attēls „Adekvāti motivēt skolēnus mācību darbībā”

Secinājumi:

Pedagogam ir nepieciešamas tādas rakstura īpašības kā uzticēšanās un cieņa, pedagoģiskā kompetence, darba mīlestība, un tieksme pilnveidoties jeb spēja pieņemt novitātes, tad pedagoģiskā procesā audzinošā un izglītojošā mērķtiecīgi organizētā darbība tiks veiksmīgāk un pozitīvāk īstenota. Un pedagoga personība un pozīcija saglabās autoritāti ne tikai skolēnu, bet arī visas sabiedrības attieksmē.

7.2. Padomju laika raksturīgākās iezīmes

Daudzi pedagogi padomju laiku atceras kā murgu, daudzi kā kaut ko pozitīvu, bet daudziem jaunajiem pedagogiem nav ne mazākās nojausmas kāds un kas raksturīgs bija tā laika izglītības sistēmā.

Pedagoga profesija bija kā viena no daudzajām labāk vai sliktāk apmaksātajām profesijām, kuru izvēlējās vairums tā laika jauniešu. Tā kā izglītība bija bezmaksas, tad augstāko izglītību iegūt nebija īpašu problēmu. Taču idejiskajā ziņā nevar apgalvot, ka viss bija vai nu pozitīvi vai negatīvi. Protams, audzināšanas metodes nebija tik humānas, disciplīnas prasības bija dzelžainākas, pedagoģiskās idejas bija vienveidīgākas- aktualizēja Marksa, Engelsa un Ļeņina idejas. Taču sabiedriskās aktivitātes ārpusskolas organizācijā bija bezmaksas, pieejamas visiem sociālajiem sabiedrības slāņiem- kas nebija tik krasi atšķirīgi kā šodien- pionieru pulciņi, Timuriešu pasākumi, komjauniešu organizācijas. Ideja jau nebija ļoti peļama, tikai pats tās saturs nereti aktualizēja šodienai pilnīgi nepieņemamu saturu.

Kopš Latvijas neatkarības pasludināšanas 1991. gadā ir notikušas kardinālas pārmaiņas ne tikai valsts politiskajā, ekonomiskajā un sociālajā jomā, bet arī izglītībā. Ņemot vērā to, ka pārmaiņu process jebkurā jomā, arī izglītībā, ir atkarīgs no pārmaiņām cilvēkos un šis process noris lēni, ir nepieciešama rūpīga iepriekšējās pieredzes un iepriekšējās sistēmas analīze. Tas ir īpaši svarīgi apzinoties, ka daudzas parādības, kas izpaužas patlaban, ir bijušās sistēmas darbības sekas.

Šobrīd galvenie termini sabiedrībā, kura virzās uz demokrātiju, ir brīvība, atbildība un atbildības ētika, radoša attieksme, sadarbība, uzņēmība, mūžizglītība un uzdrīkstēšanās riskēt. Pats par sevi saprotams, ka tikai brīvs, radošs, demokrātisks un optimistisks skolotājs spēj veidot tādu izglītības vidi, kurā taps un izaugs kritiski domājoša, radoša, sadarboties spējīga un atbildīga paaudze.

Pārejā no autoritārās sistēmas uz demokrātiju sabiedrībā ir piedzīvots daudz pārpratumu. Demokrātija bieži tiek jaukta ar visatļautību, kas rada daudz problēmu.

Šodien ikviens saprot, ka autoritārā skola, kas bija padomju laika izglītībā nav tas, ko varētu vēlēties. Tāpēc, izmisīgi cenšoties pāriet uz demokrātiju, neviļus atjēdzamies haosā un visatļautībā.

Lai analizētu pāreju no vienas sistēmas uz otru, definēsim, ko tad īsti nozīmē autoritāra sistēma un ko – demokrātiska.

K. Volša uzskata, ka autoritāro sistēmu raksturo „varas autoritāte, ka balstās uz personas sociālo statusu, šī persona nosaka citu cilvēku atkarību, piemēram, bērnu atkarību no vecākiem, skolēnu atkarību no skolotāja. Varas autoritāte bieži izraisa citas bailes”.

Autoritārā sabiedrībā kāda grupa indivīdu vienmēr tikusi uzskatīta par pārāku salīdzinājumā ar citu grupu. Šāds pārākuma un nepilnvērtības komplekss uzskatāmi atspoguļojas gan darba devēja un darba ņēmēja, vecāku un bērnu, gan arī skolotāja un skolēna attiecībās.

Ilgu laiku un diemžēl, bieži vēl joprojām skolotāji pieņem lēmumus par skolēnu uzvedību, par visiem skolēnu standartiem – kā jāgērbjas, kā jāizturas, kā jārunā, kādas manieres jāizkopj, kādai jābūt sociālajai stājai un savstarpējām attiecībām. Skolās esam liecinieki tam, ka skolotāji svārstās starp demokrātiskām audzināšanas metodēm, autoritāriem paņēmieniem un visatļautību. Neskaidro situāciju izglītībā mūsdienās lielā mērā ir noteikušas lielās sociālās pārmaiņas, kas būtiski pārveidojušas tradicionālās attiecības starp skolotājiem un skolēniem. Varētu pat teikt, ka visas grūtības bērnu mācīšanā rada kļūdas cilvēku attiecībās, kļūdas, kas pieļautas straujo sociālo pārmaiņu laikā.

Pārejas periods no autoritārā režīma uz demokrātisku sistēmu izglītībā ir smags, ilgstošs un reizē īpašs ar to, ka tiem pašiem izglītības darbiniekiem, kuri auga, mācījās un strādāja pavisam citā izglītības vidē, tagad jābūt ne tikai gataviem strādāt ļoti atšķirīgos apstākļos, bet arī jāveicina šīs pārmaiņas.

Demokrātisma pamatprincipu iedzīvināšana skolā ir ilgstošs process. Ir jāpagatavo gan skolēni, gan vecāki, gan skolotāji, lai viņi saprastu, ka svarīgākais princips šajā procesā ir dialogs, kā arī praktiska iesaistīšanās darbībā.

Skolas demokratizācija ir nepieciešama, jo bez tās nav iespējama individuālo īpatnību veidošana un personības spēju un noslieču attīstība. Autoritatīva skola nonivelē audzēkņus. Demokrātiskā skola dod viņiem iespēju attīstīt savas individuālās īpašības.

Pašlaik notiek izglītības paradigmu maiņa. Līdz ar to noteiktas četras pamattēzes, uz kurām balstīsies izglītība 21. gadsimtā.

- ✓ Mācīšanās zināt, lai iegūtu sapratnes līdzekļus.
- ✓ Mācīšanās darīt, lai spētu radoši sadarboties ar apkārtējo pasauli.
- ✓ Mācīšanās dzīvot kopā, lai piedalītos un sadarbotos ar citiem cilvēkiem visās cilvēkdarbības jomās.
- ✓ Mācīšanās būt, lai labāk attīstītu personību.

Pēdējās trīs pamattēzes ietver sevī sociālās prasmes to visplašākajā diapazonā. Tās ir nepieciešamas, lai cilvēks prastu darboties, sadarboties ar citiem cilvēkiem, izmantot savu pieredzi un iegūt jaunu pieredzi, apzinātos atbildību par sevi un savu saskarsmi ar citiem cilvēkiem.

Praktiskā pētījuma aptaujas mērķis bija noskaidrot kuras padomju laika raksturīgākās iezīmes šodienas pedagogiem būtu aktuālas mūsdienu pedagogiskajā procesā, un kuras ir pilnīgi zaudējušas savu idejiskumu.

17.attēls „Padomju laika raksturīgākās iezīmes”

<i>Iezīmes</i>	<i>1</i>	<i>2</i>	<i>3</i>	<i>4</i>	<i>5</i>	<i>Piezīmes</i>
Pedagogiem nav radošās darbības brīvības						
Obligātā bezmaksas izglītība						
Mācību savienošana ar ražošanu. Skolu beidzot visiem tika nodrošināta darba vieta						
Skolēnu mērķtiecīga masveida organizācija (pionieri utt.)						
Mācību filosofijas vienotība, pilnīgā saskaņā ar Marksa, Englesa un Ļeņina mācību principiem						
Disciplīna, stingrība un kārtība						
Kolektīvisms. Viens no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem						

Protams, akcentēt vajadzētu arī ideju, ka šodienas sabiedrība ir krasi atšķirīgi domājoša un ar pilnīgi savādākām vajadzībām kā pagājušā gadsimta piecdesmitajos gados, taču, kā jau tika minēts ne viss vecais ir pilnīgi nekam nederīgs. Un bieži vien nākas atskārst, ka jaunais ir labi aizmirsts vecais- tikai citā aspektā.

Aptaujā tika piedāvātas 7 padomju laiku raksturīgākās iezīmes, kuras pedagogi novērtēja 5 baļļu sistēmā:

5 balles- ir pat ļoti aktuāla un atbalstāma;

4 balles- ir aktuāla, bet tikai daļēji atbalstāma;

3 balles- nav aktuāli kaut ko mainīt mūsdienu pedagoģiskajai pieejai;

2 balles- neatbalstāma un nepieņemama šodienas sabiedriskajai domai;

1 balle- pilnīgi zaudējusi savu aktualitāti un nozīmību, pedagogi pat nedomā par to.

Piedāvātās padomju laiku raksturīgākās iezīmes bija sekojošas:

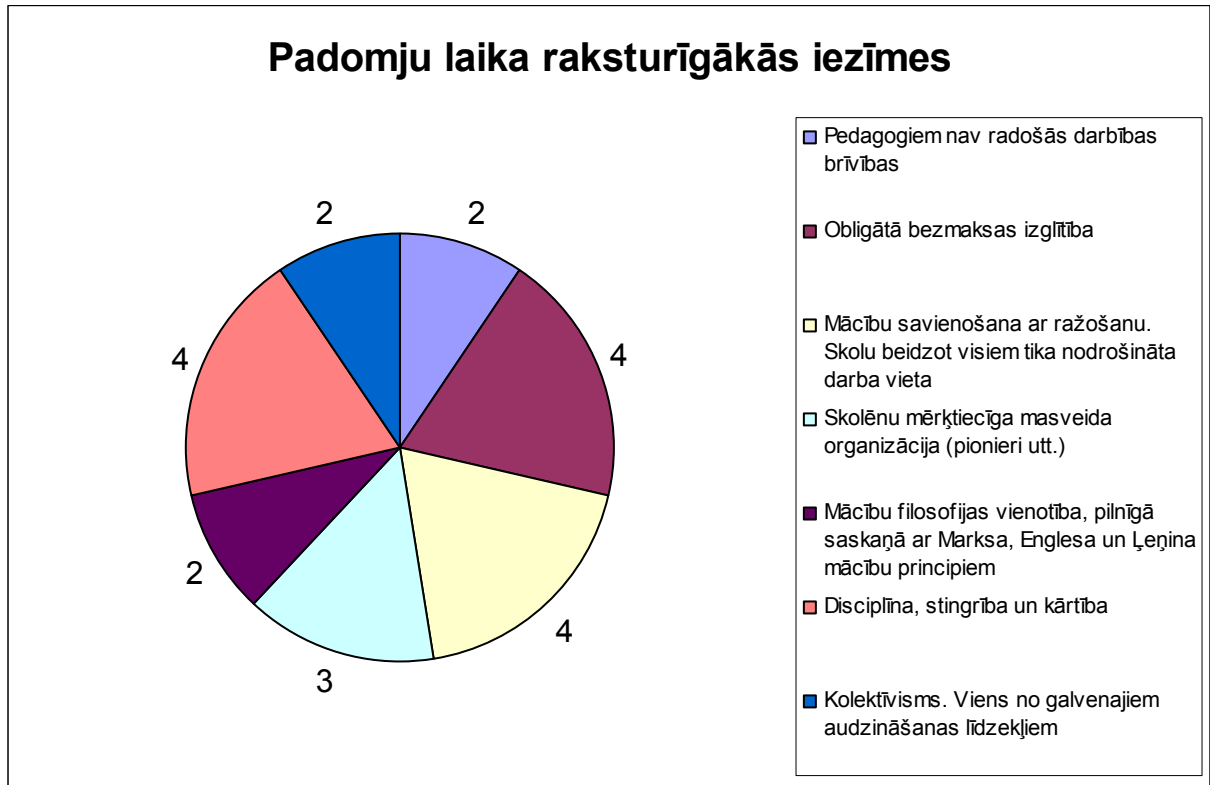
1. Pedagogiem nav radošās darbības brīvības;
2. Obligāta bezmaksas izglītība;
3. Mācību savienošana ar ražošanu. Skolu beidzot visiem tika nodrošināta darba vieta;
4. Skolēnu mērķtiecīga masveida organizācija (pionieri, oktobrēni un komjaunieši utml.);
5. Mācību filozofijas vienotība, pilnīgā saskaņā ar Marksa, Engelsa un Ļeņina mācību ideju principiem;
6. Disciplīna, stingrība un kārtība;
7. Kolektīvisms. Viens no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem.

Aptaujāto respondentu atbildes tika apkopotas un aprēķināts vidējais rādītājs- vidējā balle.

Kopējo aprēķinu tabulu var aplūkot sekošajā attēlā.

18.attēls „Padomju laika raksturīgākās iezīmes”

<i>Iezīmes</i>	<i>Saskaitot kopā atbildes</i>
Pedagogiem nav radošās darbības brīvības	2
Obligātā bezmaksas izglītība	4
Mācību savienošana ar ražošanu. Skolu beidzot visiem tika nodrošināta darba vieta	4
Skolēnu mērķtiecīga masveida organizācija (pionieri utt.)	3
Mācību filozofijas vienotība, pilnīgā saskaņā ar Marksa, Englesa un Ļeņina mācību principiem	2
Disciplīna, stingrība un kārtība	4
Kolektīvisms. Viens no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem	2

Kā var aplūkot attēlā, tad iezīmju vērtējums ir samērā atšķirīgs.

Pirmā iezīme- pedagogiem nav radošās darbības brīvības- vairumam pedagogu šķita pat ļoti nepieņemama. Tāpēc vidējais baļļu rādītājs ir 2.

Lai veicinātu skolas efektivitāti, pedagogam ir nepieciešama radoša darbības brīvība, kura nosaka un raksturo skolas nepārtraukti progresējošo rezultātu virkni, kas apliecina katra skolēna, skolēnu kopuma un skolēnu paaudžu efektīvu iekļaušanos sociāli mainīgajā vidē. Radošs skolotājs nepārtraukti pilnveidojas un attīstās. Viņš elastīgi reaģē uz mainīgajām skolēnu vajadzībām un mācīšanās stiliem, viņš cenšas veidot un radīt labvēlīgu mācību vidi, kurā skolēniem ir iespēja sasniegt labāko iespējamo izglītības līmeni. Skolotāja uzdevums: jācenšas katram bērnam radīt labvēlīgu pieredzi, lai neveidotos nepilnvērtības komplekss. Lai to izdarītu skolotājam labi jāpazīst katra audzēkņa spējas, jāpārvalda viņa darba vide un radoši jāpieiet savam pedagoģiskajam darbam.. Jāraugās, lai darba veikšana nekļūst par pašmērķi un neapslāpē bērna turpmāko augšanu.

K. Ušinskis savos darbos akceptē jaunradi, mākslu audzināšanā. Rosinot audzinātāju uz skolēnu izpēti, viņš norādīja, ka par bērnu jāzina viss, tikai tad var viņu audzināt – radoši audzināt. Audzināšanas māksla – tā ir audzinātāja mūžīga jaunrade, individuāla pieeja katram audzēknim, nerimtīgi meklējumi, dziļa atbildības izjūta par katra audzēkņa likteni. Tā ir skolotāja neatkārtojamās personības ietekme, radošais gars, ko nevar aizstāt ne ar kādiem notikumiem un programmām.

Otrā iezīme- obligāta bezmaksas izglītība- respondentiem šķiet atbalstāma un pieņemama. Rezultāts ir 4 balles. Ikviens šodienas ekonomiskajā situācijā, kad ienākumi nereti ir mazāki kā izdevumi, vēlētos saņemt valsts palīdzību un atbalstu izglītības iegūšanā. Jautājums, tikai vai, tad, kad par mācībām nebūs jāmaksā pašiem, izglītojamie spēs to pieņemt ar tikpat lielu atbildību kā tad, kad indivīdam personīgi jāsedz izglītības izdevumi? Jautājums, kas nemaz nav viennozīmīgs.

Trešā iezīme- mācību savienošana ar ražošanu. Skolu beidzot visiem tika nodrošināta darba vieta. Arī šī iezīme pedagogu vidējā vērtējumā ieguva 4 balles. Nav slikti, ja beidzot mācības, jaunais speciālists ir drošs par savu praktisko lietderību. Padomju laikā nebija speciālistu pārprodukcijas. Tika noteikts vietu skaits katrai specialitātei, jo bija zināms, kur nākotnē jaunais absolvents realizēs savas zināšanas. Mūsdienās nereti trūkst vienas specialitātes speciālistu, bet kādai citai ir sasniegta pārprodukcija un visiem absolventiem nav iespējas savas iegūtās zināšanas realizēt praksē, jo nav pieprasījuma konkrētajam apgūtajam arodam. Tāpēc šis jautājums arī šodien mūsdienu pedagogiem ir aktuāls.

Ceturtā iezīme- skolēnu mērķtiecīga masveida organizācija (pionieri, oktobrēni un komjaunieši utml.)

Latvijas Republikas Izglītības likuma 1.panta 3.punkts nosaka, ka „interesu izglītība ir personas individuālo izglītības vajadzību un vēlmju īstenošana neatkarīgi no vecuma un iepriekš iegūtās izglītības”.

Interesu izglītību Latvijā īsteno valsts, pašvaldību un privātās izglītības iestādes un sabiedriskās organizācijas, interešu izglītības programmās iesaistot bērnus un jauniešus līdz 25 gadu vecumam. Līdzdalība interešu izglītības programmās nodrošina saturīga un lietderīga brīvā laika pavadīšanas iespējas, sekmē personiskās un nacionālās identitātes attīstīšanu, radošo pašizteiksmi un preventīvo darbu, lai novērstu negatīvo tendenču (narkomānija, alkoholisms, noziedzības u.c.) attīstību jaunatnes vidū. Interesu izglītības nodarbībās bērni un jaunieši var iegūt praktiskam darbam un dzīvei derīgu papildizglītību. Interesu izglītības saturu nosaka pieprasījums, interešu izglītības iestāžu un citu šādu izglītību realizējošu struktūrvienību piedāvājums, darba tirgus, valsts sociālās, ekonomiskās un kultūrvēsturiskās situācijas specifika.

Izglītības iestādes ietvaros šodien šī interešu izglītība ir bezmaksas, taču ārpus skolas sienām gandrīz par visu ir jāmaksā. Un akcentējot mūsdienu sociālo un ekonomisko sabiedrības stāvokli, var apgalvot, ka tikai retās ģimenes var atļauties savus bērnus radoši nodarbināt ārpus obligātās izglītības ietvariem.

Aptaujas rezultāti liecina, ka respondentiem šī iezīme nešķiet īpaši būtiska, aktuāla vai problemātiska. Pedagogi ir apmierināti ar šodienas situāciju, akcentējot, ka diezgan pietiekoši skolēni tiek nodarbināti izglītības iestādēs un nav īpaša vajadzības viņus noslogot ar kādām vēl

sabiedriskajām organizācijām. Un, ja kāds vēlas, tad pašas ģimenes atrod iespējas un veidus, kā un kur realizēt bērna brīvo laiku.

Piektā iezīme- mācību filozofijas vienotība, pilnīgā saskaņā ar Marksa, Engelsa un Ļeņina mācību ideju principiem. Aptaujātajiem respondentiem tā šķita neatbalstāma un nepieņemama šodienas demokrātiski sabiedriskajai domai. Tāpēc šī iezīme ir novērtēta ar 2 ballēm.

Protams, arī šodien izglītību nosaka vadlīnijas un programmas, kuras kontrolē Izglītības Ministrija, taču nav uzspiestu ideju, dogmu un dažādu cenzūru mācāmajam saturam. Tā ir demokrātiskas skolas pamatpazīme. Un šodienas izglītība mainās. Autoritārā, filozofiski vienotā skola, kas pastāvēja gandrīz pusgadsimtu, tiek aizstāta ar demokrātijas idejām. Demokrātiskā skolā valda savstarpēja cieņa, sadarbība, pašdisciplīna, sociālā vienlīdzība un dalīta atbildība. Bērnu demokrātiskā klasē aicina formulēt un izteikt uzskatus, uzdot jautājumus, atrisīties diskusijā. Mijiedarbība starp skolotāju un skolēnu balstās uz savstarpēju cieņu, atbildību, godīgumu, rūpēm un uzticību. Ja mēs vēlamies radīt patiesi demokrātisku skolu, tad vara nedrīkst būt tikai skolotāju rokās vien. Arī skolēniem ir jābūt tiesībām tādā pašā mērā lemt par savas skolas attīstību, par to, kā tā tiek pārvaldīta, ko viņi iemācās stundās un kādā veidā tiek pasniegtas zināšanas.

Demokrātiskas pārmaiņas izglītībā notiks, ja visa izglītības procesa pamatā būs augsta profesionālisma ideja. Tas nozīmē, ka izglītības sistēmas un procesu demokratizācija liek mainīt savstarpējās attiecības, sadarbību. Jaunajām vērtībām mainoties, mainās arī skolotāja un skolēna attiecības. Tomēr „vēl valda vecā ideoloģija, ieskatieties tās pazīmēs – salauzts gribasspēks, zema pašapziņa, aizdomas par katru iniciatīvu – daudzus gadu desmitus kāds par to maksāja, lai to uzturētu. Tagad mums ir jāmaksā, lai tiktu no tās vaļā”

Sestā iezīme- disciplīna, stingrība un kārtība.

Padomju laikā disciplīna bija kā likums. Tā bija jānodrošina vienalga ar kādiem līdzekļiem, bet pārsvarā tie bija personību graužoši un degradējoši veidi – sods, arī vardarbība – gan fiziskā, gan emocionālā.

Protams, šodien arī šis jautājums ir aktuāls, tikai atšķiras metodes kā to panākt un veidot – kā disciplīnu veidot par pašdisciplīnu, par indivīda iekšēju vajadzību. Tāpēc arī respondenti vērtēja šo iezīmi ar 4 ballēm.

Paklausība, pakļaušanās noteiktām prasībām. Disciplinētība šā vārdā pilnīgākajā nozīmē, kā jebkuras disciplīnas pamatā ir noteiktu grūtību pārvēršana, atteikšanās sevis piespiešana. Ja disciplinētība jau ir stabili izveidojusies kā personības īpašība, tad tā jau ir pašdisciplīna un nav nepieciešama sevis piespiešana.

Disciplinētība veidojās aktīvā darbībā. Patiesu disciplīnu nevar panākt ar dresūru, jo rezultātā veidojas vai nu pieaugušo gribas nomākti, paklausīgi „paipuisīši”, vai liekuļi, divkoši, kas pieaugušo klātbūtnē dara visu, ko liek, bet, kad paliek bez uzraudzības, zūd visa disciplinētība,

piespiestas disciplīnas pārestība it kā tiek kompensēta ar izteiktu vaļību, pat rupjību. Tieši tas bija raksturīgs padomju laika audzināšanai.

Disciplinētībai jākļūst par cilvēka iekšēju vajadzību, par pašdisciplīnu, tāpēc jācenšas pēc iespējas spilgtāk un pārliecinošāk veidot disciplinētas uzvedība motivāciju, vispirms jau ar personisko paraugu. Izmantojot konkrētas situācijas bērns jāpārliecina, ka disciplinēta izturēšanās ir dabiska, ka tikai tā iespējams precīzi regulēt cilvēku attiecības, organizēti veikt uzdevumus, justies labi un droši. Sevišķi tas attiecināms uz dažādām režīma prasībām, sadzīves un pieklājības normām.

Disciplinētības veidošanos negatīvi ietekmē pretrunas starp ģimeni un izglītības iestādi, it īpaši vecāku neadekvātā attieksme pret skolas disciplīnas prasībām.

Disciplīnas veidošana visciešāk saistāma ar atbildības jūtu ieaudzinašanu. Visu izšķir pašdisciplīna, spēja pakļaut savu rīcību noteiktajam uzdevumam, situācijai.

Ja sastopamies ar nedisciplinētiem bērniem, vispirms jācenšas noskaidrot šīs nedisciplinētības cēloņus. Tā var rasties nesavaldības dēļ, kuras pamatā var būt arī zināms nervu darbības tips vai tās traucējumi. Nedisciplinētība var rasties kā sava veida protests, un novērošanā galvenais ir kontakts ar audzināmo. Nedisciplinētība bieži ir simptoms, sauciens pēc palīdzības- bērns pats nespēj tikt galā ar savām pretrunām.

Septītā iezīme- kolektīvisms. Viens no galvenajiem audzināšanas līdzekļiem.

Aktuāls ir jautājums par to, ka skolēniem jāveido un jāattīsta sadarbības prasmes. Psihologi pierādījuši, ka par bērna patstāvīgas domāšanas un izziņas avotu kalpo nevis individuāls darbs pieaugušā vadībā, bet gan darbs kopīgi strādājošu bērnu grupā. Tomēr kopīga darba iemaņas ir jāapgūst.

Padomju laikā izpratne par kolektīvismu bija atšķirīga mūsdienu pieņemamajam skaidrojumam. Padomju izglītībā visu risināja kolektīvi – skolēnus kritizēja un nopēla frontāli visam kolektīvam, cildināja un slavēja „piespraužot portretu pie sienas” visu apskatei. Salīdzināja veiksmīgos ar mazāk veiksmīgajiem. Un tas šķita dabiski un pašsaprotami. Šodien tas šķiet absurds- grauj personību, neveicina individualitāti, rada mazvērtības kompleksus par to, ka var būt atšķirīgs no kolektīva u.t.t.

Kolektīvisms jeb komandas gars nav peļams, ja tas ir savādākā interpretācijā kā padomju laikā.

Arī aptaujātie respondenti vērtēja šo iezīmi kā neatbalstāmu un nepieņemamu šodienas demokrātiski sabiedriskajai domai- 2 balles.

Secinājums:

Padomju laikā raksturīgākās iezīmes šodienas pedagoģiskajā darbībā mūsdienu pedagogiem šķiet maz atbalstāmas un gandrīz nepieņemamas.

7.3. Vēsturisko atziņu aktualitāte mūsdienās

Mūsdienu pedagogu idejas kā secinu ir balstītas uz vēsturiskiem pamatiem. „Riteni no jauna izgudrot nevar!”, tāpēc pedagogu atzinās nav vērojama būtiska atšķirība. Pamatideja – attīstīt, izglītēt, audzināt vispusīgi, harmoniski un patriotisku personību bērnam – saglabājas un caur vijas visos gadsimtos. Taču mūsdienās akcents tiek likts tieši uz bērnu kā individualitāti, personību, kas agrākos laikos netika ievērots.

Audzināšanas ideja savu būtību nemaina. Pašos pamatos tā saglabā savu vienkāršību. Pedagoģa personības īpašības un vērtības dažādajos gadsimtos ir stabilas, bet mainīgas. To var izskaidrot ar dažādo laikmetu sociālajām un ekonomiskajām izmaiņām. Mainās prioritātes – ja 19.gadsimtā bija tehnoloģijas progresa laiks, 20.gadsimtā bija informācijas laikmets, tad 21.gadsimtā pamatidejas jau balstītas uz multikulturālu sabiedrības postmodernismu.

Lai noskaidrotu, vai vēsturiskajām idejām aktualitāte vēl ir saglabājusies mūsdienās, tika veikta aptauja, piedāvājot 10 pedagogiem novērtēt 9 atziņas no dažādiem gadsimtiem 5 balļu sistēmā, kur:

5 balles atbilst- ļoti aktuāls novērtējums;

4 balles- daļēji aktuāla;

3 balles- aktuāla, bet mazsvarīga;

2 balles- nenozīmīga;

1 balles- vispār nav aktuāla.

Atziņas, kuras tika piedāvātas respondentiem ir sekojošas:

20.attēls „Vēsturisko atziņu aktualitāte mūsdienās”

Es gribu parādīt, kā ar grāciju var veidot pievilcīgas mācības un to metodes, skolotāja raksturu un paradumus, ar kuriem var aizraut savu skolēnu sirdis; kā dot skolotājam iespēju iemācīt skolēniem mīlestību pret zinātnēm, tikumus un dzīves principu (J.G.Herders) (Skolotāju pirmsākumi Latvijā)
Skolotājs ir centrālā figūra skolā, bez kuras vadības nevar sekmīgi noritēt bērna personības attīstība. Šo uzdevumu nevar veikt skolotāji – amatnieki. Jānodrošināt skolotājiem pamatīgāku vispārīglītojošo un pedagoģisko sagatavotību, cienīt un atbalstīt skolotāju cildenajā audzinātāja darbā (J.Cimze) (19.gs)
A. Sparģis izvirza īpaši augstas prasības skolotāju personībai, prasot nemitīgu izaugsmi un pašizglītojošu kalpošanu savai tautai, jo skolotājs ir „tautas gaisma” (19.gs)
Skolotājs – skolas dvēsele, kas ar savu darbību nosaka skolas garu, ar savu dzīvesprieku un sirdsdegsmi ienes skolas darbā to dzīvības spēku, kas nepieciešamas skolēnu garīgajai, tikumiskajai un estētiskai attīstībai (J.Kronlins) (19.gs)
Arī skolas audzinošais gars iemājo skolotāju personībā. Skolotājs kā personība, bieži vien nevienam nemanot (tas ir augstākais mākslas sasniegums), savus audzēkņus ievirza tikumības, lielu māksliniecisko vērtību, zinātniskās patiesības un patiesa cilvēcības skaituma guļtnē. (J.A. Students) (20.gs)
Skolas dvēsele ir skolotājs; no tā atkarājas skolas darbs un sekmes un līdz ar to arī lielā mērā visas sabiedrības liktenis nākotnē. Tādēļ skolotājs ieņem ļoti atbildīgu vietu visā sabiedrībā (K.Dēķēns) (20.gs)
A.Dauge skolotājus dēvē par īpašu profesionālu audzinātāju kārtu, kam ar saviem pūliņiem nākas kompensēt sabiedrības un ģimenes atbildības krišanos par bērnu audzināšanu. Protams, jāceļ sabiedrības un īpaši ģimenes „dabiskais audzināšanas spēks” (20gs)

Personība ir individualitātes ārējā izpausme – kā cilvēku uztver apkārtējie un kā viņš uz tiem iedarbojas. Sekmīga sadarbība starp skolotāju un skolēnu, cieņa vienam pret otru ir galvenais priekšnoteikums sekmīgam mācību procesam. Skolotājam ir profesionāli jāspēj radīt labestīga, radoša, uzticības un uzticēšanās pilna darba atmosfēra. Viņam jābūt emocionālam, dzīvespriecīgam, godīgam, aizrautīgam, „dzīvam”, tādām, kurš spēj vest skolēnu sev līdzī, aicināt aktīvai darbībai (E.Pētersons) (20 gs)
Skolotājam, viņa izpratnē, ir jābūt jaunu ceļu meklētājam mācību procesā un tanī pašā laikā ne pasīvam cita uzskatu atdarinātājam, bet jaunu pedagoģisko atziņu analizētājam, prasmīgam izmantotājam mācību procesā (J.Greste) (20 gs)

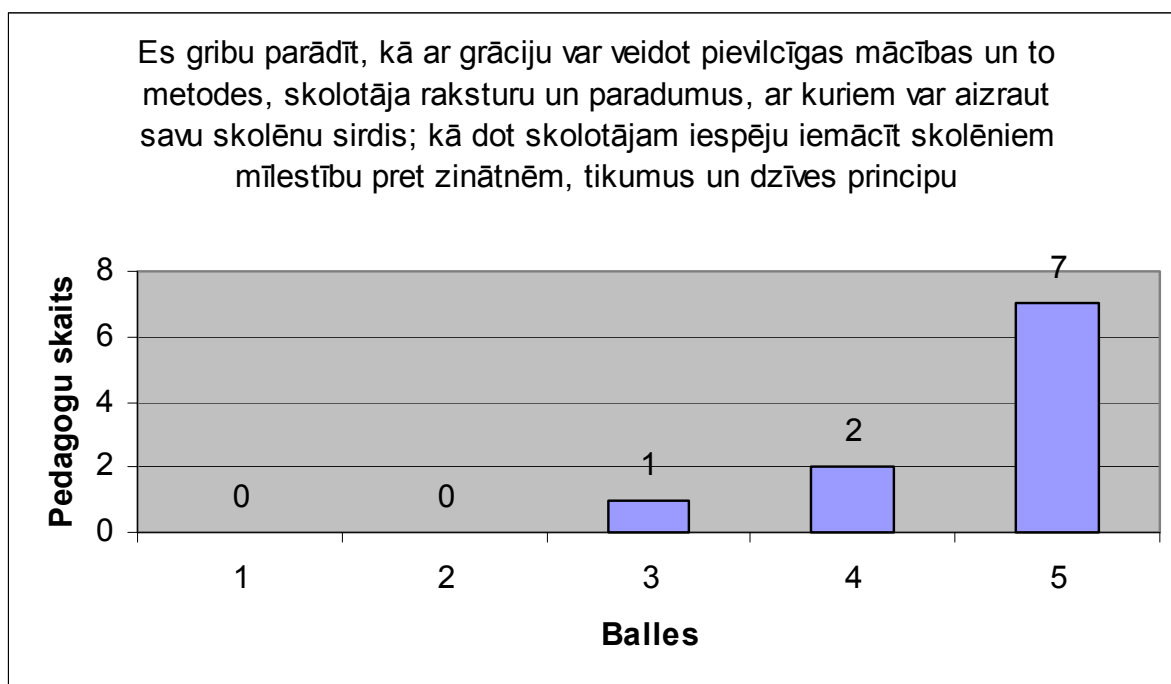
Atziņu apkopojuma tabulā var apskatīt cik pedagogiem, katra atziņa ir aktuāla.

21.attēls „Vēsturisko atziņu aktualitāte mūsdienās”

<i>Atziņas</i>	1	2	3	4	5
Es gribu parādīt, kā ar grāciju var veidot pievilcīgas mācības un to metodes, skolotāja raksturu un paradumus, ar kuriem var aizraut savu skolēnu sirdis; kā dot skolotājam iespēju iemācīt skolēniem mīlestību pret zinātnēm, tikumus un dzīves principu (J.G.Herders) (Skolotāju pirmsākumi Latvijā)	0	0	1	2	7
Skolotājs ir centrālā figūra skolā, bez kuras vadības nevar sekmīgi noritēt bērna personības attīstība. Šo uzdevumu nevar veikt skolotāji – amatnieki. Jānodrošināt skolotājiem pamatīgāku vispārīglītojošo un pedagoģisko sagatavotību, cienīt un atbalstīt skolotāju cildenajā audzinātāja darbā (J.Cimze) (19.gs)	0	0	1	3	6
A. Spargis izvērza īpaši augstas prasības skolotāju personībai, prasot nemitīgu izaugsmi un pašaieliedzīgu kalpošanu savai tautai, jo skolotājs ir „tautas gaisma” (19.gs)	0	3	3	1	3
Skolotājs – skolas dvēsele, kas ar savu darbību nosaka skolas garu, ar savu dzīvesprieku un sirdsdegsmi ienes skolas darbā to dzīvības spēku, kas nepieciešamas skolēnu garīgajai, tikumiskajai un estētiskai attīstībai (J.Kronlins) (19.gs)	0	3	4	2	1
Arī skolas audzinošais gars iemājo skolotāju personībā. Skolotājs kā personība, bieži vien nevienam nemanot (tas ir augstākais mākslas sasniegums), savus audzēkņus ievērta tikumības, lielu māksliniecisko vērtību, zinātniskās patiesības un patiesas cilvēcības skaituma gultnē. (J.A. Students) (20.gs)	0	1	1	3	5
Skolas dvēsele ir skolotājs; no tā atkarājas skolas darbs un sekmes un līdz ar to arī lielā mērā visas sabiedrības liktenis nākotnē. Tādēļ skolotājs ieņem ļoti atbildīgu vietu visā sabiedrībā (K.Dēķēns) (20.gs)	0	0	0	4	6
A.Dauge skolotājus dēvē par īpašu profesionālu audzinātāju kārtu, kam ar saviem pūliņiem nākas kompensēt sabiedrības un ģimenes atbildības krišanos par bērnu audzināšanu. Protams, jāceļ sabiedrības un īpaši ģimenes „dabiskais audzināšanas spēks” (20gs)	0	2	2	2	4
Personība ir individualitātes ārējā izpausme – kā cilvēku uztver apkārtējie un kā viņš uz tiem iedarbojas. Sekmīga sadarbība starp skolotāju un skolēnu, cieņa vienam pret otru ir galvenais priekšnoteikums sekmīgam mācību procesam. Skolotājam ir profesionāli jāspēj radīt labestīga, radoša, uzticības un uzticēšanās pilna darba atmosfēra. Viņam jābūt emocionālam, dzīvespriecīgam, godīgam, aizrautīgam, „dzīvam”, tādām, kurš spēj vest skolēnu sev līdzī, aicināt aktīvai darbībai (E.Pētersons) (20 gs)	0	0	1	2	7
Skolotājam, viņa izpratnē, ir jābūt jaunu ceļu meklētājam mācību procesā un tanī pašā laikā ne pasīvam cita uzskatu atdarinātājam, bet jaunu pedagoģisko atziņu analizētājam, prasmīgam izmantotājam mācību procesā (J.Greste) (20 gs)	0	0	0	2	8

Pirmā atziņa- J.G.Herders- es gribu pierādīt, kā ar grāciju var veidot pievilcīgas mācības un to metodes, skolotāja raksturu un paradumus, ar kuriem var aizraut savu skolēnu sirdis; kā dot skolotājam iespēju iemācīt skolēniem mīlestību pret zinātnēm, tikumus un dzīves principu.

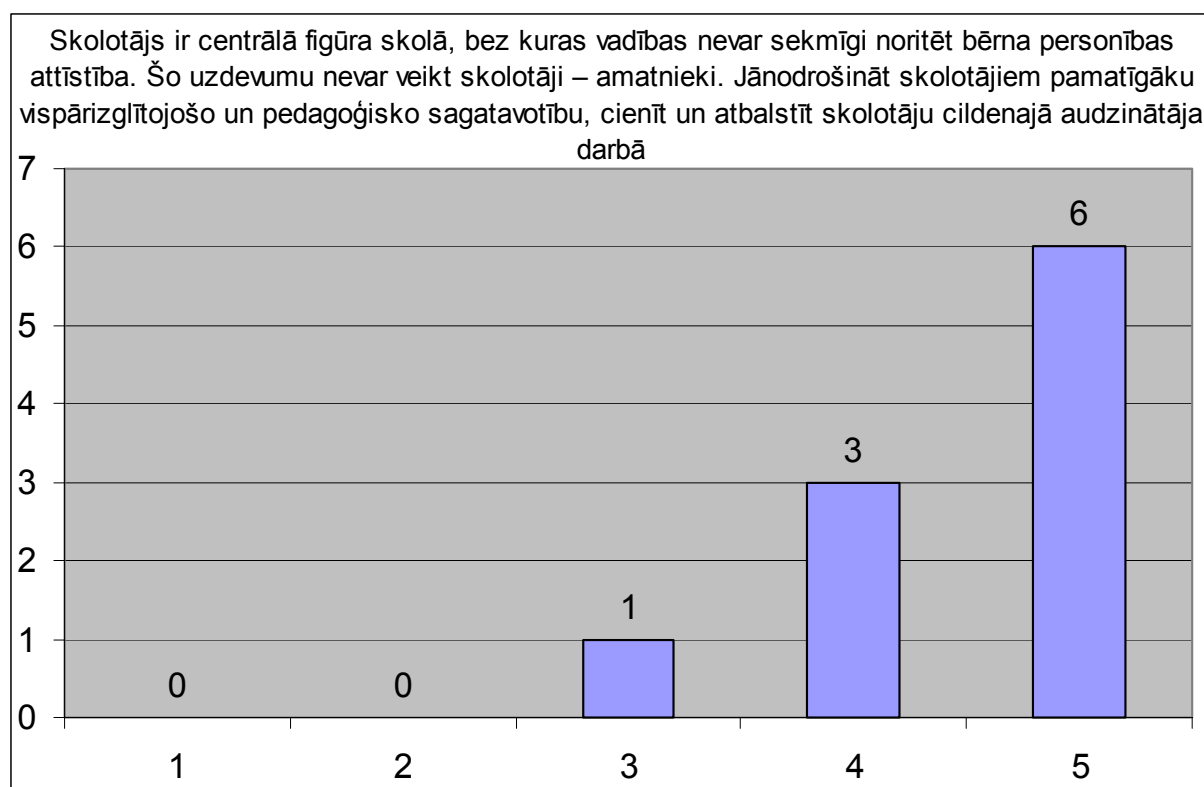
22.attēls J.G.Herdera atziņa

Šī atziņa ļoti aktuāla šķita 5 pedagogiem, daļēji aktuāla 2 pedagogiem, aktuāla, bet mazsvarīga 1 pedagogam. Ar vienu un divu balļu atzīmi netika novērtēta.

J.G.Herdera atziņas būtība pēc pētījuma autores domām šķiet arī ļoti aktuāla mūsdienās, ko atklāj arī aptaujātie respondenti. Jo, ļoti būtiski ir pedagoga personībai spēt ieinteresēt savus skolniekus mācībām, darīt to ar aizrautību, patiesu ieinteresētību un spēcīgu motivāciju. Ja pedagogs ir radošs, nodarbībā izmanto dažādas pieejas, darba formas un metodes, prot atzīt savas kļūdas un uzturēt pozitīvu psiholoģisko klimatu, tad skolnieki var iemācīties mīlēt zinības un novērtēt to nepieciešamību un aktualitāti mūsdienu progresīvajā laikmetā. Tikai zinošs, informēts un vispusīgi ieinteresēts indivīds būs veiksmīgs nākotnes sabiedrības loceklis. Lai gan neviens tā precīzi nespēj prognozēt, kāds būs nākotnes cilvēks un ko būs nepieciešams viņam zināt, lai veiksmīgi un pilnvērtīgi veidotu savu dzīvi.

Otrā atziņa- J.Cimze: Skolotājs ir centrālā figūra skolā, bez kura vadības nevar sekmīgi noritēt bērna personības attīstība. Šo uzdevumu nevar veikt skolotāji- amatnieki. Jānodrošina skolotājiem pamatīgāku vispārīglītojošo un pedagoģisko sagatavotību, cienīt un atbalstīt skolotāju cildenajā audzinātāja darbā.

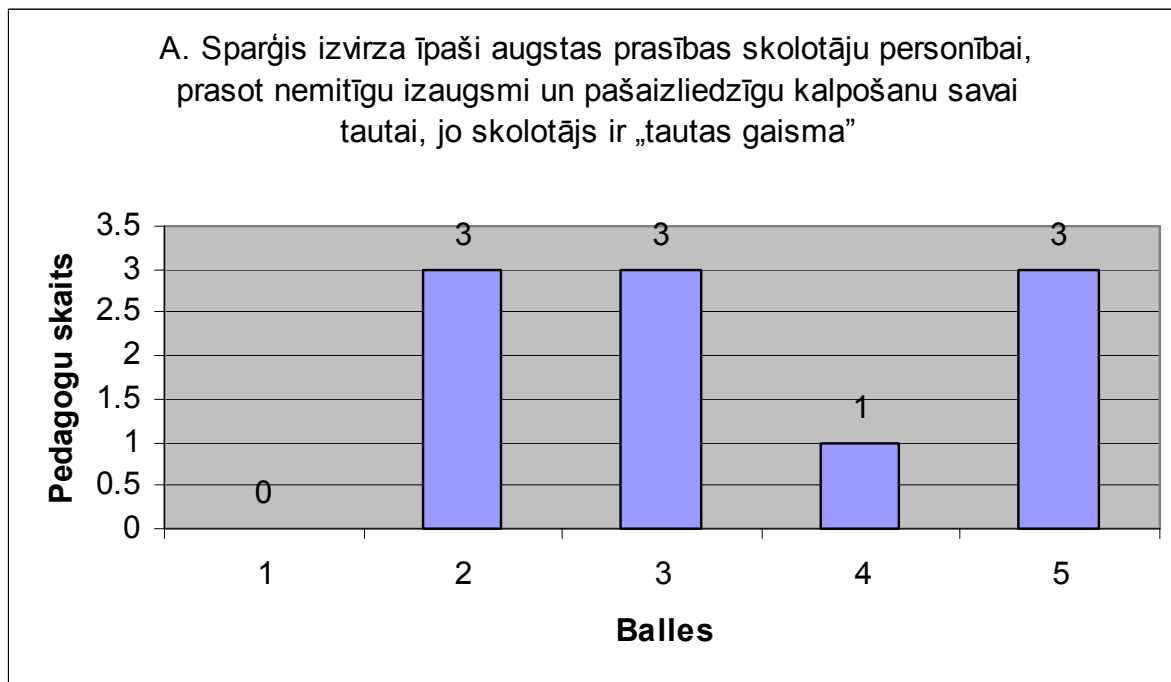

Šo atziņu pedagogi novērtēja sekojoši: ļoti aktuāla tā ir 6 respondentiem, daļēji aktuāla 3 respondentiem un aktuāla, bet maznozīmīga- 3 respondentiem. Par nenozīmīgu to neuzskata neviens respondents.

Arī pēc pētījuma autores domām, šī atziņa ir ļoti aktuāla, jo pedagogs, kurš nav speciālists, nemaz nevar būt pedagogs. Arī latviešu izcilais pedagogs A. Dauge ir uzsvēris- ne katrs var pedagogs būt!

Par pedagogu nekļūst, par pedagogu piedzimst. Iemaņas un prasmes strādāt ar bērniem ir dabas dots talants. Un, ja nav šo dotību, tad, lai kā indivīds censtos, viņš nespētu kļūt radošs pēc pasūtījuma. Pedagoga prasmes un spēja strādāt ar bērniem ir talants, kas ir dots ne katram. Tāpēc var apgalvot, ka šī atziņa savu aktualitāti ir saglabājusi visos gadsimtos un tāda ir arī šodien.

Trešā atziņa- A.Spāģis izvirza īpaši augstas prasības skolotāju personībai, prasot nemitīgu izaugsmi un pašizliedzīgu kalpošanu savai tautai, jo skolotājs ir „tautas gaisma”.

Kā var aplūkot shēmā, tad šīs atziņas vērtējums ir atšķirīgs. 3 respondentiem tā šķiet ļoti aktuāla, 1 respondentam daļēji aktuāla, 3 respondentiem aktuāla, bet maznozīmīga, 3 respondentiem nenozīmīga.

Pēc pētījuma autores domām, šī atziņa ir diezgan aktuāla, jo pedagogs ir tas, kurš veido nākotnes sabiedrību. Un nākotnes cilvēka vērtīborientācija ļoti lielā mērā ir atkarīga no viņa skolotāja, protams, pašos pamatos nozīme ir ģimenes audzināšanai, bet pedagogs ir tas, kurš pilnveido, motivē un audzina savus audzēkņus. Un, ja pedagogs ir ar zemu pašvērtējumu, noskaņots negatīvi pret visu pasauli, ir neapmierināts ar dzīvi, kritisks pret novitātēm, bez izteiktas pašmotivācijas izglītoties, ar vienveidīgu un neelastīgu domāšanas veidu un nekompetents sava aroda meistars, tad kādu nākotnes cilvēku viņš izveidos? Tieši tāpēc pedagoga profesijai ir izvirzītas augstas prasības. Un, ja šīs prasības ir par augstām, tad skola nav tā iestāde, kurā varētu realizēt kaut kādu indivīda nerealizētu tieksmi pēc varas.

Skolotājs ir nākotnes sabiedrības un kultūras veidotājs. Skolotājs ir rītdienas tautas nacionālās domas veidotājs. Skolotāja profesija ir saistīta ar kvalitatīvu darbību, ar cilvēku dzīves veidu un kultūras vērtību sargāšanu, saudzēšanu, atdzīvināšanu un vairošanu. Kultūras jēdzienā iekļaujas tikumi, paradumi, valoda, ģērbšanās, ēšanas tradīcijas, māju un pilsētu ierīkošanas stils, darba un audzināšanas veids. Kultūra skar saimniecisko dzīvi, politiski valstiskos pasākumus, armiju, zinātņi, mākslu, reliģiju, visas tautas un personības gara izaugsmes sfēras. Skolotājs kā kultūras būtne vienlaikus ir arī motivēts un vadīts motivēt skolēnu personības tieksmos pēc augstāka attīstības līmeņa.

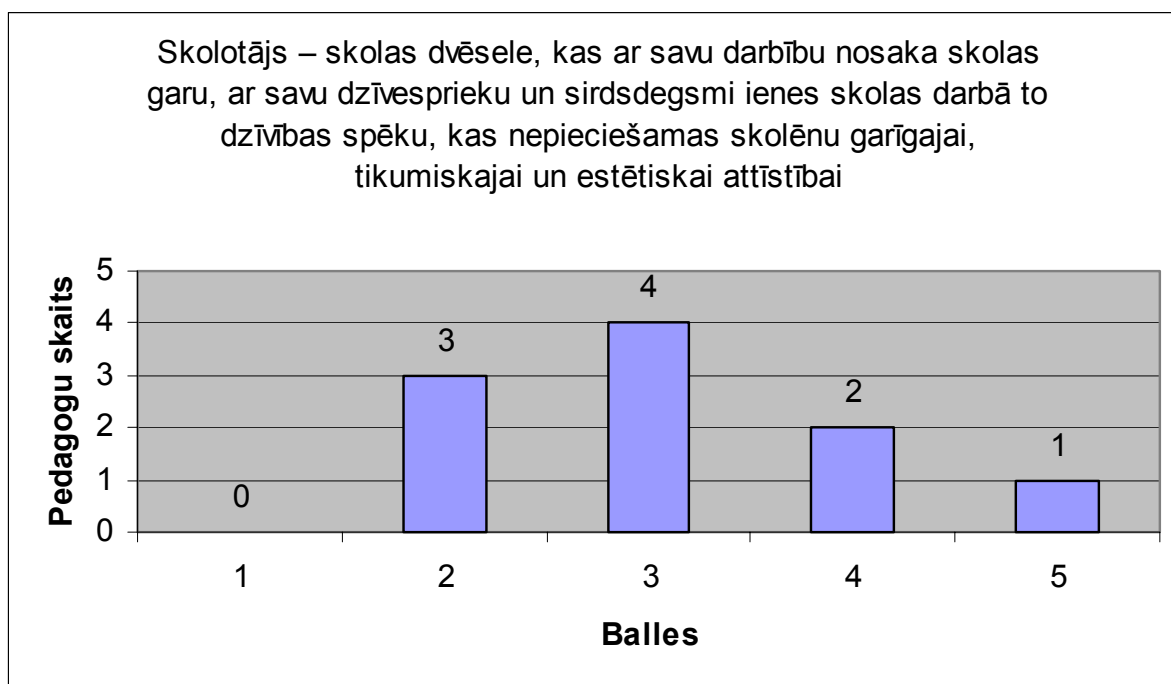
Kultūra dod stingru pamatu, lai veidotu tautas kopības izjūtu. Tā ir gara kopība. Skolotāja uzdevums ir būt kultūras sastāvdaļai un veidot par tādiem arī savus audzēkņus. Kultūra slēpj sevī iespējas samazināt vai pat novērst daudzas sociālās nelaimes.

Ja sociālajā sfērā akcentē kopības veidošanu, zināmu kolektīvismu, tad kultūras sfērā it sevišķi nozīmīga ir pedagoga neatkārtojamā personība. Īpaši aktuāli tas ir mūsdienu multikulturālajā sabiedrībā, kad saskarsmē ar dažādu tautību un dažādu valstu pārstāvjiem nepieciešamas kaut elementāras viņu kultūrvides zināšanas. Kultūra ir arī cilvēku pašapziņas veidotāja, attīstītāja, stiprinātāja. Kulturālā uzvedībā viens no svarīgākiem noteikumiem ir būt dabiskam, prieku starojošam, ar varošu aktivitāti. Visas sabiedrības krīze ir ciešā saistībā ar personības, kultūras un morāles krīzi. Tās pārvarēšanā jāmeklē tālāka perspektīva. Tieši tāpēc pedagogam ir nepieciešams būt tautas gaismai.

Taču šī atziņa aptaujātajos respondentos nerādīja atsaucību un nešķīta īpaši aktuāla.

Ceturtā atziņa- J.Kronlins- skolotājs- skolas dvēsele, kas ar savu darbību nosaka skolas garu, ar savu dzīvesprieku un sirdsdegsmi ienes skolas darbā to dzīvības spēku, kas nepieciešams skolēnu garīgajai, tikumiskajai un estētiskajai attīstībai.

25.attēls J.Kronlina atziņa

Aptaujātie respondenti šo atziņu novērtēja ar 5 ballēm- ļoti aktuāla ir vienā atbildē, daļēji aktuāla šķiet 2 respondentiem, aktuāla, bet mazsvarīga 4 respondentiem, nenozīmīga 3 respondentiem.

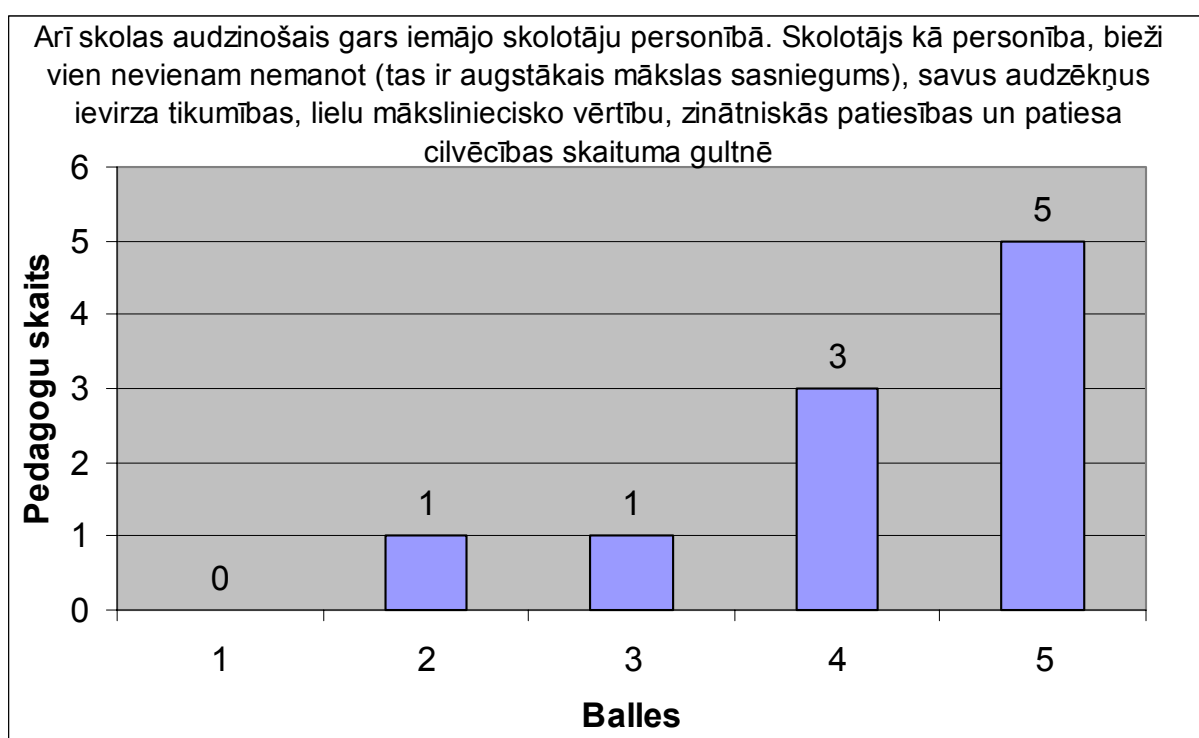
Mūsdienu pedagogi vairākums respondentu šo atziņu nevērtē kā ļoti aktuālu. Pamatojums- mūsdienu straujajā progresā, smagajā ekonomiskajā stāvoklī, pedagogs savu sirdsdegsmi ir mazinājis. Strādāt ar bērniem un dot mīlestību kopā ar mācāmo priekšmetu, ir nepieciešams, bet skolotājs šodien vairs nav skolas dvēsele- to aizvieto skolas avīzes, radio, skolēnu domes utml.

Skolotājs var būt savas audzināmās klases dvēsele, bet skolās, kurās mācās tūkstotis un vairāk skolēnu, strādā vairāk kā piecdesmit pedagogu, vairs nav iespējams būt skolas dvēselei. Savu aktualitāti šī atziņa varētu vēl saglabāt mazajās lauku skoliņās, kurās viens otru pazīst, viens par otru visu zina un kāds skolotājs patiešām ir tāds, par kuru var sacīt- skolas dvēsele.

Arī pētījuma autore uzskata, ka skolotājs- skolas dvēsele varēja būt tad, kad skolā mācījās desmit bērni un skolotājs pats bija gan direktors, gan pedagogs, gan draugs.

Piektā atziņa- J.A.Students- arī skolas audzinošais gars iemājo skolotāju personībā. Skolotājs kā personība, bieži vien nevienam nemanot (tas ir augstākais mākslas sasniegums), savus audzēkņus ievirza tikumības, lielu māksliniecisko vērtību, zinātniskās patiesības un patiesa cilvēcības skaistuma gultnē.

26.attēls J.A.Studenta atziņa

5 aptaujātajiem respondentiem šī atziņa šķita ļoti aktuāla, 3 aptaujātajiem- daļēji aktuāla, 1 respondentam- aktuāla, bet maznozīmīga un 1 respondentam- nenozīmīga.

Pauls Dāle savā grāmatā „Vērojumi un pārdomas“ raksta, ka par dzīves valdnieku un meistaru var kļūt ikviens, kam piemīt gribas stiprums, gara spēks, drosme, neatlaidība; ikviens, kas dzīvi neapsūdz un nenolād, bet apliecina un svētī to, dara to bagātāku, skaistāku, ikviens, kas cīnās un kuram dzīve galvā liek uzvaras vainagu, ko svētījis pats Dievs.

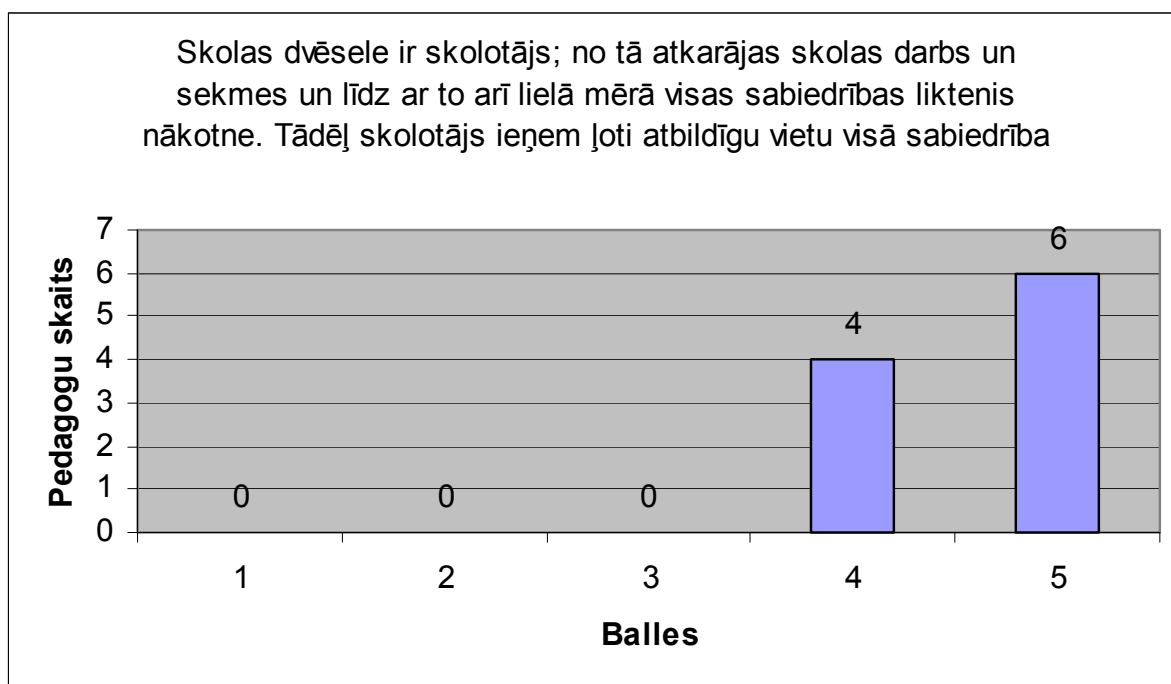
Ķīniešu gudrības skolotājs Laotse jau 500 g.p.m.ē. rakstīja, ka labākais vadītājs ir tas, kas palīdz cilvēkiem tā, ka tiem visbeidzot viņš nav vajadzīgs. Nākošais ir tas, ko tie mīl un apbrīno. Pēc tam tas, ko baidās. Sliktākais ir tas, kas ļaujas no ļaudīm tikts raustīts šurp turp. Kur nav uzticības, cilvēki nesaka daudz, bet pateiktais ir no svara. Kad viņš savu darbu ir beidzis, ļaudis saka- tas notika pats no sevis .

O.S.Mardens, savukārt, ir rakstījis: kas vēlas vadošu vietu, tam jābūt spējīgam organizēt un nolikt cilvēkus īstā vietā. Viņam jāprot lasīt cilvēkos kā vaļējā grāmatā un bez tam tūlīt jāzina, kādam darbam viens vai otrs ir piemērots, ko viņš vērts un kur to likt. Dažiem cilvēkiem citus vadīt un rīkot ir tik dabīgi un viegli kā elpot. Viņu personībā ir kaut kas valdzinošs, kam citi padodas.

Arī pētījuma autore piekrīt šīm atziņām, jo pedagoga meistarība ir patiešām apbrīnas vērtā, taču mūsdienās tas vairs respondentiem nešķiet ļoti aktuāli. Pedagogam ir jābūt kompetentam, precīzam, korektam un tiešam. Skolēni mūsdienās novērtē pedagogus, kas ir sava aroda meistari, bet tādi ir maz. Un tieši tāpēc respondentiem ir grūti atzīt, ka visi nebūt nav un nevar būt meistari. Tas ir mērķis pēc kā tiekties.

Sestā atziņa- K.Dēķens- skolas dvēsele ir skolotājs; no tā atkarājas skolas darbs un sekmes un līdz ar to arī lielā mērā visas sabiedrības liktenis nākotnē. Tādēļ skolotājs ieņem ļoti atbildīgu vietu visā sabiedrībā.

27.attēls K.Dēķena atziņa

Aptaujātie pedagogiem šī atziņa šķita kā ļoti aktuāla- 6 respondentiem, kā daļēji aktuāla 4 respondentiem.

Ļoti svarīgi apzināties, ka pedagoga darbība sabiedrības labā ir atgriezenisks process- ja pedagogs ir augstu novērtēts gan morāli, gan materiāli, tad arī atdeve ir ļoti liela un produktīva. Un šo apstākli nosaka pedagoga vajadzību apmierināšana un skolotāja „Es” koncepcija, īpaši pašvērtējums, kas nav stabils, bet mainīgs atkarībā no apstākļiem. Tā kā pēdējo gadu laikā krasas pārmaiņas risinās gan kultūrvīdē, gan sociālajā vidē, nerunājot par krīzi izglītībā, lielākai daļai skolotāju pašvērtējums pazeminās, jo panākumi darbā, kas to pozitīvi ietekmētu nav lieli. Skolotājs

dzīvo sabiedrībā, sabiedrībā viņu vērtē (skolēni, vecāki). Lai šis vērtējums būtu labvēlīgs, jāatbilst noteiktiem kritērijiem, bet materiālo grūtību dēļ daļu no tiem skolotājs nevar realizēt. Pašvērtējumu ietekmē arī nepārtrauktā skolotāju darba kritika presē, televīzijā. Rodas iespaids, ka (apzināti vai neapzināti) tiek radīts negatīvs skolotāja tēls, bet trūkst objektīvas situācijas analīzes, cēloņu noskaidrošanas, ieteikumu, ko bez materiālā atbalsta skolotājs savā darbā varētu mainīt. Katrs cīnās kā māc. Taču problēmai ir otra puse: indivīds ar zemu pašvērtējumu negatīvi uzņem citus. Tāds skolotājs izrāda nepatiku pret skolēniem, kļūst aizdomīgs, uzbudināts, darba stils pārstāj būt demokrātisks, jo skolotājs vēlas par katru cenu sevi pierādīt. To izraisa nemitīgie nopēlumi un kontrole, apbalvojumi izpaliek, jo tagad reti atzinīgi novērtē skolotāja darbu. Ja skolotājam ir pozitīva „Es” koncepcija, augsts pašvērtējums, arī skolēni jūtas drošāki, atraisītāki, mācību process ir produktīvāks.

Arī A. Maslovs uzskata, ka skolotājam jābūt personībai, kas ir pašaktualizējusies. Labu skolotāju raksturo emocionālā stabilitāte, sociālā atbildība, siltums un ieinteresētība saskarsmē, adekvāta uztvere, prasme radīt klasē labestīgu atmosfēru. Viņam jāzina savs priekšmets, jābūt godīgam un taisnīgam, ieinteresētam par skolēniem, nevis jādodomā par sevi. Jāņem vērā, ka skolotāji bieži vien ir pārāk paškritiski, ar pārlietu stingrām prasībām pret sevi, kas arī neveicina pašvērtējuma paaugstināšanos. Skolotājs ar pozitīvu „Es” koncepciju stundā maz laika tērē organizatoriskam darbam, strādā radoši. Ja „Es” koncepcija ir negatīva, pašvērtējums zems, skolotājs strādā pēc šablona, kas mūsdienas apstākļos vairs nedot labus rezultātus, jo pārāk dažādi ir skolēni.

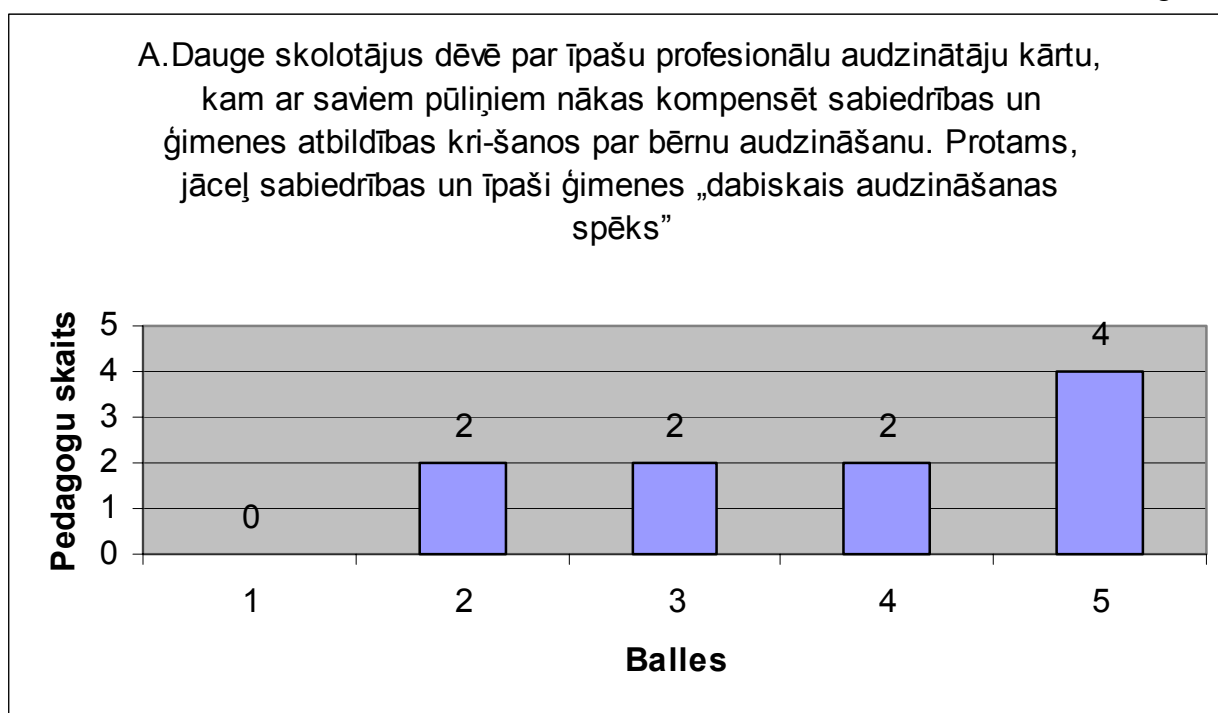
Bieži skolēna neveiksmes mācībās tiek izskaidrotas ar nepietiekamu motivāciju, bet tas nav vienīgais cēlonis. Ja skolēnam ir zems pašvērtējums, viņš vienmēr gaida neveiksmi. Ja tā seko (kas bieži vien ir neizbēgami) un viņš nepārtraukti saņem negatīvus novērtējumus, tad skolēns tos sāk attiecināt nevis uz savām mācību priekšmeta zināšanām, bet sevi kā personību. Skolotājam jāpaaugstina skolēna pašvērtējums, jāpārlicina par potenciālām iespējām. Taču skolotājs ar zemu pašvērtējumu arī gaida no viņiem sliktu uzvedību un sliktas sekmes. Tā veidojas apburtais loks. Skolotāja gaidas visizteiktāk attaisno divas skolēnu kategorijas:

- ✓ tie, kurus viņi augstu novērtē un kuriem ir augsts pašvērtējums;
- ✓ tie, kurus skolotājs uzskata par neapdāvinātiem mācībās un kurš šo skolotāja viedokli pieņem (tiem skolotājs ir „nozīmīgais cits”).

No iepriekš minētā redzams, ka skolotāja zems pašvērtējums biežāk nekā to varētu domāt, ir cēlonis skolēna neveiksmēm. Ir jādomā par skolotāja pašvērtējuma paaugstināšanu, ko var veicināt sabiedrība, kuras labā tad arī strādā pedagogs.

Septītā atziņa- A.Dauge skolotājus dēvē par īpašu profesionālu audzinātāju kārtu, kam ar saviem pūliņiem nākas kompensēt sabiedrības un ģimenes atbildības krišanos par bērnu audzināšanu. Protams, jāceļ sabiedrības un īpaši ģimenes „dabiskais audzināšanas spēks”.

28.attēls A.Dauges atziņa

4 respondenti novērtēja šo atziņu kā ļoti aktuālu, 2 tā šķita daļēji aktuāla, 2 aktuāla, bet mazsvarīga un 2 nenozīmīga.

Pēc pētījuma autores domām šī atziņa ir aktuāla, tāpēc, ka šodienas sociāli nevienlīdzīgajā sabiedrībā bieži vien ģimenes aizmirst par savu atbildību pret bērniem, par to, ka audzināšana pirmkārt sākas un norit ģimenē. Ļoti būtiski ir sekmēt sabiedrības izglītošanu- atgādināt vecākiem par viņu pienākumiem ne tikai par tiesībām.

Ģimenes vide – tā ir vecāku attieksme pret bērniem, ģimenes tradīcijas, tas ir ģimeniskums, kas veido bērna un pieaugušo garīgo pasauli, nosaka bērna personības veidošanos un attīstību, viņa izpratni par labo, patieso, skaisto, neglīto, tātad veido bērnā vērtības sistēmu.

Vērtības ir cieši saistītas ar tikumu. Ģimenē visaugstāk vērtējamie tikumi ir: mīlestība, uzticība, darba tikums, godīgums, labvēlība.

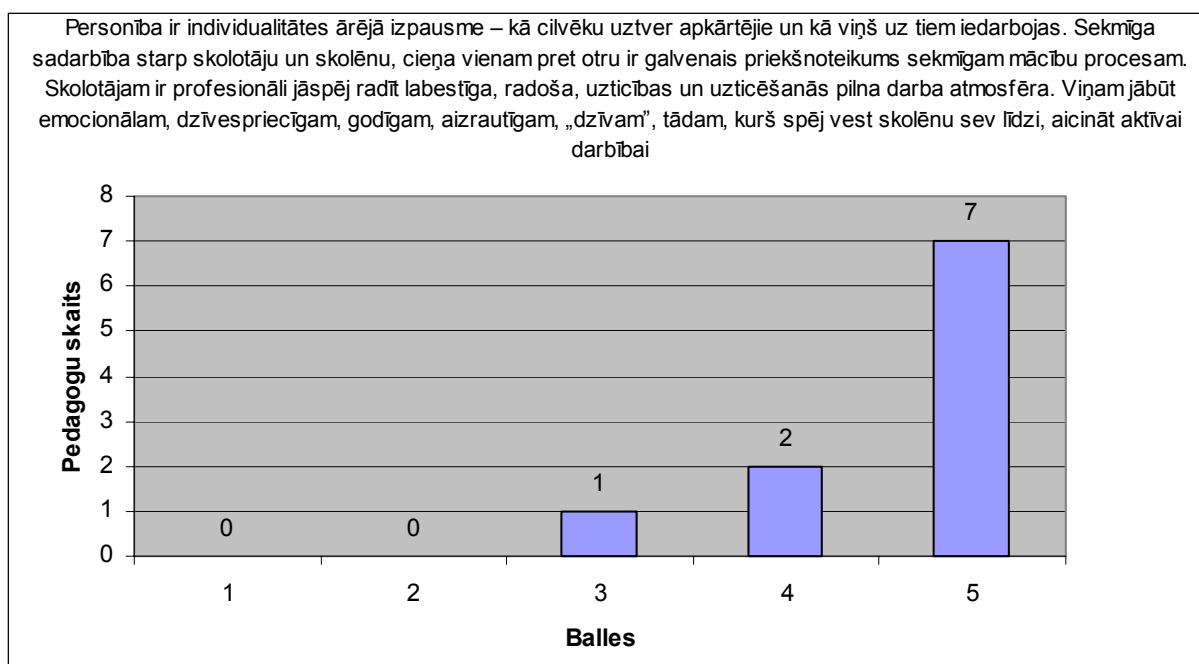
Ģimenes ietekme uz bērnu agrā bērnībā ir nenovērtējama. Bērnu audzina ģimenē, un viņus ietekmē viss, kas tajā notiek. Ģimenes mēdz būt dažādas: tās var būt mazas un daudz bērnu, kā arī tādas, kurās kopā dzīvo vairākas paaudzes. Ģimenē var būt daudz brāļu un māsu vai arī tikai viens bērns. Bērns var būt adoptēts vai arī dzīvot pie kāda radnieka. Ievērojot faktu, ka diezgan bieži

bērnu dzīvē nozīmīgu vietu ieņem pieaugušie, kas nav bērna vecāki, piemēra, krustmātes, tēvoči, vecvecāki, tuvi ģimenes draugi un citi cilvēki. Mūsdienu skola dod iespēju sadarboties ar visiem cilvēkiem, kuriem ir ciešas attiecības ar skolā iesaistītajiem bērniem un kuri ietekmē viņu dzīvi.

Lai gan ģimenei ir galvenā loma bērna dzīvē, tā ir atkarīga no resursiem un atbalsta, ko sniedz sabiedrība. Ģimenes ir izšķirošais elements veselīgu, gudru un iejūtīgu bērnu audzināšanā. Ģimenes – visas ģimenes – nespēj veikt šo funkciju tik labi, cik būtu iespējams, ja tās neatbalsta spēcīga un ieinteresēta sabiedrība, jo tieši sabiedrības atbalsts ir tas, kas nodrošina neformālo un formālo papildinājumu pašas ģimenes resursiem.

Astotā atziņa- E.Pētersons- personība ir individualitātes ārējā izpausme- kā cilvēku uztver apkārtējie un kā viņš uz tiem iedarbojas. Sekmīga sadarbība starp skolotāju un skolēnu, cieņa vienam pret otru ir galvenais priekšnoteikums sekmīgam mācību procesam. Skolotājam ir profesionāli jāspēj radīt labestīga, radoša, uzticības un uzticēšanās pilna darba atmosfēra. Viņam jābūt emocionālam, dzīvespriecīgam, godīgam, aizrautīgam, „dzīvam”, tādām, kurš spēj vest skolēnu sev līdzī, aicināt aktīvai darbībai.

29.attēls E.Pētersona atziņa

7 aptaujātajiem pedagogiem šī atziņa šķita kā ļoti aktuāla, 2 daļēji aktuāla, 1 aktuāla, bet mazsvarīga.

Šajā atziņā ir atklāts visu iepriekšējo atziņu apkopojums. Tas liecina, ka pamatidejas par labu pedagogu- meistarū gadsimtos ir nemainīga- klāt pievienojas tikai jaunas un jaunas prasmes, kompetences, vajadzības, iemaņas, motivācijas un zināšanas. Pedagoģa personības ideāltēls ir raksturots jau daudzus gadus desmitus pat simtus iepriekš.

Pēc pētījuma autores domām, pedagoģa personībai ir jābūt stiprai, spēcīgai un apmierinātai. Jo tikai tad, kad personības vajadzības būs apmierinātas, pati personība būs radoša un produktīva.

Dažādās zinātnēs (psiholoģijā, pedagoģijā un filozofijā) autoru (A. Maslovs, A.Volkovs, A.Vorobjovs u.c.) atziņās tiek akcentēts, ka tad, kad cilvēka vajadzības ir apmierinātas, atklājas viņa personības varenākās potences:

1.domāt – tā ir ne tikai spēja spriest un atspoguļot ap mums esošo īstenību, bet arī spēja vēl lielākā mērā reflektēt savu iekšējo pasauli uz visu apkārtējo vidi un ietekmēt šo vidi ar savu personisko paraugu.

2.runāt – cilvēkam ir jāpiespiež sevi uzdrīkstēties pateikt Vārdu. Viņam jāprot runāt par to, ko viņš uzskata par sev nepieciešamu, vajadzīgu un svarīgu. Cilvēkam jāprot saukt lietas īstajā vārdā, viņam jāzina, ka nosaukt visu īstajā vārdā nozīmē apliecināt labo. Jo vairāk domas ielikts vārdā un jo precīzāk tā formulēta, jo nozīmīgāks un stiprāks ir vārds, bet līdz ar to attīstās spēja runāt un lielāka kļūst sapratne no citu cilvēku puses.

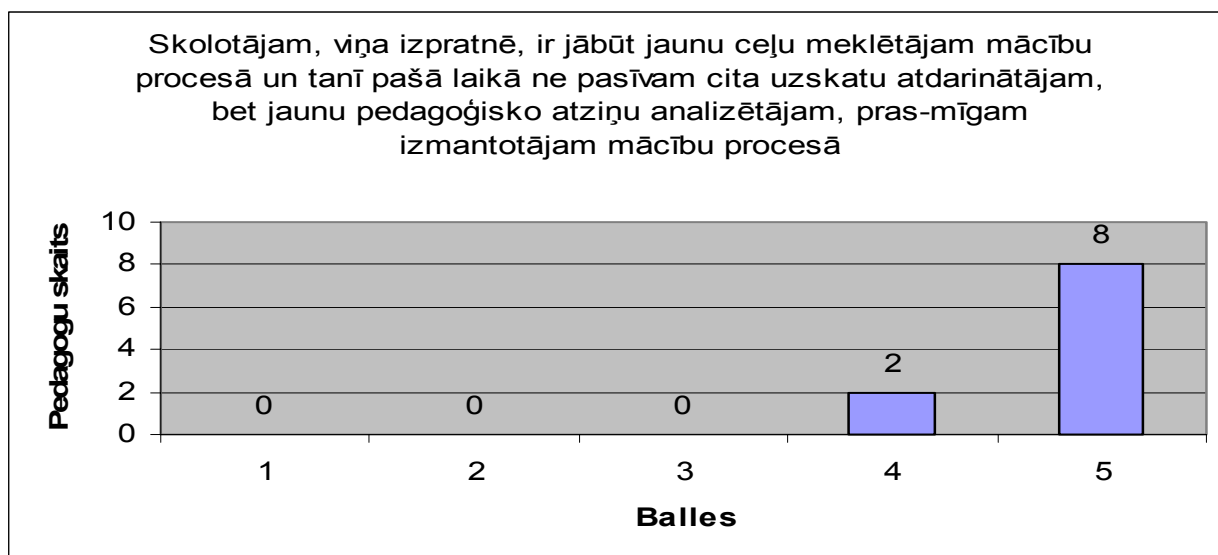
3.radīt – cilvēks ir apveltīts ar milzīgām spējām un potencēm radīt vai graut. Cilvēks spēj radīt kaut ko jaunu, savu un oriģinālu. Radīšanas procesā veidojas domas, vārda un darbības varenā vienotība.

4.mīlēt – tā ir visbrīnišķīgākā saskaņa starp dzīvē īstenoto augšupvirzību un maksimālu atdevi, celsmi un jaunradi. No vienas puses, tās ir pašizliedzīgas pieķeršanās jūtas, no otras – cilvēka spēcīgākā potence, kas mobilizē uz visu viņam piemītošu talantu, dotību un personības iespēju realizāciju.

5.aizraut – cilvēks tiecas uz virsotnēm, bet viņš nekad šīs virsotnes nerasnē, ja savā dzīves ceļā būs vientuļš. Spēja aizraut sev līdzī ir vitāli nepieciešama un svarīgi kā atsevišķai personai, tā arī visai sabiedrībai.

Devītā atziņa- J.Greste- skolotājam, viņa izpratnē, ir jābūt jaunu ceļu meklētājam mācību procesā un tanī pašā laikā ne pasīvam cita uzskatu atdarinātājam, bet jaunu pedagoģisko atziņu analizētājam, prasmīgam izmantotājam mācību procesā.

30.attēls J.Grestes atziņa

8 respondenti atzīmēja, ka šī atziņa ir ļoti aktuāla, 2 šķita daļēji aktuāla.

Pētījuma autore uzskata, ka pedagoga darbs ir radošs pašā būtībā. Tikai akli atdarinot un kopējot citu sasniegumus, ievērojot stereotipus un šablonus, pedagogs veidos vienveidīgu sabiedrību, kurā maz būs individualitāšu un personību.

Secinājumi:

Pedagoga personības pamatmodelis savu būtību nav mainījis vairākus gadu desmitus pat simtus. Ir mainījušās tikai sabiedrības vajadzības, prasības pēc dažādām novitātēm pedagoga darbībā un darba metodēs, pieejās un radošajās aktivitātēs. Pedagogs ir izcils tikai tad, ja viņš ir šī amata meistars vēsturiskajā izpratnē un kompetents mūsdienu skatījumā.

Nobeigums

Veicot pedagoģisko pētījumu, tika analizēta pedagoģiskā, psiholoģiskā un kultūrvēsturiskā literatūra. Tēmu par „Pedagoga personība Latvijā no 18. gadsimta līdz mūsdienām” ir pētījuši tādi autori kā J.A.Students, K.Dēķens, J.Cimze, A.Dauge, V.Zelmenis, I.Ķestere.

Analizējot dažādā laika autora aktuālākās pedagoģiskās atziņas par pedagoga personību, tika noskaidrots, ka tās ir aktuālas arī mūsdienās, saglabājot savu nozīmīgumu un nemainīgumu.

Sabiedrības domas par pedagoga personības nozīmīgumu nav krasi mainījušās, ir tikai notikusi laikmetam raksturīga, dažādo sociālo un ekonomisko apstākļu ietekmē izveidojusies korekcija, saglabājot savu vēsturisko pirmsākumu.

Mūsdienu pedagogu aktuālākās pedagoģiskās idejas par pedagoga personību, balstās uz vēsturiskiem pamatojumiem, atklājot un risinot būtiskus jautājumus par skolotāju un viņa personību.

Empīriskajā daļā tika veikts pētījums par atšķirībām pedagogu personības īpašībās mūsdienās un 18., 19., 20. gadsimtā.

Pedagoģiem un skolēniem tika piedāvātas darba lapas ar aptaujām, kuru mērķis bija noskaidrot, kādas mūsdienu pedagogu vērtības ir palikušas nemainīgas dažādo laikmetu ietekmē.

Darba problēmjautājums, kuram ar aptaujas palīdzību tika meklēta atbilde ir „vai mainoties sabiedrības vajadzībām, mainās pedagoga personība?”

Pedagoģiem un skolēniem tika piedāvātas trīs aptaujas, kas atklāja:

1. Pedagoga īpašības mūsdienu gadsimta vērtībās.
2. Padomju laika raksturīgākās iezīmes.
3. Vēsturisko atziņu aktualitāte mūsdienās.

Praktiskajā pētījumā noskaidrojās, ka

✓ Pedagogam ir nepieciešamas tādas rakstura īpašības kā uzticēšanās un cieņa, pedagoģiskā kompetence, darba mīlestība, un tieksme pilnveidoties jeb spēja pieņemt novitātes, tad pedagoģiskā procesā audzinošā un izglītojošā mērķtiecīgi organizētā darbība tiks veiksmīgāk un pozitīvāk īstenota. Un pedagoga personība un pozīcija saglabās autoritāti ne tikai skolēnu, bet arī visas sabiedrības attieksmē.

✓ Padomju laikā raksturīgākās iezīmes šodienas pedagoģiskajā darbībā mūsdienu pedagoģiem šķiet maz atbalstāmas un gandrīz nepieņemamas.

✓ Pedagoga personības pamatmodelis savu būtību nav mainījis vairākus gadu desmitus pat šim.

Secinājumi

1. Pedagoģa personības tēls dažādos gadsimtos ir nemainīgs, mainās tikai vides – sociālā un ekonomiskā ietekme uz pedagoģa darbību.
2. Pedagoģa personību veidojošās īpašības, kuras saglabājušas savu aktualitāti dažādajos gadsimtos, ir savstarpējā uzticēšanās un cieņa, zinošs un kompetents pedagoģs (pedagoģu vērtējumā). Skolēni visaugstāk vērtē tādas pedagoģa īpašības kā savstarpējo uzticēšanos un cieņu, spēju pieņemt novitātes.
3. Pedagoģa vērtīborietācija ir mainīga, to nosaka politiskā situācija, ideoloģija, ekonomiskais stāvoklis valstī.
4. Pedagoģa personības veidošanos nosaka sabiedriskās vajadzības. Ir mainījušās tikai sabiedrības vajadzības, prasības pēc dažādām novitātēm pedagoģa darbībā un darba metodēs, pieejās un radošajās aktivitātēs. Pedagoģs ir izcils tikai tad, ja viņš ir šī amata meistars vēsturiskajā izpratnē un kompetents mūsdienu skatījumā.
5. Pedagoģa nozīme mūsdienu sabiedrībā ir būtiska, taču nav pietiekami novērtēta.

Darba mērķis ir realizēts, uzdevumi izpildīti un uz izvirzīto problēmjaudājumu tika rastas atbildes.

Izmantotie avoti un literatūra

Avoti

1. Dauge A. Audzināšanas ideāls un īstenība. Rīga un Cēsis, 1928.
2. Dauge A. Ideāls un īstenība. Kultūras ceļi – 2. sēj., 1921.
3. Dauge A. Skolotājs – mākslinieks, 1925
4. Dēķens K. Rokasgrāmata pedagoģijā. – R.: 1919. – 402.lpp.
5. Eriksons E. Identitāte: jaunība un krīze. - R.: Jumava, 1998. - 271.lpp.
6. Greste, J. Viens solis uz jauno skolu vecās sienās. Mūsu Nākotne. 1930/3
7. Komenskis J.A. Lielā didaktika. - R.: Zvaigzne, 1992. - 230.lpp.
8. Pētersons E. Vispārīgā didaktika. Rīga: Gulbis, 1931. 130 lpp.
9. Students J. A. Vispārīgā pedagoģija. 1.daļa – R.: RaKa, 1998.
10. Vičs A. Latviešu skolu vēsture. - R.: K.L.B. Derīgu grāmatu nodaļas izdevums, 1928. - III.

Literatūra

11. Anspaks J. Pedagoģijas idejas Latvijā okupācijas gados//J. Anspaks. Pedagoģijas idejas Latvijā. - R.: RaKa, 2003
12. Antoloģija. Pedagoģiskā doma Latvijā (no 1890.gada – 1940.gadam).R.: Zvaigzne, 1991. - 240 lpp.
13. Aurēlijs M. Pašam sev. R.: Zvaigzne, 1991. - 167.lpp.
14. Avotiņa A., Blūma D., Līdaka A., Ņefedova I., Šmita E. Latvijas Kultūras Vēsture. R.:Zvaigzne ABC, 2003.
15. Azarovs I. Ģimenes pedagoģija. R.: Zvaigzne, 1986. - 188.lpp.
16. Azarovs J. Māksla audzināt. R: Zvaigzne 1983.
17. Balsons M. Kā izprast klases uzvedību. Lielvārde: Lielvārds, 1995. - 207.lpp.
18. Beļickis I. Izglītības humānā paradigma un Latvijas izglītības reforma.// Pedagogu izglītības atbalsta centrs, R.: 1995. - 82.lpp.
19. Beļickis I. Pedagoģa pašnovērtējuma modelis. Metodiskais materiāls. R., rokrakstā. 1998.g. 8.decembrī.
20. Brīlmeiers A. Veidot skolu ar prieku. R.: LU 1998.
21. Cielēns F. Laikmetu maiņa. Atminas un atziņas. - Sweden: Memento, 1961. - 1. sēj.
22. Cukermane G. Saskarsmes veidi apmācībā 1. daļa. R., 1993.
23. Dančauska E. Skolotāja profesionālā kompetence. R: Mācību apgāds, 1991.
24. Geidžs N.L., Berliners D.C., Pedagoģiskā psiholoģija. – R.: Zvaigzne ABC 1998
25. Gudjons H. Pedagoģijas atziņas. R.: Zvaigzne ABC, 1998. - 395.lpp.

26. Inne R., Gailīte I., Lūse I., Zīds O. Skolvadība – idejas, versijas, pieredze. R.: RaKa, 1996. - 279 lpp.
27. Kā palīdzēt biklam bērnam. // Mans Mazais. 1995. Nr.5. - 24.lpp.
28. Kao Č. Honkonga ceļā uz informācijas laikmetu. Pēc NEWSBYTES NEWS NETWORK. Datoru avīze. 5.01.1998
29. Karpova Ā. Plotnieks I. Personība un saskarsme. – R.:LVU, 1984.
30. Kempbels D. Ja es esmu priekšnieks, kāpēc tad visi smejas.- R:1994. –174lpp.
31. Kons I. Draudzība. Ētiski psiholoģisks apcerējums. - R.: Avots, 1983. - 244.lpp.
32. Kons I. Personības socioloģija. - R.: Liesma, 1969. - 352.lpp.
33. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. R.:Burtnieks, 1996
34. Kūle M., Kūlis R. Filosofija. Rīga: Zvaigzne ABC, 1998. 656 lpp.
35. Ķestere I., Pedagoģijas vēsture. Skola, skolotājs, skolēns. R.: Zvaigzne ABC
36. Lanka. A. Pedagoģa un audzētāja mijiedarbība mācību vidē. – R.: RTU, 1999.
37. Lasmanis A. Datu ieguves apstrādes un analīzes metodes pedagoģijas un psiholoģijas pētījumos. - R.: SIA Mācību apgāds NT, 1999. - 190.lpp.
38. Lauziniece V Johans Gotfrīds Herders latviešu tautas kultūras un pedagoģiskās domas vēsturē//A. Krūze (Zin. red.) Laikmets un personība. - R.: RaKa, 2000
39. Levi V. Nestandarta bērns. - R.: Zvaigzne, 1989. - 254.lpp.
40. Lieģeniece D. Bēms - pasaulē, pasaule bērnam. Metodiskais līdzeklis. - R.: Zvaigzne, 1992. - 136.lpp.
41. Lieģeniece D. Kopveseluma pieeja 5 - 7 gadus veca bērna audzināšanā. - Liepāja: LPA, 1996. - 400.lpp.
42. Lieģeniece D. Kopveseluma pieeja audzināšanā (5 -7 gadu vecumā). - R.: RaKa, 1990. - 262.lpp.
43. Mazjāne J. Pozitīva pašvērtējuma veidošanās sākumskolā // Skolotājs. -2001. Nr.5.
44. Meneģeti A. Ceļvedis sapņu zemē. - R.: Starptautiskais praktiskais psiholoģijas institūts, 1995. - 74 lpp.
45. Naika A. Noticēt sev. - R.: Zvaigzne ABC, 1998. - 49.lpp.
46. Omārova S., Cilvēks dzīvo grupā. – R.: Kamena
47. Pedagoģijas skaidrojošā vārdnīca. – R.: Zvaigzne ABC, 2000
48. Pedagoģiskā doma Latvijā līdz 1890. gadam. -R.: Zvaigzne, 1991. 47.
49. Pedagoģiskā doma Latvijā no 1890.gada līdz 1940. gada. Rīga: Zvaigzne 1994.
50. Prets, D. Pedagoģa rokasgrāmata. Izglītības programmu pilnveide. R.: Zvaigzne ABC, 2000. 383. lpp.
51. Psiholoģijas vārdnīca. - R: Mācību apgāds, 1999.

52. Reņģe V. Psiholoģija. Personības psiholoģiskās teorijas. – R.: Zvaigzne ABC, 1999
53. Rinkužs K. Jānis Cimze. - R.: Valters un Rapa, 1938.
54. Skolotāju gadagrāmata 1923. gadam. –R., 1922
55. Skolotāju gadagrāmata 1923. gadam. –R., 1922.
56. Smits E. Paātrināta mācīšanās klasē. – Pētergailis, 2000.
57. Stabiņš, J. Skolotāja misija. Rīga: RaKa, 2001. 72 lpp.
58. Staris A. Skolas un izglītība Rīgā no sendienām līdz 1944. gadam. - Lielvārds, 2000.
59. Staris A., Usiņš V. Tautas izglītības un pedagoģisko ideju attīstība Latvijā līdz 1900. g. - 2000
60. Staris A., Usiņš V., Izglītības un pedagoģijas zinātnes attīstība Latvijā pirmās brīvvalsts laikā. - R.: Zinātne, 2000.
61. Starptautiskās Komisijas ziņojums par izglītību 21.gs. UNESCO. Rīga, 2001.
62. Svence G. Attīstības psiholoģija. – R.: Zvaigzne ABC, 1999
63. Svešvārdu vārdnīca. R: Liesma 1969.
64. Ūsiņš V. K.Dēķena pedagoģiskie uzskati. R.: Zvaigzne. 1975. - 167 lpp
65. Vaivode E. T. Dabaszinību skolotāja Ella Rītiņa/A. Krūze (Zin. red.). Laikmets un personība. - R.: RaKa, 2002.
66. Valbis J. Dažas domas par izglītības kvalitāti. Pedagoģija Latvijā, nr. 1, 1998.
67. Vorobjovs V. Cilvēks – cilvēks. – R.:Avots, 1983.
68. Zelmanis V., Īss pedagoģiskais kurss. R: Zvaigzne, 1991
69. Zelmenis V. Pedagoģijas pamati.- R.: Raka, 2000. – 291 lpp.
70. Žogla I. Didaktikas teorētiskie pamati. R.: Raka, 2001. 275 lpp.
71. Žogla J. Skolotāju kompetence. R.: Mācību apgāds, 1998,
72. Žukovs L. Ievads pedagoģijā (pamatkurss). R.: RaKa, 1997.- 234 lpp.
73. Žukovs L., Kopeloviča A. Pedagoģiskā doma Latvijā. R.: RaKa, 1992. – 222 lpp.
74. Žukovs L., Pedagoģijas vēsture. R.: Raka, 1999.
75. Cohran-Smith., M. (1991). Word processing and writing in elementary classrooms: A critical review of related literature. Review of Educational Research, 61, 107-155 p.
76. International Encyclopedia of Teaching and Teacher Education Edited by. University of South Carolina, C.C.USA. 1996.
77. Jakaičius V. Education Development in Lithuania in the Context of the World Education History//The Role of Social Science in the Development of Education, Business and Government Entering the 21st Century. Internatival Conference (April 30-May 2, 1998). Selected Papers. - Vol. 1. - Kaunas: 'Pechnologija, 1999.
78. Lawrence A., Pervin. Personality. - New Uork, 1992.

79. Russel B. Education under Communism//B. Russel. Education and the Social Order. - London/New York: Routledge, 1993.
80. Schaller, T. David and Allison-Bunneli Steven, Borun Minda and Chambers, B. Margaret. How Do You Like to Learn? Comparing User Preferences and Visit Length of Educational Web Sites. 2002-07-26 http://www/eduweb.com/likelearn_abstract.html
81. Ušinskij K očerki o pedagogike. – gomeļ, 1992.
82. Бернс Р. Развитие я-концепции и воспитание.-М.: Прогресс, 1986.
83. Реан А.А. Психология подростка, С.-Петербург: прайм – ЕВРОЗНАК, 2003.- 432с.
84. Bohm W. Worterbuch der Padagogik. Verlag Stutigart, 1994.
85. Roth L. Pädagogik. - Ehrenwith Miinchen, 1994.
86. <http://www.eurydike.org>. Skolotāja profesija Eiropā: raksturojums, tendences un jautājumi. Eurydike: 2003. gada septembris.
87. www.austrums.lv

Anotācija

Darba autors Sandra Ziemele.

Darba tēma – pedagoga personība Latvijā no 18. gadsimta līdz mūsdienām.

Darba mērķis – izanalizēt pedagoga personības būtību no skolotāja profesijas pirmsākumiem Latvijā un atklāt skolotāja tēlu mūsdienās.

Teorētiskajā daļā ir sniegts izklāsts par pedagoga personības būtību un tās izpratni. Tiek apskatīts jautājums par pedagoga personības raksturīgākajām iezīmēm un skolotāja attieksmi pret sevi no 18. gadsimta līdz mūsdienām.

Empīriskajā daļā ir veikts praktiskais pētījums par pedagoga personības aktualitāti no 18.gadsimta līdz mūsdienām un iegūto rezultātu apstrāde un analīze.

Secinājums – pedagoga personības tēls dažādos gadsimtos ir nemainīgs, mainās tikai vides – sociālā un ekonomiskā ietekme uz pedagoga darbību.

Darbs sastāv no 2 daļām – teorētiskās un praktiskās daļas. Darbs sastāv no 30 attēliem. Darbā ir izmantoti 87 literatūras avoti.

Pētījuma jautājums – vai mainoties sabiedrības vajadzībām, mainās pedagoga personība?

Atslēgvārdi – 18., 19., 20., 21. gadsimta pedagogs personība.

Annotation

Author: Sandra Ziemele

Theme: Pedagogues personality in Latvia since 18.century till nowadays.

Aim: Analyze substance of pedagogue's personality since teacher profession dawn in Latvia, and discover teacher's character in nowadays.

Theoretical part contains summary about essence of pedagogue's personality and its concept. There is a question made about pedagogue's personality's characteristic marks and teacher's attitude against themselves since 18.century till nowadays.

Empirical part contains practical research about pedagogue's personality's urgency since 19.century till nowadays and acquired result processing and analysis.

Conclusions: pedagogues personalities character in different centuries is constant, varies just environment- social and economical influence on pedagogues activities.

Paper consists of 2 parts- theoretical part and practical part. Paper contains 30 images. Paper is made from 87 literature sources.

Research question- if changing societies needs changes pedagogues' personality?

Key words: 18.century, 19.century, 20.century, 21.century, pedagogue, personality.

Аннотация

Автор работы: Сандра Зиемеле

Тема работы: личность педагога в Латвии от 18 века до наши дни.

Цель работы: анализировать суть личности педагога от начала профессии педагога в Латвии до педагогического облика в наши дни.

В теоретической части работы осматривается суть личности педагога и восприятие о нём. Осматривается вопрос о характерных качествах педагога и отношении педагога к себе от 18 века до наших дней.

В эмпирической части произведено практическое исследование о актуальности личности педагога от 19 века до наших дней.

Проводя практическое исследование, выяснено, что облик личности педагога в разных веках остаётся постоянным, меняется только окружающая среда- социально-экономическое влияние на деятельность педагога.

Работа состоит из двух основных глав- теоретической и практической части. В работе использованы 30 изображений. В работе использованы 87 литературных источников.

Проблемный вопрос- если меняются потребности общества, меняется ли личность педагога?

Ключевые слова: 18.,19.,20.,21. век, педагог, личность.

Maģistra darbs izstrādāts

LU Pedagoģijas un psiholoģijas fakultātē

Ar savu parakstu apliecinu, ka pētījums veikts patstāvīgi.

Darba autore _____

(vārds, uzvārds, paraksts, datums)

Rekomendēju darbu aizstāvēšanai

Darba zin. vad. _____

(Zin. grāds, vārds, uzvārds, paraksts, datums)

Maģistra darbs aizstāvēts gala pārbaudījumu komisijas sēdē

200_.gada _____

Protokols nr. _____

Ar atzīmi _____

Maģistra gala pārbaudījumu komisijas priekšsēdētājs

(Vārds, uzvārds, akad. amats, paraksts)

Maģistra gala pārbaudījumu komisijas sekretārs

(Vārds, uzvārds, akad. amats, paraksts)